

**T. C.
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
ARAP DİLİ VE BELAĞATI BİLİM DALI**

**FİLİSTİNLİ ÇOCUKLARA YÖNELİK ŞİİRDE HİTAP ETME
STRATEJİSİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ghada J. D. EWAIDA

**Danışman
Doç. Dr. Hasan SOYUPEK**

Isparta-2016

SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI

Tez Savunma Sınav Tutanağı 2

Öğrencinin Adı Soyadı	Ghada Ewaida	
Anabilim Dalı	Temel İslam Bilimleri	
Tez Başlığı	Çocuklara Yönelik Şiirde Hitap Etme Stratejisi	
Yeni Tez Başlığı ¹ (Eğer değişmesi önerildi ise)	Filistinli Çocuklara Yönelik Şiirde Hitap Etme Stratejisi	
<p>Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği hükümleri uyarınca yapılan Yüksek Lisans Tez Savunma Sınavında jürimiz 11/11/2016 tarihinde saat 15:30- 259 nolu odada toplanmış ve yukarıda adı geçen öğrencinin Yüksek Lisans tezi için;</p> <p>☒ OY BİRLİĞİ ☐ OY ÇOKLUĞU²</p> <p>ile aşağıdaki kararı almıştır.</p> <p>☒ Yapılan savunma sınavı sonucunda aday başarılı bulunmuş ve tez KABUL edilmiştir. ☐ Yapılan savunma sınavı sonucunda aday başarısız bulunmuş ve tezinin REDDEDİLMESİ³ kararlaştırılmıştır.</p>		
TEZ SINAV JÜRİSİ	Adı Soyadı/Üniversitesi	İmza
Danışman	Doç. Dr. Hasan Soyupek SDÜ İF Temel İslam Bilimleri	
Jüri Üyesi	Prof. Dr. Nejdet Gürkan SDÜ İF Temel İslam Bilimleri	
Jüri Üyesi	Yrd. Doç. Eyub Sabri Fani Afyon Kocatepe Ün. İslami İlimler Fak.	
Jüri Üyesi		
Jüri Üyesi		

¹ Tez başlığının DEĞİŞTİRİLMESİ ÖNERİLDİ ise yeni tez başlığı ilgili alana yazılacaktır. Değişme yoksa çizgi (-) konacaktır.

² OY ÇOKLUĞU ile alınan karar için muhalefet gerekçesi raporu eklenmelidir.

³ Tezi REDDEDİLEN öğrenciler için gerekçeli jüri raporu eklenmeli ve raporu tüm üyeler imzalamalıdır. Tezi reddedilen öğrencinin enstitü ile ilişkisi kesilir.

T.C.
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “**Filistinli Çocuklara Yönelik Şiirde Hitap Etme Stratejisi**” adlı çalışmamın, tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yaralandığım eserlerin Bibliyografya’da gösterilenlerden oluştuğuna, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğunu belirtir ve onurumla beyan ederim.

Ghada J. D. EWALDA

14.12.2016

ÖZET

FİLİSTİNLİ ÇOCUKLARA YÖNELİK ŞİİRDE HİTAP ETME STRATEJİSİ

Ghada J. D. Ewaida

Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Endtitüsü,
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 117 sayfa, Isparta,
2016.

Danışman: Doç. Dr. Hasan SOYUPEK

Bu çalışmanın amacı, şiirlerde geldiği gibi hitap etme stratejileri çeşitleri çıkararak çocuklara yönelik şiirlerde dilin görevleri ile hedeflerini ortaya çıkarmaya çalıştım. Bunun yanı sıra çocuklarda bunun etkisini de belirlemeye çalışmışım. Bu amaçla İlk olarak, Filistinli çocuklara yönelik şiirleri kitaplardan topladım, ondan sonra şiirleri sınıflandırarak araştırmaya başladım.

Birinci bölüm'de konuşma stratejisinin mahiyetine değindim. Aynı şekilde eski ve çağdaş açıklamalar üzerine Arap ve Batı mirasında konuşma stratejisinin sorunlarının çözümlenmesi ile dil fonksiyonlarının haberleşme amaçlı sorunun ve konuşma stratejisi ilişkisi etkinliğine odaklandım.

İkinci bölüm ise rehberlik stratejisini kavramı dahilinde belirlemek için ayırdım. Sonra yönlendirme stratejisinin araçlarını çocuklara yönelik şiirlerde uyguladım. Başlığı telmihli strateji olan üçüncü bölümde ise çocuklara yönelik şiirde kullanılan önemli araçlardan biri olarak telmihden sözettim. Telmih stratejisinin kavramının içinde değerlendirdiğim bir önsöz ile bölümün yolunu açtım. Sona araçları uygulamak için Filistinli çocuklara yönelik şiirlere yöneldim. Bunu da çeşidini belirleyerek telmihli stratejisi içeren edat ve araçlarını kullanarak ortaya çıkardım. Dördüncü bölüm ise ikna stratejisi başlıklı bu bölümü ikna stratejisine has kıldım. Ve bu bölümü konuşma stratejisinde önemli kısım olarak delillerle yerleştirdim. İkna rolünü açıkça belirten mekanizma çeşitler ile delil mekanizmalarını çocuklara yönelik şiirlere ikna stratejisini uyguladım.

Anahtar kelimeler: çocuklar, şiir, dilsel, hitap etmek, Strateji.

ABSTRACT

STRATEGIES DISCOURSE IN POETRY DIRECTED TO PALESTINIAN CHILDREN

Ghada J. D. Ewaida

Suleyman Demirel University, Social Sciences Institute, Department of Basic Islam Sciences, Master's Thesis, 117 Pages, May 2016.

Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Hasan SOYUPEK

This research strategies contained in the letter addressed to the children's hair In the books of the Palestinian curriculum, And this research sought to know the language goals, detection functions in the hair directed to children, And extract the types and means of discourse strategies contained therein, Besides knowing the extent of the influence of this strategies in the child's trends and guiding behavior, And through the poetic word processing by study her deliberative linguistic study.

The first chapter has looked at what the rhetorical strategy, also considered On the issue of rhetorical strategy and the efficiency of the sender, As well as considering the linguistic and communication functions, In addition to considering the question of objectives and their relationship to the strategy of the speech, Besides my treatment of the issue of discourse; I have considered the know of the speech, necessitated the nature of the search that identifies concepts It was competent to define the basic concepts of the language and idiomatically in the Arab and Western heritage, As well as nearby concepts, And it is addressed to these concepts gradually hierarchical, So that it is enter to the whole concept in relation to the concept of another comprehensive, or in relation to a range concepts fall under one theme. The second chapter which carried the title: «Discourse strategies in poetry directed to children», which specialized to apply discourse strategies in poetry directed to children's mechanisms, It has included four strategies, namely: strategic solidarity, and strategic guidelines, and strategic associative, and strategic persuasive, It ensured concept and focus on the strategies and means to extract discourse strategies and applied to the hair-oriented Palestinian children derived their role in it.

Keywords: children, poem, linguistic, appeal, Strategic.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT	ii
İÇİNDEKİLER	iii
KISALTMALAR DİZİNİ	vi
ÖN SÖZ.....	vii
GİRİŞ	1
1. Araştırmanın Özellikleri.....	1
1.1.Tedavülleyili Batıdaki Çalışmalar.....	1
2.1. Tedavülleyili Arapdaki çalışmalar	16

BİRİNCİ BÖLÜM

KONUŞMA STRATEJİSİ VE HITAP KAVRAMI

1.1. Konuşma Stratejisi	27
2.1. Hitabetme Stratejisi	27
2.1. Göndericinin Yeteneği ile Söylemsel Strateji	29
3.1.Dil ve İletişimin Görevleri	31
1. Tanımsal Görev (vaziyfe tabiriyye)	33
2. Anlatımsal Görev	34
3. Dikkatsel Görev	36
4. Metadilsel Görev	36
2. Konuşma\Hitap Kavramı	38
2.1. Araplarda hitab	38
2.2.2. Dilsel tanım	40
2.2. Terminolojik Tanım (tariful istilahi).....	41
2.2. Batılılara göre Hitap.....	43

İKİNCİ BÖLÜM

KONUŞMA STRATEJİSİ ÖZELLİKLERİ

1. Dayanışma stratejisi (stratejiyetülhitab).....	46
---	----

1.1.Dayanışma Stratejisi tanımı	46
2.1. Dilsel Dayanışma Araçları	47
1.2.1. Dil Edatları	47
1.2.1.1.Alem.....	47
1.2.1.3. Selamlama Sözleri.....	50
1.2.1.4.Dostluk Pekiştirme Sözleri.....	51
1.2.1.5. İşaretler.....	52
1.2.1.5.1. Zamirler.....	52
1.1.5.1.2.1 Sen (Ente).....	52
2.1.5.1.2.1 Biz (Nahnu).....	53
2.2.1 Dilsel Araçlar	53
2.2.1.1. Açıklayıcı Araçlar	53
2.2.1.1.1.Lehçe	53
2.2.1.1.2. Küçültme (tasğir)	55
2.1. Rehberlik Stratejisinde Dilsel Araçlar	58
2.2.1. Emir.....	58
2.1.2 Nehiy	61
2.1.3. İstifham:	62
2.1.4. Tahsis:	63
2.1.6.Sonucu Zikrederek Rehberlik Etme:.....	65
2.1.7.Bileşik rehberlik\Yönlendirme (Tevcih el Mürekkeb).....	66
3.Telmih Stratejisi (stratejiyetül telmih)	68
3.1.Telmih stratejisinde dilsel araçlar	70
3.1.1. Edatlar, dilsel yollar ve belağattır.	70
3.1.1.1.Kinaye sözcükleri:.....	70
3.1.1.1.1.kem-i haberiye:.....	70
3.1.1.1.2.İnnema (إنما) Kullanımı	71
3.1.1.1.3 Şart ve Sakındırma Anlamındaki (لو).....	72
3.1.1.1.4.İstifham (soru edatı)	73
3.1.1.1.5.Teşbih.....	74
3.1.1.1.6.İstiare:.....	75
3.1.1.1.7.Kinaye	77

4. El Estratejiye El-Eiknaiyeh (Ikna Stratejisi).....	79
4.1. İkna Stratejisi Tanımı.....	79
4.2. Bahane edinir Teknikleri ve Mekanizmaları:.....	80
4.2.1. Dilsel Mekanizmalar:.....	80
4.2.1.1. Elfaz el-Talil “Nedensellik Sözlere”.....	80
4.2.1.1. El Efaal el-Lugeviyeh “Dilsel Fiiller”.....	82
4.2.1.2. İstifham.....	83
4.2.1.3. Vasıf.....	84
4.2.1.4. Lakab.....	85
4.2.1.5. Tasil-i Hasıl.....	85
4.2.2. Belagat Mekanizmaları.....	86
4.2.2.1. İstiare.....	86
4.2.2.2. Temsil.....	88
4.2.2.3. Sınıflandırma.....	89
4.2.2.4. Bedi.....	90
4.2.3. Bahane Merdiveni.....	91
4.2.3.1. Bahane Merdiveninin Kanunları.....	92
4.2.3.2. Bahane Merdivenin Araçları ve İletişimleri.....	93
4.2.3.2.1. Ehhal-üt Tafdil.....	98
4.2.3.2.2. Sigat-ül Mübalağa.....	99
4.2.3.2.3. Gizli Kıyas.....	99
4.2.3.2.4. Tekrar.....	99
4.3. Maksatlar.....	102
4.3.1. Maksatların Çeşitleri.....	106
SONUÇ.....	111
KAYNAKÇA.....	113
ÖZ GEÇMİŞ.....	117

KISALTMALAR DİZİNİ

a.g.e.	:Adı geçen eser
a.e.	:Aynı eser/yer
a.y.	:Yazara ait son zikredilen yer
Bkz.	:Bakınız
bkz.: yuk.	:Eserin kendi içinde yukarıya atıf
bkz.: aş.	:Eserin kendi içinde aşağıya atıf
b.a.	:Eserin bütününe atıf
Ed. veya Haz.	:Editör/yayına hazırlayan
Çev.	:Çeviren
Karş.	:Karşılaştırınız
k.g.	:Karşı görüş
s.	:Sayfa/sayfalar
t.y.	:Basım tarihi yok
v.d.	:Çok yazarlı eserlerde ilk yazardan sonrakiler
y.y.	:Basım yeri yok

ÖN SÖZ

Çocuk şiirine yönelik hitap etme stratejisi konusunda farklı görüşlerin var olmasıyla birlikte bu konuda çalışılmasının önemli olduğuna karar verdim. Farklı olan görüşlere çalışmamda yer vererek Çocuk şiiri ve hitap etme stratejisi hakkındaki farklı fikirleri açığa çıkarmaya çalıştım. Çocuk şiiri konusu ve çocuk edebiyatının önemi ile ilgili çalışmam gerektiği hususunda erdemli hocalarımdan tavsiyeler aldım. Öncelikle benimde Filistin vatanına ait olmam ve Filistinli çocuklara yönelik şiirler ile ilgilenenlerin pek fazla olmaması bu konuyu seçmemizde etken olmuştur. Hitap etme stratejisinin önemi tüm hayatın alanlarında bulunmaktadır. Hitap etme stratejisinin öneminden dolayı bilgimi ve kültürümü geliştirip dilbilimselliği konusunda aydınlanmak istedim.

Çocuk şiirinde hitap etme, önemli bir ölçüt olmakla birlikte belirli bir alıcıya yöneliktir. Bu konu ile ilgili hazırladığım çalışmayı giriş ve iki ana bölüme ayırdık. Giriş kısmında, Batı ülkeleri ve Arap ülkelerinin İslam öncesi döneminden şimdiki zamana kadar Çocuk edebiyatı kavramının başlangıcından ve özelliklerinden bahsettim. Sonrasında ise ortak özelliklerine (alıcı), içeriğine, dil ve müzikle ilgilenen çocuk şiirine yer verdim. Birinci bölümde bu incelemelerimi iki ana başlıkta topladım. Tezin birinci bölümünde hitap etme stratejisi konusunu, hitap etme kavramını, strateji kavramını, dilbilimselliğinin ve iletişimin fonksiyonlarını, maksadların kavramları ve maksadların çeşitleri arasındaki ilişkileri ayrı başlıklar altında ele aldım. İkinci bölümde ise çocuk şiirine yönelik hitap etme stratejisinin çeşitlerini (dayanışma stratejisi, yöneltme stratejisi, ima stratejisi ve ikna etme stratejisi) inceledim. Son olarak Filistinli çocuk şiirinde uygulama kısımları vardır; Dilbilimsel belâgatlı edatları, araçları ve mekanizmalarını uygulayıp ilişkili örneklerle sonlandırdım.

Araştırmanın tamamlanması sırasında araştırmacının zorluklarla karşılaşması gözardı edilemez bir durumdur.

Benim yaşadığım zorluklar ise Çocuk şiirine yönelik hitap etme stratejisinin'e ait kaynakların az olması nedeniyle kaynaklara ulaşamamamdır. Ancak çocuk

şiiirinin diğer eserlerini inceleyerek ve gerekli bilgileri oralardan edinmeye çalışarak gücüm yettiğince bu zorlukların üstesinden geldim.

Tez çalışmamın planlanmasında, araştırılmasında, yürütülmesinde ve oluşumunda ilgisini ve desteğini esirgemeyen, engin bilgi ve tecrübelerinden yararlandığım, yönlendirme ve bilgilendirmeleriyle çalışmamı bilimsel temeller ışığında şekillendiren sayın hocam Doç. Dr. Hasan Soyupek'e sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Çalışmam boyunca benden bir an olsun yardımlarını esirgemeyen arkadaşım Ayat Alsalih, Yasin Aljamoul ve çalışma süresince tüm zorlukları benimle göğüsleyen ve hayatımın her evresinde bana destek olan değerli babam Jaber'e sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Ghada J. D. Ewaida
ISPARTA 2016

GİRİŞ

1. Araştırmanın Özellikleri

Arapçada «Mevdu el-Tedevuliyeh» olarak ifadesini bulan “Tedavül Konusu” başka birçok konuya, özellikle klasik felsefeye dayanan ve filozoflarla mantık bilimcilerinin kafalarını yoran bir konu olmuştur. Tedavül ile ilgili, araştırmaların konularını doğru ve başarılı bir şekilde elde etmek için teorik çerçeve kurulmuştur. Bu çerçeve diyalog gereklilikleri, dilsel fiiller, bahancilik temelleri ve işaretleme esaslarını kapsamaktadır.

1.1. Tedavülleyili Batıdaki Çalışmalar

Batıya baktığımız zaman hitabet konusu ve önemiyle ilgili birçok araştırmacı onu ele almıştır; örneğin:

1-**Austin**: Austin bu konuda “konuşma Fiilleri” teorisiyle yeni ve geniş ufuk açmıştır. Austin bu teoride cümlenin içeriği ve semantiğe odaklanmıştır. Ona göre; dil cümleleri sürekli olarak soyut ve alışagelmış çerikler kapsamaz. Bu içerikler bazı faktörlere göre değişir. Bu faktörler: İçerik tipi, kelime gücü ve semantiğidir.

Austin bu teoriyle bir fikir içeren cümlelerin çoğunun sadece bilgi cümleleri olmadığı ve hep doğru ya da yalan kriterine tabi olmadığını vurgulamak istemiştir. Ona göre; cümleler diyalog, soru ve şaşırma cümleleri de olabilir. Austin dilsel fiilleri üçe ayırmıştır⁽¹⁾:

1-Fiil el-Kavl “Söylem Fiili”: İçinde kullanılan kelimelerin manalarına temel ve doğrudan isnat edilerek kendini ifade eden cümleyi temsil eder.

2- Fiil el-İnjazi “Gerçekleştirme Fiili”: Bir şey söylediğimizde gerçekleşen fiildir. Cümlede yüzeysel olmayıp açık olur; örneğin: Emir, Soru, Talep, çağırma ve Çalışma fiilleri.

⁽¹⁾ Abdü'l-Macit Jehfe, *Medhel İle'd-Dileletul-Hedise*, Dârû Tûbâk, Kazablanka, 2000, c.I, s. 30.

3-Fiil Cael el-İnjaz “Gerçekleştirmeye İten Fiil”: Bir şey söyleyerek bir kişiyi gerçekleştirmeye iten fiildir. Bir kişiyi bir şeyle ikna etmek ya da rahatsız etmektir.

Austin’in yapmış olduğu tasniften yola çıkarak cümlelerin sadece bilgi cümlesi olmadığını anlayabiliriz. Gönderen fiilleri, göndermek istediği doğrudan ve üstü kapalı mesaja göre ayarlayabilir. Ancak gönderenin bunu yapması için uyması gereken tedavül ve dilsel yeterlilik kriterlerini bilmesi gerekir. Böyle olmadığı zaman mesaj doğruluğu, sağlığı ve güvenini kaybeder.

Bu dilsel fiillerden yola çıkarak Austin fiilleri beş kategoriye ayırıp hitabet için geçici bir şekilde uygun olduğunu belirtmiştir.⁽²⁾

1- el-efal el-Hukmiyeh (el-Takrariyeh) “Hüküm Belirten Fiiller”: Bu fiil türü genel olarak, bir hükmün ya da kesin gerçekleşmiş bir şeyin ilanı ile ilgilidir. Bu fiiller, bir olay ya da konuyla ilgili bir delil ya da sebebe dayalı ve resmi ya da resmi olmayan içeriklerle bağlantılıdır. Bu fiiller doğruluk ve yalanlama fiilleridir.

2-el-Efal el-Temrusiyeh (el-Enfaziyyat) “Davranış Fiilleri”: Bir hadiseyle ilgili olan ret ya da onaylama hususlarını belirtir. Genelde davranışlara bağlı olup bir davranışın gerçekleşme nedenini belirler. Bu fiil bir anlamda değerlendirme fiilidir.

3-Efal el-Teklif (el-Vadiyyet) “Söz Fiilleri”: Gönderen bununla bir olay gerçekleştirmek ya da bir şeyi yerine getirmek zorunda kalır.

4-el-Efal el-Ardiyeh (el-Tabiriyih) “Sunma Fiilleri”: Terimleri açıklamak ve bir konuyu kolay bir şekilde izah edip sunmak için kullanılır.

5-el-Efal el-Sulukiyyeh (el-İhbariyeh) “İhbar Fiilleri”: Diğerlerinin davranışı, tutumlar ve vakalarına karşı gösterilen tepkilerle ilgilidir. Bu fiillerde gizleme ve nifak ihtimalleri yüksektir. Burada kişi bir şey söyler ama birçok şey karşılar.

İçerik tedavülü ve konuşanın mekasidi fiiller arasında sınırı ikamet edebilen unsurlardır. Bu iki unsur iletişim sürecinde sadece bir düşünme vesilesi değil aynı

⁽²⁾ François Arminko, *el-Mukarebe't-Tetâvulliyeh*, (Çev. Said Alluş), Merkezü'l-İnmau'l-kavmi, S. 62,63.

zamanda etkileme aracıdır. Bu nedenle, Austin'in ileri sürmüş olduğu teori dilbilimciler arasında büyük bir tartışmaya yol açmıştır.

Bu tartışmanın içine çekmiş olduğu en önemli isimlerden birisi Searldir. Searl hocası olan Austin'in başlatmış olduğu dilsel fiiller tasnifini devam ettirip bazı düzeltmeler eklemiştir. Ona göre; fiiller tasnifinde üç tane kategori vardır; el-Efal el-Takririyyeh, el-Efal el-Vasfiyyeh ve Efal el-Tabir An el-Meşair. Bunun yanında gönderenin gönderilenin gelecekte bir şey yapması için yönlendirici fiillerden oluşan el-Efal Eltevcihiyy de vardır. Ayrıca bu fiiller gönderenin, gönderilenin yaptığı ya da gerçekleştirdiği olayların, kendi istekleriyle gerçekleştiğini göstermesini sağlayan fiillerdir.

2-Searl: Searl el-Stratejiyyeh el-Telmihiyyeh "İma Stratejisi"ni dilsel fiiller çalışmasında ele alıp "Olayları Kelimelerle Nasıl Gerçekleştiririz?" başlıklı olan Austin'in çalışmasına bazı düzeltmeler eklemiştir.

Searl fiilleri ikiye ayırmıştır; Doğrudan ve dolaylı fiillerdir. Searl Austin'e göre daha fazla yapmış olduğu düzeltmeler konuşma fiillerini dört bölüme ayırmıştır: el-Fiil el-Telafuzi "Telaffuz Fiili", el- Fiil el- Kadvi "Bitirme Fiili", el- Fiil el-Tesiri "Etki Fiili", el-Fiil el-Enjezi "Gerçekleştirme Fiili"⁽³⁾. Ancak ayrı beş dilsel fiil kategorisi ortaya çıkarmıştır. Bu fiiller; el-Tekidet ya da el-Efal el-Hekmiyyeh "Vurgulama Fiilleri", el-Evamir "Emir Fiilleri", el-Eltezimiyyeh "Görevlendirme Fiilleri", bu fiiller, Austin tarafından teklif fiilleri olarak tarif edilmiştir.

3-PAUL Grice: Doğrudan yönlendirme fiilleriyle ilgili araştırmalarında işbirliği ilkesini ortaya çıkartmıştır. Pual Grice işbirliği ilkesini "el-Mantık ve el-Tehatub" makalesinde. Bu ilkenin kısa tanımı şu şekildeydi: "Hitabete gerektiği yönde başlamak ve onu destekleyen hareketleri kullanmak."⁽⁴⁾

⁽³⁾ Salâh İsmâil Abdulhaq, *et-Tehlil el-Lûgavî İnde Medreseti Oxford*, Dârût-Tenvîr, Beyrut, 1993, c. I, s. 222-223.

⁽⁴⁾ Abdurrahmân Taha, *el-Lisân ve el-Mizân Yada et-Tekavsür el-Aklî*, Merkez el-Kutubi'l-Arabiyye, Kazablanka-Beyrut, 1998, c. I, s. 238.

Bu ilke iletişimin iki tarafının gereken kelimeleri ve hareketleri kullanmasını gerektirir. Grice işbirliği ilkesine göre hitabet kaidelerini dört bölüme ayırmıştır⁽⁵⁾:

1-Kem el-Haber “Haber Miktarı” Kaideleri;

A- Muhabata gerektiği miktarda ifade kullanmak.

B- İfadenin gereken miktarı aşmamasını sağlamak.

2- Keyf el-Haber “Haber Niteliği” Kaidesi:

A- Yalan olduğunu bildiğin şeyi söyleme.

B- Fazla bilginin olmadığı şeyi söyleme.

3- İlakat el-Haber Bimuktade el-Hal “Durumun Gerekliliğine göre Haber İlgisi”:

A- Böyle olduğu zaman söylemen makamına yakışır.

4- Cihet el-Haber “Haber Yönü”:

A- Hatadan uzaklaş.

B- Kapsamdan uzaklaş.

C- Özetle konuş.

D- Konuşmanı düzenle ve sırala.

Grice’de kısıtlama fikrinin doğması, “insanların iletişimlerinde bazen kastettiklerini söyleyebilirler, ama bazen söylediklerinden daha fazla şeyler kastedebilirler ve söylediklerinin tersini kastedebilirler” kaidesinden kaynaklanmıştır. Bundan hareket ederek temel ilgi alanını, What is said “ne

⁽⁵⁾Abdurrahmân Taha, *el-Lisân ve el-Mizân*, c. I, s. 238-239.

söylendi” ile What ise meant “ne kasdedilir” arasındaki ihtilafı belirtmek üzerinde yoğunlaştırmıştır.⁽⁶⁾

Bununla birlikte iletişimin iki tarafının kasıtlarının anlaşılması için mantık kaidelerini formüle etmiştir. Bu kaidelerde Grice, iletişim sürecinde gönderen, gönderilen ve iki tarafından iletişimden gayesini ortaya çıkartacak başka unsurların olması gerektiğini öne sürmüştür. Grice'nin ilkesinden hedefi; diyalog tarafları arasında onları bağlayan disiplin koyup gönderenin gönderilene vermek istediği mesajı hızlı ve kolay bir şekilde vermesini sağlamaktır.

4-Robin Lakoff: İletişimin üretimiyle ilgili kuralları düzenlemeye çalışan kişilerden birisidir. Robin Lakoff “Mantık el-Teadub” başlıklı makalesinde edepli olma mantığını inşa etmiştir.⁽⁷⁾

Lakoff makalesinde dilin makro ilkelerini, hitabetin kalitesini belirleyecek yeni tedavül kuralları ekleyerek genişletmeye davet etmektedir. Bu konu için iki kaide önerip onlara "tedavül kalite kaidesi" ismini vermiştir. Bu iki kaide hitabetin üretimi ve içeriğinin mutabakatına ve birisinin diğerine göre ne zaman öncelikli olur" kuralına önem vermektedir. Bu iki kuralın formülü şu şekildedir.⁽⁸⁾

1-"Açık ol": Hitabet üretiminde bulanıklığı, hatayı ve gerçek olmayandan uzalaşmaya odaklanmaktadır.

2-"Edepli ol": Hitabette edep ilkesine odaklanmaktadır ve bunu üç kaideye ayırmıştır:

A-Haifif Olma Kuralı: Bu kural “gönderenin gönderilenin üzerine gitmemesi” üzerine odaklanmaktadır. Bu kurala göre; iletişimde ısrar, zorlama ve haddi aşma gibi menfur konulardan uzaklaşmaya davet etmektedir.

B-Seçenek Sunma Kuralı: Buna göre; “gönderilen kişinin kararlarını sağlıklı bir şekilde alması için bir çok seçeneğe sahip olması anlamına gelmektedir”. Bu

⁽⁶⁾ Nehla, Mahmûd Ahmed, *Âfâk Cedîde Fî'l-Bahsil-Lugâvîl-Muasîr*, Dârû'l-Marifeti'l-Câmiyye, Mısır, 2002, s. 33.

⁽⁷⁾ Abdurrahmân Taha, *el-Lisân ve el-Mizân*, c. I, s. 240.

⁽⁸⁾ Abdurrahmân Taha, *el-Lisân ve el-Mizân*, c. I, s. 241.

kuralı yerine getirmek için kesin olan değil, kesin olmayan yöntemlerle hareket etmek gerekir. Bu kuralla gönderen ve gönderilen seçme hakkını sunmuş olur.

C-Arkadaşlık Kuralı: Ona göre; “gönderilene arkadaş ve samimi olmak”. Bu şekilde gönderen ile gönderilen arasında eşitliğe ve samimiyete göre kurulan bir ilişki ortaya çıkar. Bu ilişki gönderilene zorla bir şey yapmaya itmeyen ve gönderen samimiyetiyle ilişkiyi sürdürmeyi garanti eder.

Lakoff’un edepli olma ilkesinden hedefi konuşmanın kalitesi ya da kalitesizliğini kontrol etmektir. Böylece lakoff konuşmanın gücü, zayıflığı ve kalitesini belirleyecek tedavül kalitesi kurallarını formüle etmiştir. Formülasyonu temel olarak ilişkilerin pozitif bir şekilde gitmesini sağlayacak discipline dayanmıştır.

Lakoff için sosyal ilişkilerde meydana gelen hitabetin kalitesini belirleyen temel kural konuşma üretiminde kibir ve bulanıklıktan uzaklaşma kuralıdır. Ayrıca; gönderilene zorla yaptırma yöntemlerinden uzaklaşarak seçenek sunma kuralı da Lakoff’un vurgulamış olduğu bir kuraldır.

5-Brown ve Levinson: Brown Grice’nin öne sürdüğü işbirliği ilkesinin iletişim sürecinin gerçekleşmesi için kafi olmadığı kanaatindedir. Bu nedenle el-Tevacüh “yüzyüze” ilkesini önermiştir.

Brown’in teorisi olan yüzyüze teorisi dilsel dayanışma stratejisinde büyük bir rol oynamıştır. Brown teorisinin temel ilkesi “başkasının yüzünde haysiyeti koru” şeklindedir.⁽⁹⁾

Brown konuşma sembolü olarak yüzü seçmiştir. Buna göre; iletişim sürecinde sözler kadar yüzler de önemli rol oynamaktadır. Yüz ifadesini ikiye ayırmaktadır; muhatap olan insanların sevgisi, saygısı ve takdirini kazanan gönderenin cezbeden

⁽⁹⁾Abdurrahmân Taha, *el-Lisân ve el-Mizân*, c. I, s. 243.

“pozitif” yüzü, muhatap olan kişilere zorla bir şey yaptırmaya çalışan gönderenin itici “negatif” yüzüdür.⁽¹⁰⁾

Brown karşılıklı konuşmada beş stratejiyi saymaktadır. Bu stratejilerden birisi telmih “ima” stratejisidir. Bu stratejide bulanıklık ve hatadan uzak birçok kasıt ortaya çıkartır. Bununla da gönderen gönderilenin anladığı kasitlerden sorumlu olmaz. Brown’ın stratejileri dayanışma stratejisinde çok büyük bir rol oynadığı halde lisan biliminde sert eleştirilere maruz kalmıştır.

6-Leach: “Tedavül Esasları” başlıklı olan kitabın sahibi Leach edepli olma ilkeleriyle ilgili bir teori ortaya çıkartmaya çalışmıştır. Bu teoriye “Maksimum Edepli Olma Teorisi” ismini vermiştir. Grice’nin işbirliği ilkesiyle uyumlu olarak önceliklilik ilkesine de önem vermiştir.

Leach inceliği kuralın temeli olarak belirtip dilsel fiilleri o şekilde tasnif etmiştir. Bu kuralın yanında birçok kural da ortaya çıkartmıştır.

Leach gönderenden gönderilenle iyi ilişki kurmaya ve bu ilişkiyi güçlendirmek istemiştir.⁽¹¹⁾

Klasik olan Grice ilkesinden farklı olarak Leach bunu eklemiştir.

Leach incelik kurallarını 6’ya ayırmıştır.⁽¹²⁾

- İncelik Kuralı’nın; iki şekli vardır:

A- Başkasına fazla yük taşıtma.

B- Başkasının manevi ve maddi kazancını yükselt.

- Cömertlik; iki şekli olur:

A- Kendinin kazancını artırma.

⁽¹⁰⁾Abdurrahmân Taha, *el-Lisân ve el-Mizân*, c. I, s. 243.

⁽¹¹⁾Abdurrahmân Taha, *el-Lisân ve el-Mizân*, c. I, s. 332.

⁽¹²⁾Abdurrahmân Taha, *el-Lisân ve el-Mizân*, c. I, s. 246.

B- Kendinin zararını artır.

- Güzelleştirme Kuralı; iki şekli vardır:

A- Başkasının gıybetini yapma.

B- Başkasına bol övgüler yağdır.

- Tevazu Kuralı; iki şekli var:

A- Kendini fazla övme.

B- Kendi yanlışını Kabul et.

- Mutabakat Kuralı; iki şekli var:

A- Kendinle başkası arasında az ihtilaf yarat.

B- Kendinle başkası arasındaki ihtilafı yok et.

- Homojenlik Kuralı; iki şekli var:

A- Kendinle başkası arasındaki nefreti azalt.

B- Kendinle başkası arasında uyumu sağla.

Leach bu ilkeleri ima stratejisinde kullanmaya tahsis etmiştir. Ancak gönderen yönlendirme stratejisini kullanırken bu kaideye birçok nedenden dolayı bağlı kalmayabilir. Bu nedenlerin temeli üst otorite sahipliğidir. Bu nedenle Leach yönlendirme stratejisi fiillerini negatif edepi olma yöntemi altında toplamıştır. Buna negatif demesinin nedeni ise; gönderenin kastını belirten doğrudan fiilleri kullanmasıdır. Bu fiiller kullanıldığı zaman gönderilen için emir niteliğinde olur.

el-Şehri Leach'in ilkesini şu şekilde yorumlamıştır; "Leach için yönlendirme fiilleri incelikte ters bir ilişki içindedir. Bu fiillerin kullanıldığı üslub ve bağlaç ne olursa olsun incelik ilkesine ters olur. Bu ilkeler tedrici bir şekilde aşılar. Onları aşmanın iki yönü vardır; negatif (manimum aşma), pozitif (maksimum aşma).

Bu aşma gönderilen kişi tarafından değerlendirilmiştir. Negatif olduğu zaman gönderilenin kaybı, pozitif olduğu zaman gönderilenin faydası büyük olur. Gönderilenin kaybı olduğu zaman gönderen de kaybeder.

Bundan yola çıkarak gönderen yönlendirme stratejisini doğrudan kullandığı zaman bu ilkeyi bilerek pozitif bir şekilde aşabilir. Örneğin; emir ve nehiyi açık bir şekilde kullanmak. Bu şekilde gönderen kendisinin faydasını artırmış olur. Ancak bazen bu gönderilenin kaybı anlamına gelmiş olabilir.⁽¹³⁾

Sonuç olarak Leach'in edepli olma ilkesinin yönlendirme stratejisi fiillerinden (emir fiilleri) olduğunu söyleyebiliriz. Bu strateji otorite ya da üstünlük avantajını kullanıp söylenirse negatif olarak değerlendirilir. Böylelikle Leach tedavül ilkelerini genişleterek içine psikolojik ve sosyolojik yanları eklemiştir. Bu da teorisinin tedavüle eklemiş olduğu yeniliği göstermiştir. Bu yenilik ima stratejisi üzerine büyük etkiler yaratmıştır.

7-Deirdre Wilson ve Dan Cabrera: İngiliz olan Wilson ve Fransız olan Cabrera uyumluluk teorisini ortaya atmışlardır. Uyumluluk ilkesi gönderenin belli kelimelerini kullanmasını gerektiren diğer kriterler gibi değildir. Uyumluluk ilkesi tavil sürecinden sonra gönderenin kullandığı ilkedir. Gönderilenden gelen geri tepkiye göre ortaya çıkar. Bu nedenle onu iletişim sistemini hareketlendiren ve aktifleştiren bir faktör olarak tanımlanır.

Bu tanımlar bizim uyumluluk ilkesine göre nasıl hareket edeceğimizi gösterir. Konuşma sırasında ortaya çıkan sonuçlar konuşmamızın uygun ya da uyumlu olup olmadığına karar vermeye ilgili ipuçlar verir.

Tedavülle ilgili önemi iki konuda ortaya çıkar; idraki bilimsel bilimlere ait olması, konuşmayı oluşturan kelimelerin Lafzedilen kelimelerin uyumluluğu sonuçların artmasıyla artar.⁽¹⁴⁾

⁽¹³⁾ eş-Şehrî, Abdülhâdi, *İstirâtiyyetu'l-Hitâb*, Dârû'l-Kitâb, Beyrut, 2004, c. I, s. 333.

⁽¹⁴⁾ Sahrâvî, Mesût, et-Tedâvuliyye İnde'l-Ulemail-Arab, Dârû'l-Talîh, Beyut, 2005, c. I, s. 36.

Uyumluluk teorisi farklı ve ihtilaflı olan iki teori arasında bir birleşme yapar. Yani lafzedilen kelimelerin izahı ve yapısal şeklini ortaya çıkartırken idrak teorisine yer vermektedir.

8-Ducrot ve Anscombe: Emile Benfies't'in dilsel diyalog teorisi üzerinde çalışıp onu geliştirmişlerdir. Bunu yaparken tedavül teorileri olan kelami ve hivari fiillerden fadalanmışlardır.

Fransız olan Ducrot'un ortaya koymuş olduğu teori, belli bir tarafa yöneltmek üzere gönderenin kullanmış olduğu dilsel vesilelerle ilgilenen önemli bir teoridir.

Ducrot'un Anscombe'le beraber yazmış oldukları "Dildeki Bahanecilik" başlıklı kitaplarında dilsel bahanecilik konusunu açık bir şekilde el almışlardır.

Bu konuyla ilgili şunu söylemektedirler; "Bahanecilik gönderenin belli bir cümleye da birkaç cümle söylemesiyle oluşur. Buna da (K bir) demektirler. Bu konuşma başka anlamlı bir konuşmanın (ya da konuşmalarının) ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Buna da (K iki) demektir.

Bundan harekete geçerek bahaneciliğin iki süreci tamamladığını söyleyebiliriz: İlki; bahaneyi ileri sürme, ikincisi; bahaneye gelen yanıtı analiz etme. Yanıt açık ya da sadece anlaşılabilir olduğu zaman bu süreç işler. (k bir) kullanılan kelimeler ve kasıtlar gönderenden sorulur.⁽¹⁵⁾

Bundan anlaşılır ki; bahanecilik dilin kendi bünyesinde köklü bir unsurdur. Yani dil bahanecilikten ayrı tutulmaz. Ducrot bahanecilik sürecini inşa ederken kendisine özel bir yöntem takip etmiştir. Bu yöntem bahanecilik sürecinin şekillenmesini sağlayıp diğer süreçlerden ayırmıştır. Araştırmalarının sonucunda şu sonuca ulaşmıştır; "çok sesli lafzedilen kelimeler terimi vardır. Bu terim lafzedilen bazı kelimelerin kime ait olduğunu analizini desteklemek içindir".⁽¹⁶⁾

⁽¹⁵⁾ Sulah Abdullah, *Ehemü Nazariyyet el-Hicâc Fi-t Takâlîd el-Garbiyye Min Arsto İle el-Yeûm, küliyyetü'l-funûni*, Tunus, 1998, s. 33.

⁽¹⁶⁾ Hebîb Arâb, *el-Hicâc ve'l-İstidlâl el-Hicâcî, el-Meclisil-Vatanî Lilâdâb ve'l-Funûn*, Kuveyt, 2001, s. 104.

Dilsel delalet bilimine gerçekleştirme fiillerinin alanının genişlemesiyle Ducrot birleşmiş tedavül alanını genişletir. Ducrot bunu yaparken söylemin ve delaletinin(mana) çelişmediğini farkedebiliriz. Ducrot dilin dilsel oluşumuyla okunması gerektiğini vurgulamıştır. Dile Hakim olunduktan sonra “konuşmayı destekleyen objektif etki” özel bir şekilde ele alınır.⁽¹⁷⁾

Bu nedenle, Grice'nin koymuş olduğu hitabet ilkeleri ve kanunlarına (miktar, nitelik, yöntem ve zaman) vakıf olmak gerekir. Bu ilkeler bahanecilik delalet belirtilerini belirleyip meyveli diyalog ortaya çıkması için gönderen kişiyle muhatap kişi arasında işbirliğini sağlar.

Bahsi geçen işbirliği sağlandığı zaman bahanecilik hitabının tedavülü yeni bir seviyeye ulaşır. Bu yeni ve yüksek olan seviyeye diyalog seviyesi denir.

Ducrot ve arkadaşı bahanecilik mertebelerine önem vermişlerdir. Ducrot bu meseleyi iki makalesinde “Bahancilik Mertebeleri” ve “Bahancilik faktörleri ve Bahancilik kasdı” ele almıştır.

Anscombe'in de bahancilik mertebelerini “Fransız kralı bile kel” başlıklı makalesinde ele aldığını görebiliriz. Anscombe ve Ducrot'un kitaplarında bahancilik mertebeleri üç şekil almıştır: Zıt mertebeler, yönlendirilen mertebeler, kasıtlı yönlendirmeye yönlendirilen mertebeler.⁽¹⁸⁾

Ducrot son bahancilik mertebeleri şekliyle en fazla ilgilenmiştir. Zira “Herhangi bir söylemin bahancilik değeri sadece vermiş olduğu bilgiyle ilgili değil aynı zamanda muhatap olan kişiye bir şey yaptırmak ya da onu bir yere yönlendirmekle ilgilidir.”⁽¹⁹⁾

Ducrot bahancilik mertebelerini “güçlü bahane, zayıf bahane” ya da “üstün bahane, alçak bahane” olarak tasnif etmiştir. Bahancilik mertebeleri bahancilik

⁽¹⁷⁾ Hebîb Arâb, *el-Hicâc ve'l-İstidlâl el-Hicâcî, el-Meclisil-Vatanî Lilâdâb ve'l-Funûn*, s. 104.

⁽¹⁸⁾ Abdurrahmân Taha, *el-Lisan ve el-Mizan Yada et-Tekavsür el-Aklî*, s.274,275.

⁽¹⁹⁾ Hebîb Arâb, *el-Hicâc ve'l-İstidlâl el-Hicâcî, el-Meclisil-Vatanî Lilâdâb ve'l-Funûn*, s. 103.

merdiveni olarak adlandırılan ilişki içinde şekillenmektedir. Dilsel fiilleri dış seviyeli olan ve iç seviyeli olan bahane fiilleri olarak ayırmıştır.⁽²⁰⁾

Bundan yola çıkarak Ducrot'un muhataba bilgi vermek istemediği ancak onu etkileyip bir tutum sahibi yapmak istediği anlaşılmaktadır. Ducrot muhatabı bu şekilde ikna edip tutum sahip yapma sürecine bahanecilik süreci adını vermektedir.

9-Michel Maire: Michel Maire'nin çabalarına baktığımız zaman bahanecilik ve sorgulama arasında bir ilişki kurduğunu görebiliriz. Ona göre; bahanecilik "konuşmanın açık tarafıyla örtük tarafı arasında olan ilişkidir."⁽²¹⁾

Ona göre, bu ilişki her dilsel konuşmanın özelliğidir. Herhangi bir konuşma örtük tarafa sahiptir. Bu taraf, kullanılmış olan bazı kelimelerin imalarına bakarak anlaşılır. Açık olan taraf kullanılan kelimelerin harfi anlamlarından yola çıkarak anlaşılabilir. Ancak örtük olan taraf açık olan tarafa dayanıp cümlede olan kelimelerin cümledeki yerine göre bir yere işaret edip ikna edici ya da ikna edici olmayan bir sonuç ortaya çıkartır.⁽²²⁾

Maire'nin bahanecilik sürecinde görmüş olduğu en önemli nokta bahanecilik teorisini sorgulamayla bağlatmasıdır. Bahane; sorulan örtük bir sorunun cevabı ya da bir kişinin bakış açısını yansıtan unsurdur. Veyahut bahane; örtük olan bir sorunun cevabının içinden ortaya çıkan unsurdur.⁽²³⁾

Sonuç olarak Michel Maire için bahanecilğin doğrudan sorgulamayla, yani ikili olan (soru, cevap), ilgili olduğunu vurgulamıştır.

⁽²⁰⁾ Bkz. Helîyyetül-Behsit-Terbevi, *el-Hıcacu Fî Ders'il-Felsefe*, Afrikyeş-Şerk, Mağrib, 2006, c. I, s. 53.

⁽²¹⁾ Sulah Abdullah, *Ehemü Nazariyyetül-Hicâc Fî-l Takâlîd el-Garbiyye Min Arsto İle el-Yeûm*, y.y. s. 73.

⁽²²⁾ Sulah Abdullah, *Ehemü Nazariyyetül-Hicâc Fî-l Takâlîd el-Garbiyye Min Arsto İle el-Yeûm*, s. 73.

⁽²³⁾ Sulah Abdullah, *Ehemü Nazariyyet el-Hicâc Fî-t Takâlîd el-Garbiyye Min Arsto İle el-Yeûm*, y.y., s. 38.

10-**Towliemn**: Bahanecilik terimi Towliemn’de, 1958 yılında yayınlanmış olan ve bahanecilik bağlaçlarının normal dilin içinde kullanımını ele alan kitabında yerini bulmuştur.⁽²⁴⁾

Towliemn için bahanecilik üç temel unsur üzerine kuruludur; “Mukaddime-verilen bahane, gelişme bölümü, sonuç”.

11-Perelman ve Arkadaşı Titica: Bahaneciliği, ikna mekanizmasının temeli olarak ileri süren en önemli iki düşünürdür. Kafa yormaları genelde felsefe ve mantık üzerinden gitmiştir. Onlar için bahanecilik terimi belâgat terimiyle ilgilidir.

Yeni belâgat terimi 1958 yılında ortaya çıkmıştır. Bu terim Perelman’ın telif etmiş olduğu “Yeni Belâgat Delaletinde Makale” başlıklı kitabında ilk defa ortaya çıkmıştır. Kitap, imalı bahaneciliği ya da kasıtları geniş mantığı teşkil eden unsurlar olarak ele almıştır. Perelman bu teknikle özel olarak hukuk ve kanun mantığını okumak ve genel olarak diğer bütün disiplinleri ele almayı tavsiye etmiştir.⁽²⁵⁾

Bunun yanı sıra, Perelman arkadaşı olan Titica ile başka bir kitap yazmıştır. Hitap eden ve muhataplar arasında bahaneciliği ele alan bu kitaba “Bahancelikte tasnifler” adını vermiştir. Bahaneciliği, polemiği üretme ve diğer açıdan hitabeti üretme olarak tarif etmişlerdir. Onun yanı sıra, bahaneciliği şu şekilde de tarif etmişlerdir; “Zihinleri teslim götürecek ya da teslimden önceki duruma alacak hitabet tekniklerini ele alan disiplindir.”⁽²⁶⁾

Onlar için bahaneciliği gayesi; “Takdim edilen fikirleri alan insanların zihinlerine yerleştirme tekniğini ele alıp bahanelerin şartlarını, ilerleme gidişatı ve etkilerini incelemektir”.⁽²⁷⁾

Yeni belâgatın başarılı olmasının sebebi; çağdaş dünya doğasına uygun ikna tekniklerine önem vermesidir.

⁽²⁴⁾ Bücâde Halîfe, *el-Hasâis et-Terkibü'l-Lûgavî*, (Doktora Tezi, Constantine, 2006), s. 56.

⁽²⁵⁾ Salah Fadıl, *Belâgatu'l-Hitap ve İlmü'l-Nassı*, y.y., s. 90.

⁽²⁶⁾ Sulah Abdullah, *Ehemü Nazariyyet el-Hicâc Fi-t Takâlîd el-Garbiyye Min Arsto İle el-Yeûm*, s. 299.

⁽²⁷⁾ Trus, Muhammed, *en'Nazriyyatul-Hicâciyye Min Hilâl ad'Dirset el-Belâgiyye ve el-Mantakiyye ve el-Llisâniyye*, Dârûs-Sakâfati, ad'Darül-bayda, 2005, c. I, s. 44.

Yeni belâgat çağdaş dünyanın bütün disiplinleriyle ilgili olup hem görsel hem işitsel iletişim kanallarını kapsamıştır. Bu nedenle herhangi bir düşünme sürecinde ikna terimi çok önemli bir hale gelmiştir. Düşünmeyi gerektiren süreç “fikir ya da makale ya da hareket” bile olsa ikna sürecini kapsamaması gerekir. Bu da bu süreci sürekli bir zenginleşme halinde tutmuştur.⁽²⁸⁾

Bahanecilik teorisi tedavül alanında yer alsa da aslında felsefi belâgat alanından ortaya çıkmıştır. İki düşünür için bahanecilik teorisi hitabete polemikten daha yakındır. Zira hitabetin temel görevi; halkı ikna etmiştir. Halk olmadan hitabet olmaz ve hitabet olmadan bahanecilik olmaz. Bahaneciliğin temel görevi; büyük bir kitleyi ikna etmekse hitabetin görevi öyledir. Bundan yola çıkarak iki unsurun özdeş olduğunu söyleyebiliriz. Perelman’a göre; bahanecilik teorisi belâgatla özdeştir.⁽²⁹⁾ Zira hitabın bütün üslub oluşumlarındaki her bakış bahaneciliğin seviyelerinden birisidir. Belâgat bahaneciliğin dış yapısı değil iç bünyesinde yer alan bir unsurdur. Ayrıca, Perelman ve Titica bahaneciliği hitabet ve tartışma dairesinden çıkarıp onu bir anlam çıkarma mekanizması olarak yapmışlardır. Böylelikle muhatap olan kişi iletişim içinde bahsi geçen sözlerin anlamını çıkarmaya çalışıp ikna olmaya çalışmaktadır.

Bu konuyla ilgili Dr. Cemil Abdulmecit “Belâgat ve İletişim” kitabında şunu söylemiştir; “İletişim içinde bulunan iki taraf, sahip oldukları fikir, inanç ve düşünceyi özgürlük çerçevesinde, kılıcın altında değil, yayınlamaya çalışmaktadır. Bütün iletişim tarafları mecburen etkileme ve meyillendirme yöntemlerini kullanmaya mecbur bir hale gelmiştir. Bu yöntemler öyle yayılmıştır da, Perelman’ın dediği gibi yaşadığımız 21. Yüzyılı yayma ve reklam yüzyılıdır.”⁽³⁰⁾

Sonuç olarak; eski tedavül boyutları dilde geniş, yeni ufukları ve alanları açmakta büyük bir etkiye sahip olmuştur. Bu boyutlar Batı asıllı bazı düşünürlerin vasıtasıyla, Austin, Grice, Perelman, Lekoff v.s, ortaya çıkmıştır.

⁽²⁸⁾ Muhammed Salım b. Mohamed Lemine, *Mefhumu'l-Hicâc İnde bîrlmân*, y.y., s. 56,57.

⁽²⁹⁾ Muhammed Salım b. Mohamed Lemine, *Mefhumu'l-Hicâc İnde bîrlmân*, y.y., s. 61.

⁽³⁰⁾ Cemil Abdülmecid, *el-Belâge ve el-İtisal, Dârû Garîb, Kahire, 2000, s. 115.*

Her teori diğer teorilerin çıkmasına ya da tamamlanmasına yardımcı olmuştur. Bundan yola çıkararak Austin “Efal el-Kelam” teorisinde hitabın dil içinde bulunan koordinasyona göre hareket ettiğini söylemiştir. Ona göre; muhatap olan kişiye gönderilen mesaj dilin içinden gelir ve onun dairesinin dışına çıkmaz. Austin’in cümlelerin haber vermekten başka bir Şey vermediğini iddia eden taraflara karşı geldiğini gördük. Austin, bunu iddia ederken cümlelerin, mecburi fiiller (olumlu veya olumsuz emir fiilleri kullanılırsa) haber verme cümle olmasında çıkıp başka yönlendirme cümle haline gelebileceğini ileri srmştur.

Searl ise, Austin’in el-Efal el-Kelamiyeh ile ilgili ne sürdüğü teori üzerinde bazı düzeltmeler yapıp onu doğrudan ve dolaylı olarak ayırmıştır. Diğer yandan, Grice işbirliği ilkesini ortaya çıkartmıştır. Bu ilke konuşanın konuşmasını muhatap olan kişiye doğru ve faydalı bir Şekilde ulaşması için bazı kurallar ortaya koymuştur.

Lakoff edepli olma ilkesini ortaya akoyup hitabın kalitesini değerlendirmek için tedavül yeterlilik kurallarını sıralamıştır.

Brown ve Levinson yüzyüze ilkesini ortaya çıkarıp sosyal seviyelerin eşitlendiği ve ortak bir karar almak için konuşmanın iki tarafı ya da taraflarının birleştiği dayanışma stratejisi için kullanmışlardır. Leach de edepli olma ilkesi için bir teori kurmaya çalışmıştır. Bu teoriye maksimum edepli olma teorisi adını vermiştir. Leach bu teoriyi işbirliği ilkesi için bir tamamlayıcı olarak tanımlamıştır.

Leach dilsel fiilleri yeniden tasniflendirip onun için incelik kuralını temel olarak kullanmıştır. Leach yönlendirme stratejisinin fiillerini negatif edeplilik yöntemi içine katıp bu yöntemde otorite, toplumsal tabaka ve sosyal farklar etkili olduğu için bunu negatif sıfatıyla tarif etmiştir. Leach sosyolojik ve psikolojik unsurlara çok önem vermiştir.

Deirdre Wilson ve Dan Cabrera çelişkili olan iki unsuru birleştiren uyumluluk teorisini ortaya koymuşlardır. Bu teori aynı cümle içinde kullanılan farklı kelimeler ve olguların yapısını ikna edip idrak hissine önem veren bir teoridir.

Anscombe ve Ducrot bahanecilik teorisini geliştirmişlerdir. Bunu yaparken bazı tedavül teorilerinden, (kelamiyeh ve hivariyeh gibi) faydalanmışlardır. Bunun

yanı sıra, Mishel Maire sorgulama ve bahaneçilik teorileri arasında bir ilişki bulmaya çalışmıştır.

Son olarak Perelman ve Titica bahaneçiliği ikna mekanizması içinde kullanmaya çalışmışlardır. Bunlar için zihinleri bir konu üzerinde birleştirmeyi hedefleyen hitabet teknikler çok önemlidir.

Batı düşünürleri tarafından ortaya atılan bütün ilkeler ve teoriler birbirini tamamlamıştır.

2.1. Tedavülleyili Arapdaki çalışmalar

Belâgat ve dilbilimci Arapların dikkati, anlam ve gerçek ve ikisi arasındaki ilişki üzerine odaklanmıştır. Dilin gerçek manasını ortaya çıkartan mekanizmaları ve diğer kasıtları tahmin etmek için kullanılacak tahmin mekanizmaları da ele almışlardır.

Abdulkahir el-Jirjani ve Abu Yakub es-Sekkâki bu konuyu analiz ve inceleme altına almışlardır. Eski Araplar yönlendirme stratejisinin anlam ve içeriğine bakış konusunda hedeflerine göre farklılık göstermişlerdir.

Anlamları ve kasıtları delaletlerine göre ve gerçek manalarından ayrı çıkarma konusunda bazı kitaplar telif edilmiştir; Zemahşeri'nin Belâgat Esasları başlıklı kitabı gibi. İfade bilimi gibi geniş bir bilimde yer alan belâgat bazı yönlendirme stratejisini temsil eden bazı mekanizmaları ele almıştır. Bu mekanizmalar; anlam ve türleri, teşbih ve kinaye ve cümle kurmak için kullanılan kelimelerin yerinin öncesine ya da sonrasına kaydırmak gibi.

el-Usûliyyin “Tutucular, Klasikler”’: Tedavül konusunda şeri hükümleri idrak etmek için belli şartlar koymuşlardır. Onlara göre; Kurân ve Sünnet’in hadislerinin metinleri tek bir metin olarak ele alınmalıdır. Bu nedenle metin, içinde kullanılan kelimelerin tam anlamıyla değil, cümle ve bahsi geçtiği hadiseye göre anlaşılmalıdır. Metin zikredildiği olaydan kopuk bir şekilde ele alınmaz. Muhatap, zihni yeteneklerini kullanmadan metni anlayamaz. Zira dil konuşmanın iki tarafı arasında oluşan bazı temeller, idrak temelleri ve dilsel marifet, üzerine kurulmuştur.

İbn Teymiye dille ve hitabetle ilgili ikna görüşlerini formüle edebilmiştir. Bu görüşler modern pragmatizmin en modern bilimsel teorisiyle uyuşmaktadır. Bu görüşlerin bir örneği; sadece telaffuz edilen kelimeler manayı ortaya çıkarmaz. Bu kelimeler konuşanın maksadına göre şekillenir. Bu nedenle konuşanın kasdını bilmeden kelimeleri duymakla bir anlam ortaya çıkmaz. Bir kişi ortaya çıkması istenilen içerikten kopuk bir kelime söylerse konuşan birisi olarak tarif edilmez.

İbn Teymiye ve İbn el-Kayim manayı, kullanımdan ayrı bir şekilde ele almayı reddetmişlerdir. Bunlara göre; iletişim ya da karşılıklı konuşma kasıt ve murada dayanmaktadır. Delalet kullanımı olmadan gerçekleşmez. Zira bunlara göre; delalet kasıt ve muratla ilgilidir.

İbn Teymiye tek olan kelimenin bir konuşma olmadığını söyler. Buna göre, bu sadece bir sestir. Ancak bu kelime bir cümle kurmak için kullanılırsa bir konuşma ifade eder.

İbn Teymiye kelimenin manalarını üçe ayırmıştır:

- Mücerret “Tecrit edilmiş” mana.

- Mutlak mana.

- Mukayyed “sınırlı” mana.

Mücerret mana; fiil içerğinden kopuk olarak zihni kasta işaret etmektedir. Bu mana dış dünya herhangi bir yere sahip değildir. Sadece zihinde oluşan bir olgudur; siyahla beyaz arasındaki farkı zihinde oluştururlar.

Mutlak mana ise; kelimeyi cümle içinde sınırlı olmayan bir şekilde kullanmak. Burada İbn Teymiye ve sonrasında İbn el-Kayim kelimenin gerçek ve mecazi kullanılmasını reddetmişlerdir.

Gazâlî olumlu ve olumsuz emirleri şöyle belirtmektedir; “Konuşmanın kısımlarının bir kısmıdır. Emir, talep kısmının bir parçasıdır. Emir: emredenin emri emredilen tarafından gerektiği şekilde yerine getirmek demektir. Olumsuz emir ise: Bir eylemden vazgeçme anlamına gelmektedir. Bazı görüşlere göre; emir rica şeklini

de alabilir; kulun Allahına dua etmesi, kölenin efendisinden bir şey istemesi, çocuğun babasından bir şey talep etmesi gibi.⁽³¹⁾

İbn Kutiybe “Kurân’ın Problemelerini Düşünme” başlıklı kitabında “Telaffuz edilen manasına ter düşmesi” başlıklı bölümde Kurân, Hadis ve Arap şiirinde telaffuz edilenle mana arasında ortaya çıkan çelişkileri örneklerle sıralamıştır.

Nehivecılar, nahvi kaidelerini yönlendirmekte akıl ve kıyasa dayanmıştır. Alkılın temeli olduğu yönlendirmekte de nahvi nedensel bağına dayanmıştır. Bundan yola çıkarak yönlendirmekteki hedeflerinin irab konumu ve hükümlerine göre yönlendirme olduğunu söyleyebiliriz. Aynı, hitabetin şeklini telaffuz edilenin delaletine ve muhatap olan kişiye yönlendirilen manaya bakarak incelemiştir. Bunun yanında; iki taraf arasında kurulan iletişimden ortaya çıkan manaların dilsel kullanımına dayanan dilsel bağlaçları esnek bir şekilde kabul edebileceklerine işaret etmişlerdir. Bunun örneği; Sibeveyh diyor ki; “Muhatap olan kişinin konuşmadan ne kastedildiğini bildiği için bazı terimleri örtük olarak kullanmaktadırlar.”⁽³²⁾

Yine İbn Siraj (316 H) muhatapın nahvi olguları ve kurallarının kurulması ve bina edilmesindeki rolünü şöyle açıklamaktadır; “Arapların konuşmasında atılan sözler çoktur. Fushaların (dili iyi bilenler) konuşması çok özdür. Muhatabın kasedtiklerini bildiğini gösterirse.”⁽³³⁾

el-Belâgayun(Belâgatçılar): Belâgatçılar yönlendirme stratejisini yönelik önemini manalar bilimine ilgi duyarak ortaya çıkartmışlardır. Manalar bilimi ise; “Lafzedilen kelimelerin hallerini, tarif, tenkir, zekir, atma, açık gösterme, örtük gösterme gibi, belirleyen bilimdir.”⁽³⁴⁾

Bu haller cümlede psikolojik duruma göre ortaya çıkar. Ağır ve fazla ya da nazikçe söylenen cümleler kaseddiğimiz halleri ortaya çıkartır. Bu hallere cümlenin özellikleri ve keyifleri denir.

⁽³¹⁾ Muhammed b. Muhammed Gazâlî, *el-Mustasfâ Min İlmi'l-Usûl*, (Thk. Muhammed Abdüsselâm Abdulşşâfi), Dârû'l- Kutubi'l-ilmîyye, Beyrut,1993, c.I, s. 202.

⁽³²⁾ Sibeveyh, Amr b. Osmân b. Qanbar, *el- Kitâp*, Mektebetü'l-Hâncî, Kahire, 1988, C. I, s. 222.

⁽³³⁾ İbû's-Serrâc Muhammed b. Sehl, *el-Usûl Fi'l-Nahvi*, c.II, s. 324.

⁽³⁴⁾ Muhammed Ebû Mûsâ, *Hasâisüt-Terâkib*, Mektebetü Vehbe, Kahire, 1996, c. IV, s. 75.

Bu bilimin temel hedefi; ifadede kullanılan kelamın unsurlarının özelliklerini takib edip kelamla bağlı güzelleştirme ve kötülerştirmeyi beyan eder. Bu bilimle konuşma sırasında ortaya çıkacak herhangi bir hatayı önlenmektedir.

Manalar biliminin önemi belâgatçılar fiilleri ayırınca artmıştır. Ayırmanın kısımlarının birisi fiillerin bazılarını talep fiili olarak tasnif etmesidir.

Fiilleri ayıranlardan es-Sekkâkî vardır; ona göre, fiiller ya da manalar ikiye ayrılır; Haber ve Talep. Ayırdığı iki bölümün her birisine kanun ismini vermiştir. İki bölümün yönlendirme stratejisiyle ilgili olduğunu belirtmiştir.

es-Sekkâkî talebi şöyle tarif etmektedir; “Talep ikiye ayrılır; gerçekleşme imkanını gerektirmeyen talep türü[...], gerçekleşme imkanını gerektiren talep türü.”⁽³⁵⁾

İki bölümü ayrıntılı bir şekilde şerhederek talebi inşai üslûblerinde toplamıştır; “Temenni, istifham, emir, nehiyve neda gibi.”⁽³⁶⁾

es-Sekkâkî, Mesut SULA'nın söylediğine göre, araştırmalarını dilsel fiillere bakmakla ortaya çıkartmıştır. es-Sekkâkî'ye göre; cümleye göre kullanılan açık kelimelerden ferî hedefler çıkabilir.

es-Sekkâkî'ye baktığımız zaman; kitabını birçok bölüme ayırdığını görebiliriz. Bu bölümlerin içinde, “Talep Kanunu” çerçevesinde bazı dilsel fiillerin alışık manasından başka bir manaya çıkartılmasını inceleyen manalar bilimi ve beyan yer almıştır. Ona göre; talep bu üslûblerde ortaya çıkar; istifham, emir, nehiy, nida.” Bu talebin türü “aslî anlaşılmadığı zaman cümleye uygun düşen anlamı ortaya çıkar.”⁽³⁷⁾

es-Sekkâkî ikinci bölümde beyan bilimiyle, kinaye ve mecaz gibi unsurlar, ilgili bazı açıklamalar getirmiştir. İki bilimi birbirine bağlayarak şunu söylemiştir:

⁽³⁵⁾ es-Sekkâkî, Ebû Yakûb Yusuf ibn Ebî Bekır Muhammed, *Miftâhu'l-Ulûm*, Dârûl-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1983, c. I, s. 302.

⁽³⁶⁾ es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-Ulûm*, c. I, s. 303.

⁽³⁷⁾ es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-Ulûm*, c. I, s. 304.

“Beyan bilimi bu iki tarafa, kinaye ve mecaz, düşerse manalar bilimi de onlara düşer.”⁽³⁸⁾

Tevil mecazla bağlı olursa kelamın manalarını tevil edilen manalarla bağlamak gerekir.⁽³⁹⁾

Bu özellik ancak muhatabın iletişim yeteneğiyle gerçekleşir. “bütün bu unsurlarla birlikte yine iletişim hedefini sadece lafzedilenden yerine getirememiş olabilirsin. Lafzedilen manasına açıklığıyla işaret eder. Muhatap olan kişi de açık manasını ve delalet çerçevesinde diğer manaları algılar.”⁽⁴⁰⁾

el-Cürcânî ise nuzüm teorisinde kelimenin aslına çelişkili olan örtük olan manalara bakmak gerektiğini ileri sürer. Ayrıca, el-Cürcânî iletişim manalarında imaya da önem vermiştir. İmayı kasıttan çıkarılması istenilen tabiri bulmak için kullanmak gerektiğini öne sürer. Lafzedildiği gibi anlam ifade etmeyen kelimeler başlıklı bir bölüm ayrılmıştır. Bu bölümde kinaye ve mecazla imanin ortaya çıktığına işaret ederek gerçek ve mecazın beraber ortaya çıktıklarını dile getirir. Ona göre; kinayede mesela gerçek ve mecazi anlam bir arada gelir. Bunun yanı sıra; ima konusuna kelam lafzı larıyla işaret etmiştir.⁽⁴¹⁾

Bundan yola çıkarak el-Cürcânî ima civarında dönen mananın manası ve lafz zahiri (açığı) ile ilgili mana olgusunu ortaya çıkartmaktadır. Bu olguya göre; “lafzdan bir mana almakla birlikte, bu mana seni başka bir manaya götürür.”⁽⁴²⁾

Başka manadan kasıt; lafzın açık manasının içinde örtük olan maksattır.” İki mana arasındaki fark, dilsel ibaredeki açık manadan gerekli olan manaya odaklanmakla birlikte açık olan manadan örtük olan manayı çıkarmakla ortaya çıkar. İbare sürekli olarak gerçek anlamıyla anlaşılmadığı farzedilir. Yani ibarenin lafzına işaret eden açık mana, istenilen mana olması anlamına gelmez. Bu da örtük olan

⁽³⁸⁾ es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-Ulûm*, c. I, s. 330.

⁽³⁹⁾ Ahmed Urâbî, *Cedeliyyetü'l-filî'l-Kirâî İnde Ulemai't-Turâs, Dîvânü'l-Matbuâtü'l-Câmiyyeh*, Cezayir, 2010, s. 66.

⁽⁴⁰⁾ el-Cürcânî, Ebû Bâkır Abdulkahır, *Delâilü'l-İcâz, Mektebetü'l-Hâncî*, Kahire, 1401, c. II, s. 262.

⁽⁴¹⁾ el-Cürcânî, *Delâilü'l-İcâz*, c. II, s. 179.

⁽⁴²⁾ el-Cürcânî, *Delâilü'l-İcâz*, c. II, s. 179.

manayı gerekli olan manaya bağlar. Bundan yola çıkarak el-Cürcânî açık ve gerekli olan manalar arasında fark olduğunu vurgulamıştır.

Bu konuyla ilgili yeni çalışmalar geçen, yüzyılla günümüz arasında farklılık göstermiştir. Araştırmaların ortaya çıkmasını sağlayan çabalar kitap ve makale şeklinde çizilmiştir. Bu araştırmalar eski miras üzerinden giderek yeni teoriler ortaya çıkartmıştır. Bu araştırmaların bazıları şu şekilde sıralanır:

1-Mahmut Nehlah: Mahmut Nehlah'ın yönlendirme stratejisinde yer alan dilsel fiilleri ibraz etmekte büyük bir rol oynamıştır. Gerçekleştirme fiillerini tasnif etmiştir. Bunun yanı sıra; dilsel fiilleri teorisini inceleyip bu fiilleri özellikle talep çerçevesinde değerlendirmiştir. “Talep kategorisi formülü ne olursa olsun, talebe işaret eden bütün dilsel fiilleri kapsar. Bu teori klasikler, fıkıhçılar ve fasihçiler tarafından benimsenmiştir.”⁽⁴³⁾

2-Muhammed el-Amri: Muhammed el-Amri “İkna Hitabı belâgatında” başlıklı kitabında konuşmayı bahaneçilik çerçevesinde değerlendirmek ve incelemek için bazı pratik planlar ve formülleri önermiştir. Aristotles'nin ikna teorisine dayanarak ilk hicri yüzyıla ait bazı hitabetleri değerlendirmeye çalışmıştır.

el-Amri bunu yaparken Aristo'nun üç hitabet unsuruna dayanmıştır; ikna belâgat yöntemleri, dilsel yapı ve yöntem ve konuşmanın kısımlarını düzenli bir şekilde tertip etmek. el-Amri bununla ilgili diyor ki; “Duruma göre iknayı benimseyen Aristo'nun bağlarına yeniden bir özlem başlamıştır.”⁽⁴⁴⁾

Hitabeti dini ve siyasi olarak tasnif etmiştir. Hazır olan bazı unsurların, Kurân, hadis ve deyimler, bu hitabetleri nasıl teşkil ettiğini göstermiştir. Başka bir makamda hitabet ve şiir arasında bir fark var olduğunu söylemiştir.

3-Saleh Fadıl: “Hitab Belâgatı ve Metin Bilimi” adını taşıyan Saleh Fadıl'ın kitabı bahaneçilik konusunun tarihsel, teorik ve ilişkisel açısını güçlendirmek için

⁽⁴³⁾Nehla, Mahmûd Ahmed, *Âfâk Cedîde Fî'l-Bahsil-Lugâvil-Muasîr*, s. 100.

⁽⁴⁴⁾ Muhammed el-Omarî, *Fî Belâgeti'l-Hitabi'l-İknâi*, Dârû's-Sakâfa, Cezayir, 1986, c. I, s. 10.

meydana gelmiştir. Fadıl bu hedefi gerçekleştirmek için belâgat ile yöntem ve tedavül ile bahaneçilik arasındaki sınırların açılmasına başvurmuştur.

Fadıl'ın Yunan filozoflardan etkilenmesini gösteren taraf ise; “İkna Hitabet Belâgatı” başlıklı kitabında bahaneçiliğe ikna izlenimiyle bakmasıdır. Bu kitapta şunu demektedir; “Platon’un hitabetle ilgili çalışmalarında gerçekten çok iknaya daha fazla ilgilendiğini fark edebiliriz.”⁽⁴⁵⁾

Ayrıca, Fadıl, iknaya bağladığı Aristo belâgat hitabetiyle ilgili şunu demektedir; “Aristo’nun hitabla ilgili olan ikna yöntemi üzerinde kurduğu teorilere özlem ortaya çıkmıştır.”⁽⁴⁶⁾

Özellikle siyasi hitabetinde Fadıl makama odaklanmıştır. Siyasi hitabeti farklı siyasi fikirleri benimseyen taraflara tavsiye, istişare ve sosyal hitabetle ilgili temelleri ele almaktadır. Özellikle sosyal konular, halkla toplumu yöneten otorite arasındaki ilişki ve bu ilişkiyi yöneten hitabete yönelmektedir. Bu hitabeti vicdan doğasına uygun yani sevinç ve üzüntü zamanlarında insanlara yakın olmaya yönelik yöntem üzerinde kurmaktadır. Bu yöntem ikna edici bahane ve etkili ve güzel uslûbe dayanmaktadır.⁽⁴⁷⁾

4-el-Nekari Hem: Fadıl'ın araştırmalarının yanında başka yeni araştırmalar da Aristo'nun ikna belâgatı teorisine yönelmiştir. Örneğin; el-Nekari Hem'in “Aristo’nun İkna Yolları ve Teknikler hakkında(Mevzu Anlamı)” başlıklı araştırmasında bunu dile getirmiştir. sürecini Aristo ve Platon’un mantığa göre bir formül çerçevesinde ele almaktadır. Araştırmaların sonucunda; ikna sürecinin dilsel ve mantıki bir süreç olduğunu dile getirmiştir.

5-Muhammed el-Vasti: Bazı araştırmacılar Muhammed el-Vasti gibi, bahaneçiliği Arap mirasına yerleştirmeye çalışmıştır. “Arap Belâgatında Bahaneçilik Yöntemleri” başlığını taşıyan makalesinde eski yazılarda yer alan bazı bahaneçilik örneklerini ele alıp tasnif etmiştir. Bahaneçilik için bazı yeni yöntemler, Kelam

⁽⁴⁵⁾ Muhammed el-Omarî, *Fî Belâgeti'l-Hitabi'l-İknâî*, s. 9.

⁽⁴⁶⁾ Muhammed el-Omarî, *Fî Belâgeti'l-Hitabi'l-İknâî*, s. 10.

⁽⁴⁷⁾ Muhammed el-Omarî, *Fî Belâgeti'l-Hitabi'l-İknâî*, s. 59.

mezhebi, Hüsn el-Ta'lil “nedensellik güzelliği”, “mübalağa”, İstiare v.s. gibi, eklemiştir. Bu yöntemleri oluştururken Kurân ve şiiirlerden örnek almıştır.

6-Taha Abdurrahmân: Taha Abdurahaman’ın “Kelam Biliminin Yenilenmesi ve Diyalog Usûlleri”, “Lisan ve Mizan” kitaplarında eski Arap ve modern Batı’nın araştırmalarını bir araya getirmiştir. Abdurahaman, “Hitabetin oluşmasında temel rol oynayan bahanecilik sıfatıdır. Zira bahanecilik olmadan hitab ya da hitabet olmaz.”⁽⁴⁸⁾

“Lisan ve Mizan” kitabında “Hitab ve Bahanecilik” başlığı altında bir bölüm açıp bahanecilik türleri ve kategorilerini sıralamıştır. Bunu yaparken bahanecilik merdivenini öne sürüp bahaneciliğin direği olarak tarif etmiştir.

Abdurrahmân bahanecilik teorilerini mantığa bağlamıştır. Bu yöntemi takibeden bazı eski düşünürleri şöyle sıralamıştır; “İbn Rüş, İbn Haldun, el-Şatbi, el-Gezali. “Metodun Mirasın Ele Alınmasında Yenilenmesi” kitabı bu yöntem gösteren zengin bir kitaptır. Bu şekilde Abdurrahmân bahaneciliğin yeni bir metod olmadığı ve çok eski tarihlere dayandığını ispatlamaya çalışmıştır. Abdurrahmân’a göre; bahanecilik fihki, felsefi ve nahvi konularda görülmüştür. Yine Abdurrahmân istiare’yi bahanecilik perspektifi çerçevesinde ele almıştır.

“Kelam Biliminin Yenilenmesi ve Diyalog Usûlleri” başlıklı kitabında bahaneciliğin yeni bir özelliği ileri sürmüştür; diyalog bahaneciliği. Bu özelliği üç’e ayırmıştır; “diyalog, karşılıklı diyalog, diyalog yöntemi. Bunu yanı sıra diyalog taraflarının konuşma yöntemini teşkil etmeye çalışmıştır.”⁽⁴⁹⁾

Abdurrahmân edepli olma ilkesiyle işbirliği ilkesi arasında bir denge kurmaya çalışmıştır. Abdurrahmân edepli olma ilkesini öne çıkarmıştır. Bununla ilgili Abdurrahmân şunu demektedir; “Konuşmanın güzel bir yanını öneme almaktadır. Bunu kullanan kişiler ikna gücünü hızlı bir şekilde elde tutmaktadır.”⁽⁵⁰⁾

⁽⁴⁸⁾ Abdurrahmân Taha, *el-Lisân ve el-Mizân*, c. I, s. 213.

⁽⁴⁹⁾ Bkz. Abdurrahmân Taha, *Fî Usûlil-Hivâr ve et’Tecdidu İlmi’l-Kelâm*, el-Merkezu Sekâfi’l Arabî, Kazablanka, 2000, C. II, s. 31-32.

⁽⁵⁰⁾ Abdurrahmân Taha, *Fî Usûl el-Hivâr ve et’Tecdid*, c. II, s. 242.

Yine yüzyüze ilkesiyle edepli olma ve ilkesi arasında karşılaştırma yaparak edepli olma ilkesini öne çıkarmıştır. Zira “daha büyük bir ikna gücüne sahiptir. Ayrıca, bütün insanları konuşmayı dinlemek için çekebilir.”⁽⁵¹⁾

7-Abu Bekir el-Azevi: Dilsel araştırmalar konusunda, özellikle bahanecilikle ilgili olan, önemli isimlerden birisidir. Bu önem Batı teorilerine bakmasından kaynaklanmıştır. Bahanecilik konusunda birçok kitap ve makale yazmıştır. “Bahanecilik ve Dil” başlıklı kitabında dilsel bahanecilik teorisiyle ilgili temel bir çerçeve çizmeye çalışmıştır.

el-Azevi’ye göre; bahanecilik teorisi Aristo’nun klasik belâgat başlangıçlarıyla bağlantılı değildir. Yine ona göre, bahanecilik teriminden anlaşılması gereken hedef; dilsel fiillerin cümle içindeki konumuna göre anlaşılması ve tasnif edilmesidir.

Yine teorileri içinde Arapça dilinden örnek vererek bahanecilik teorisinin ele alınma sürecini açıklamıştır. Bunun yanı sıra istiare ile bahanecilik arasındaki ilişkiye yer vermiştir. Arapça dilinin bazı bahanecilik yanlarının betimlenmesi amacıyla istiareyi bahanecilik perspektifinden ele almıştır. Fransız Dicot’un koymuş olduğu bahanecilik temellerini yeniden yorumlamaya çalışmıştır. Bahanecilik konusunda gönderen kişinin bahanecilikten almış olduğu otoriteye odaklanmıştır. Bu konuya odaklanması “Kelam Otoritesi ve Kelimelerin Gücü” başlıklı makalesinde görünmüştür.⁽⁵²⁾

el-Azevi konuşma analizinde bahanecilik merdivenine dayanmıştır. İstiareyle ilgili bazı kişisel içtihat ve görüşler ortaya atmıştır. Ayrıca, bahanecilik merdivenini istiare üzerine uygulamaya çalışıp istiairenin bahanecilik gücü açısından gerçeği yansıttığını öne sürmüştür. Onun ilgili şunu demiştir “Sanki istiare söylemleri normal söylemlerden daha güçlüdür.”⁽⁵³⁾

⁽⁵¹⁾Abdurrahmân Taha, *el-Lisân ve el-Mizân yada et-Tekavsür el-Aklî*, c. I, s. 245.

⁽⁵²⁾Abdurrahmân Taha, *Fî Usûlil-Hivâr ve et'Tecdîdu İlmi'l-Kelâm*, 2000, C. II, s.133-148.

⁽⁵³⁾Abdurrahmân Taha, *Fî Usûlil-Hivâr ve et'Tecdîdu İlmi'l-Kelâm*, C. II, s. 80.

8-Hasan Bahi: “Dil ve Mantık; Farklılıklar” başlık kitabının 2. Bölümünün Bahanecilik başlığı altındaki derste bahanecilik, ispatlama ile karşılaştırma arasındaki farkı ortaya çıkarmaya çalışıp yeni bir sonuca çalışmıştır. Bu sonuç doğrultusunda bahaneciliğin temsil ettiği doğal delalet ve mantığın temsil ettiği resimsel delalet arasındaki farklar ortaya çıkmıştır. Bunun yanı sıra; “Kasıtlı Anlaşılan arasındaki Yanlış Bahanecilik” makalesinde bahaneciliği kalkanmadaki hataları ortaya çıkartmaya çalışmıştır.⁽⁵⁴⁾

Bu makalede hatalı söylemi tanıyıp özelliklerini sıralamıştır. Bunun yanında bu hatalı yöntemleri ortaya çıkartıp hatayı sona erdirmek için bazı mekanizmaları dile getirmiştir.

9-Muhammed Hilaf: “İkna Hitabı” kitabında Muhammed Hilaf hitabet bir işhar yöntemi olarak görmüştür. Ona göre; hitabet kurulu olan bir otoritedir. Teşhir anlamına gelen işhar ticari reklamların dışına çıkıp insanların davranışını etkilemektedir. Çocukların eğitimini etkileyecek kadar da gelişmiştir.⁽⁵⁵⁾

İşhar yöntemini iki yandan ele almıştır; ilk yan, yöntemle ve kuruluş şekliyle ilgiliyken ikinci yan, mantıkla ilgilidir. Hilafa göre; işhar belâgat mantığı çerçevesinde teşekküllenen hitabet sürecidir.

Muhammed Hilaf’ın çalışmalarına baktığımız zaman sadece teorik olarak aynı zamanda bazı metinlerin ikna stratejisini incelemiştir.

10-Muhammed Salim: Muhammed Salim Velt el-Emin Perelman ve arkadaşı ile ilgili uzun bir makale yazmıştır. “Perelman İçin Bahanecilik Anlamı Nedir ve Çağdaş Belâgat üzerinde Etkisi” başlıklı makalesinde el-Emin Belâgat bahaneciliği ve bahanecilik imalarını incelemiştir.

Karşı tarafın ikna olması için nasıl hazır bir hale getirilebileceğini ele alan el-Emin bu tarafın hitabın formülünde nasıl etkili olduğuna bakmıştır. Makalenin

⁽⁵⁴⁾ Hassân el-Bâhî, *el-Hicâcü'l-Mugâlatî Beynel-Mefhûm ve'l-Maksûd, Mejelletü'l-Menehîl*, Mağrib, 2001, s. 119-132.

⁽⁵⁵⁾ Muhammed Hallâf, *el-Hitâbü'l-İknâî*, Mağrib, 2002, s. 73-86.

sonunda edebi, sosyal ve sanatsal boyutlara yönelik etkisi olan Arapça belâgatı ayrıntılı bir şekilde incelemeye davet etmiştir.

Sonuç olarak Arapların bahaneçilik ve ikna hitabetiyle ilgili yürütmüş olduğu yöntemler ve yollar farklı olsa da hepsi aynı yönden gitmiştir. Araplar hitaba hitab içindeki kelimeler ve cümlelerin konumu açısından bakmışlardır. Hitabın tarafları arasında farklı olan ilişkileri incelemişlerdir. Bu noktaları da çalışma içinde ayrıntılı bir şekilde görmemiz mümkün olacaktır.

Modern olan çalışmalar ise; Batı yöntemlerine dayanarak eski çalışmalardan faydalanmıştır. Bu çalışmalar teorik ilkeleri, özellikle bahaneçilik ve ikna, Kurân, Hadisler ve eski Arap şiirinin beyitleri üzerine uygulamıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KONUŞMA STRATEJİSİ VE HITAP KAVRAMI

1.1. Konuşma Stratejisi

Konuşma stratejisini farklı kılan şey onun müzakereci dilsel metot altında değerlendirilmesidir. Öyle ki siyasi, sosyal eğitim ve ekonomi alanlardan hayatın tüm alanlarında bir etkiye sahiptir. Çünkü oluşum olarak dili kullanımıyla çalışma konusu edinmektedir. Stratejinin görevi katılımcıların etkileşimi ile sosyal kısıtlamalar ve hedeflerin iletişimsel fonksiyonu arası ile dilsel olan ve olmayan konuları elde etmek ve niyetinin yazmaktır. Çocuklara yönelik şiir de hitabın çeşitlerinden biri sayılır. Ve bu stratejiyi nesillerin miras bırakarak teslim edeceği kültürel bir başarı olması için göndericinin tabi edilmesi için özendirildiği farklı stratejiler olarak görebiliriz.

2.1. Hitabetme Stratejisi

Streteji sözcüğü eski Yunan grekçe asıllı bir sözcüktür. Milattan önce 6. yy ikinci çeyreğinde ortaya çıkan bu sözcüğün manası komutan- lider demektir⁽⁵⁶⁾. Ancak bu terim askeri alan ile sınırlı kalmamış bilakis birçok alanda kullanılır olmuştur. Bu alanlardan bir tanesi de çağdaş edebi eleştiri ile dilbilim çalışmalarıdır.

Strateji genel anlamı ile: İnsanın herhangi bir işte sağlamlaşması için alt yapısına kapsamlı olara riayet etmektir. Ayrıcı işindeki hedefi de gerçekleştirmesidir⁽⁵⁷⁾. Foucault'un görüşüne göre strateji kavramının farklı yönleri ile çok anlamları vardır. Her bir anlam kendi bağlamında uygun bir anlam alır. Bu da onun strateji tanımından ileri gelmektedir. O stratejiyi şöyle tanımlamıştır: Kullanımı bağlamında uygun araçlar ile edatlar ile gerçekleşen öncesindeki varsayımlara dayalı

⁽⁵⁶⁾ Ferdinan Di Suser, *İlmü'l-Lughati'l-Âm*, (Çev. Yusuf Aziz), Dârû Âfâk el-Arabiyye, Bağdat, 1985, c. III, s. 32.

⁽⁵⁷⁾ Paul Rikur, *Nazariyyet el-Te'vil*, (Çev. Said el-Ganmi), Merkez el-Kutubi'l-Arabiyye, Kazablanka-Beyrut, 2006, s. 25.

zihinsel bir çalışmadır. Daha sonra Foucault stratejinin anlamlarını ‘stratejinin anlamı genellikle üç anlamda kullanılır⁽⁵⁸⁾’ sözüyle özetlemiştir.

Birincisi: Belirli bir amaca ulaşmak için kullanılan araçların seçimini yapmada rehberlik etmek. Bununla kastedilen herhangi bir hedefe ulaşmak için kullanılan akılcılıktır.

İkincisi: Belirli bir oyunda ortaklarından birinin hareket biçimini diğerlerine göstermesi. Tabi bu hareketi ile diğerlerinin bertaraf olacağını düşünmesi ve en kısa yolla başkalarını etkisi altında bırakmaya çalışmasıdır.

Üçüncüsü: Düşmanı teslim olmaya zorlayarak kullandığı savaş aletlerini elinden alarak ona karşı durmada kullanılan genel olarak tüm üslüplardır[...] ve strateji belirleyerek çözümler kazanmaktır.⁽⁵⁹⁾

Yukarıda geçenden anlaşılan stratejinin, önceden planlaması yapılmış, fiziksel ve somut hedefleri olan ayrıca manasının ile araçlarının kendi bağlamında değişkenlik göstereceği bir plan olduğudur.

Ancak söylem stratejilerinin kavramı ise; dilsel biçimlerce belli araçların gerekeceği müzakereci gönderici verimliliğinin oluşturduğu dil sürülmelerinin belirli planlarından bahsetmek şeklinde ifade edilir. Böylece diyebiliriz ki söylem stratejileri göndericinin zihninde, belirlediği bir amaca ulaşmak için canlandığı bir plandır diyebiliriz. Dilsel fiillerin tamamlanması sırasında ortaya çıkar ki bu da bağlam ile göndericinin yeteneğine uygun olarak oluşur. Öyle ki hitap\söylem, iletişimin gerçekleştiği bağlamın idraki ile etkileyen tüm boyutlarıyla belirli bir stratejinin ürünüdür. Bunun yanısıra kullanılan söylemsel strateji ve bağlam ile ilişkiyi belirlemektir. Konuşmada algıya ek olarak bağlamın gerektirdiklerine de uygundur. Böylece bağlam hitabın gerçekleşmesinin temel direği oluyor. Ancak tek başına kastedilen amacı ulaştırmaz. Bilakis göndericinin müzakere becerisi ile dilsel yeteneğe sahip olması gerekir. Ayrıca söylemsel stratejisini de konu (yönlendirilen mesaj) bağlam ve unsurları ile belirlemesi gerekir. Aynı şekilde dilsel müzakereci

⁽⁵⁸⁾ Paul Rikur, *Nazariyyet el-Te'vil*, s. 24.

⁽⁵⁹⁾ Paul Rikur, *Nazariyyet el-Te'vil*, s. 37.

yeterlilik de buna dahildir ki koşullar ile konuşmayı destekleyen durumlar ile kendini gösterir. Bu da fiili gerçekleştiren gönderici ile bu durumdan etkilenene ek olaraktır. Aynı şekilde hitabın kendisi de bu fiilden etkilenir. Mesajı gönderenin amacına ek olarak alıcıya etkisini bırakmak ister.

2.1. Göndericinin Yeteneği ile Söylemsel Strateji

Dilciler, sosyologlar ve psikologlar kendi alanlarındaki sıkı ilişkisinden dolayı dil ile sorunları ve kazanımlarıyla ilgilenip önem vermişlerdir. İbn Sina'yı belâgatten bahsetmesi bağlamında şöyle söylediğini görmekteyiz: Belagatın haz olarak dinleyicinin konuşandan, konuşanın da dinleyiciden yanlış söz duymaması yeterlidir⁽⁶⁰⁾. İbn Sina bu sözyle konuşanın dinleyiciye mesajını yöneltmesi ile iletişime işaret etmiştir. Konuşanın salt amacı konuşmak değildir. Amacı konuşma ile mesajını dinleyiciye aktarmaktır. İbn Haldun ise dile onun derin etki ve etkileşimden elde edilen bir dilsel yeti olduğundan başlamıştır. O, oluşumunda tekrarı ve pratik önemini vurgulayarak, onun kolektif özelliği Verdi. Bunda da çocuk ve acem olanı farklı görmedi. Arapların içinde Arapça melekesi mevcut iken, çağdaşlarının sözlerini, konuşmalardaki üsluplarını duyar ve amaçlarını ifade etme niteliğini de bilirler. Aynı şekilde de çocukta ilk önce kelime kullanımını duyarak onu telafuz eder. Sonra cümlenin terkiibini duyar ve aynı şekilde bunu da söyler. Sonra sürekli bu yenilenerek her sözleri ve kullanımlarını duyarak tekrarlanır taki onlardan biri gibi bu onda derin bir yer edinip bir sıfatı ve melekesi haline gelsin. İşte dilin nesilden nesile aktarımı bu şekildedir. Ayrıca çocuklar da acemler de dili bu şekilde öğrenir.⁽⁶¹⁾

İbn Haldunun dili kazanım eylemine tekrara verdiği önem açıkça göçrülür. Ek olarak söylenmelidir ki kelimeler ile dilin yapısında tekrarın önemi sadece İbni Haldun'a has bir görüştür. Ona göre kelimeler nesilden nesile aktarılır ancak cümleler muhayyerdirler dileyen dilediği maksatı ifade eder. Başka bir konu hakkında da şöyle söylediğini görüyoruz: Bil ki bütün diller sanayiye benzer yetilerdir. Öyle ki dilin, anlamları güzelliği ve kısalığıyla ifade etmesi için yetinin

⁽⁶⁰⁾ es-Sed, Nûrud-Dîn, *el-Uslûbiyye ve Tehlîlu'l-Hitâb*, Dârû Huma, Cezayir, 1997, c. 2, s. 22.

⁽⁶¹⁾ Süleymân, Ahmed Devud, *Nazriyyetül İstiratîjiyye el-Askeriye el-Hadîseti*, Dârû'l-Hürriyeti, Bağdat, 1988, s. 17.

eksikliği yada tamlığıyla sahip olduğudur. Bu da kelimelere bakılarak yapılmaz. Aksine bu cümle beleşimlerine bakılarak yapılır. Eğer dildeki hüner durumun gerektirdiği kelama uygun olan teklifi gözetiyorsa ve kastedilen anlamları ifade etmek için tek tek kelimeleri düzenleyebiliyorsa işte o zaman konuşan kişi maksadını dinleyiciye aktarabilmiştir.⁽⁶²⁾ Bu da (yeti-yetenek) dilcilerin yanında iki kısma ayrılır. Birincisi dilsel yetidir ki belirli dilsel sistemleri ve kuralların varlığı ile meydana gelip çeşitli ses seviyeleri, anlamsa durumu ve yapılarıyla türemiştir.⁽⁶³⁾

O halde bu morfoloji ile kuralların doğru bir şekilde kullanılması üzerine bina edilmiştir. Ayrıca dilbilgisi ile morfolojinin doğru bir şekilde eda edilmeine bağlı yolla dilin görevlerine karşı yeteneğe dayanır. Açıktır ki dilsel yeterlilik tek başına konuşmadan iletişim eylemini tam olarak sonuçlandırmıyor. Çünkü sadece bileşimsel ile gramer kusurlar açısından önemine vermektedir. Bunun için kendisi ile başlanılan hitap için bağlamına uyumlu olan bir yol ile cümleyi oluşturmak için konumun durumunun anlaşılmasına göre bir yeterlilik daha gerekli olmuştur. Bu yeterliliğe de iletişim tebliği, ya da müzakereci strateji denilir. Konuşmanın kullanımını düzenleyen kuralların oluşturulmasında bu yapının rolü toplum yapısına konuşmanın idraki büyüktür. Örneğin çevredeki toplum bağlamında sosyal kültürel ve psikolojik kuralları bilmek, amaç ile araçların iletilmesine olanak sağlayarak konuşmanın anlaşılır olmasına yardımcı olur. Sonuç olarak, dil yeterlilik doğru ifadeli formülasyon ve doğru gramer önemi ile ilgilidir. Ve son olarak ona dönen boyut dilsel boyuttur. Ancak dili bu eylem ile kullanmak iletişimi tam olarak mümkün kılmaz. Muhatabı kendi konumuna göre değerlendirecek iletişim ile dil yeteneğine gerek vardır. Öyle ki iletişim morfolojik ve gramer kuralları ile sınırlı değildir. Bilakis iletişimin tamalanması ve hitap üretimi için dilbilgisi müzakereci kuralları bilmek gerekir. İşte bununla hitabın müzakereci yeterlilik ürünü olduğunu anlıyoruz⁽⁶⁴⁾. Çünkü gönderici birçok stratejiler arasından en uygun müsait olanı diğer stratejilerden seçer. Bu da bağlama duruma ve konumadan sonra oluşmasını istediği hadisten sonra amacın bilinmesi gerekir. Burada diyebiliriz ki iletişimsel yeterlilik eğer gramer açısından düzgün bir cümle ise bazı görüşlere göre iletişimi

⁽⁶²⁾ eş-Şehrî, Abdülhâdi, *İstiratıcıyyetu'l-Hitâb*, s. 52-53.

⁽⁶³⁾ eş-Şehrî, Abdülhâdi, *İstiratıcıyyetu'l-Hitâb*, s. 54.

⁽⁶⁴⁾ eş-Şehrî, Abdülhâdi, *İstiratıcıyyetu'l-Hitâb*, s.54-55.

sağlayan budur. Değilse de sağlanmaz. Eğer insana bir yabancı yada bir küçük çocukla konuşursa onda bazı gramer hataları olur. Bununla birlikte iletişimle amacını doğru cümle diziliminden ok uzak bir yada iki kelime ile kapatır.

3.1.Dil ve İletişimin Görevleri

Geçen bölümde dil ile iletişimin iki yeterlilik ve müzakere ile nasıl sağlandığını gördük. Bu bölümde konuşmanın iki tarafı arasındaki iletişim için bir araç olarak dilin önemini sunacağız. Aynı şekilde şiirsel söylemde dilin görevlerini açıklayacağız.

Ibn Sinan'a göre dilin görevi bir tebliğ görevini temsil etmektedir. Şu sözü bunu desteklemektedir. 'belâgat ve fesahat(sadelik)ın şartlarından bir tanesi de açık seçik olup zihindi ayrı bir düşünceye sebep olmaması gerekir. Bu onun anlayışını da düşündürür.[...] sıhhat için delil de söylediklerimizdir.[...] kelam insanın içinde amaçsızdır. Ve insanlar içlerindeki anlamların ifade etmeye ihtiyaç duymuştur.⁽⁶⁵⁾ Şüphesiz dilin vazifesi sürekli duyguları ayıklamak, fikirleri beyan etmek ve ihtiyaçları ifade etmektir. O bir dilde ortak olan bir grubun anlaşması için araçtır. Ibn Cinnî'nin dili tarifine bakarsak şöyle söylediğini görürüz: Her kavmin amaçlarını bildirdiği seslerdir⁽⁶⁶⁾. Bu tanımı Henry Sweet'in te yaptığını görüyoruz. O şöyle demektedir'bir fikri sesler aracılığıyla ifade etmek⁽⁶⁷⁾' demiştir. Bu da Esbersn'ın yaklaşık olarak yaptığı tanıma benzemektedir. Şöyle demiştir: Dilin özü insane faaliyetlerinin çeşitlerinde yatıyor. Birey bazında kişinin kendini diğerine içinde taşıdığı herşeyi bilmesi amacıyla açıklaması zordur⁽⁶⁸⁾. De Saussure nin de vafettiği gibi belirli fikirleri ifade eden sosyal sıfat dil üretir. Bu da de Saussurenin iletişimsel eylem diye vafettiğidir⁽⁶⁹⁾. Ona göre söylemsel eylem konuşmacıya göre işitilen kelamsal suretten ayrılmış işitsel surete kadar ulaşan bir tasavvurdur. Jerrold Katz da dilsel iletişimden bahsederken şöyle demektedir: Konuşanın ses ile büküğü anlamın

⁽⁶⁵⁾el-Haffâcî, İbn Sinân, *Sirrû'l-fesâhatı*, Kütüphane Bilim Basım, Beyrut, 1982, c. I, s. 61.

⁽⁶⁶⁾ İbn Cinnî, Osmân, *el-Hasâis*, (Thk. Muhammed Ali an'Neccer), Dârû'l-Kutubi'l-Mısriyye, Kahire, 1952, c. II, s.33.

⁽⁶⁷⁾ Abdü'lAziz, Şeref, *Medhal İle İlmü'l-İlâmi'l-Lûgâvî*, Kahire, Mektebetu'l-Ahram, s. 70.

⁽⁶⁸⁾ İbn Haldûn, Abdurrahmân bin Muhammed, *Mukaddimât Ebn-ı Haldûn*, (Thk. Abdullah Muhammed Derviş), Dârû'l-Fikir, Beyrut, 2001, c.1, s.764.

⁽⁶⁹⁾ Nehir, Hâdî, *el-Keyfiyat at-Tavâsuliyye ve el-İttisâliyye*, Dârû'l-Fikir, Ammân, 2003, c. I, s. 88.

oluştığı yol dinleyicinin bükerek duyduğu anlamın aynısıdır. Ancak zorunlu olarak söylememiz gerekir ki bazı doğal dil ile konuşanlar kendi aralarında dilleriyle iletişim kurarlar. Çünkü onlardan her birinin esas kendi kurallar sistemi vardır. İletişim sağlanır. Çünkü gönderici mesajını dinleyicinin kendi kullandığı aynı kuralları ile gönderir ki alıcı bunu alır.⁽⁷⁰⁾

Dilin esas ilevi hakkında fikirler farklılık göstermiştir. Fjvonr dil ile uğraşmış modernist mantıkçılardan bir tanesidir. Onun şöyle söylediğini görmekteyiz: Dilin üç amacı vardır. İletişim için bir araç, düşünce için bir yardımcı ve kaydedip kayda dönebilmek için bir araçtır⁽⁷¹⁾. Dil için esas amacın bireyler arasında gerçekleşen iletişim olduğunu söylemiştir. Bu da ona sosyal bir görünüm kazandırmaktadır. Ancak Martinih dilin önemini sosyal ilişkileri bağlayan bir araç olarak görmektedir. O şöyle demektedir: Dilin görevlerinden bir tanesi de iletişimdir. Oda kullanıcısıyla arasında birbirleriyle alaka kurmaya olanak sağlar. Ayrıca aralarındaki karşılıklı anlayışta barındırır.⁽⁷²⁾

Jacobson da dilin görevlerini altı haneye ayırmıştır. Her bir hane de belirli bir göreve işaret etmektedir. Her görevi belirli konuşmanın unsurlarından bir unsur ile bağlantılı tahsis etmiştir. Fiiller konuşan ile bağlantılıdır. Ancak alıcı azarlamaya Emire, nehye ve yönlendirmeye karşı savunmasız olabilir (vaziyfetül ifhamiyye) şiir ise mesajın dinlenme yeridir. Bağlama yönelmeye bağlı bir merci belirlenir(vaziyfetül merciyye) tanımlayıcı dile sünen ile bağlantılı (vaziyfetül metalugiaviyye. Bazen de olayın bildirisi iletişim sırasında durumun sınırlarını korumadan öteye geçmez.

Çocuklara yönelik şiir ile dilsel iletişim görevlerin analiz edebiliriz. Öyle ki şiir de şair ile kendilerine yönlendirilen çocuklar arasında ceryan eden bir hitaptır. Şiir dili içinde bazı görevleri barındırmıştır. Onlardan bazıları şunlardır:

⁽⁷⁰⁾Nehir, Hâdî, *el-Keyfiyyet et-Tavâsuliyye ve el-İttisâliyye*, c. I, s. 61.

⁽⁷¹⁾Nehir, Hâdî, *el-Keyfiyyet et-Tavâsuliyye ve el-İttisâliyye*, c. I, s. 220-221.

⁽⁷²⁾ İbn Cinnî, Osmân, *el-Hasâis*, c. II, s. 33.

1. Tanımsal Görev (vaziyfe tabiriyye)

Duygusal ve etkili İzlenimci olarak da adlandırılır. Bu şekilde isimlendirildi. Çünkü akıl kurallarına tabi değildir. Alıcıdan duygusal etileşiminden soyutlanmasını isteyen bir mesaj içermez. Bir karar almak için gereken bir konuya yönelik ve kişisel önyargılar yada hükümler de içermez. Bilakis o sadece göndericinin parmak izlerini taşır. Herhangi bir mesaja yönelik kullandığı dil ile hissiyatı ile sadece etkileşimlerinden bahseder. Bu görevi çocuklara yönelik yazılan direniş şiirlerinde inceleyebiliriz. Şairin vatan ifade ettiği duygular. Düşmanı küçülterek direnişçileri psikolojik olarak hazır tanımlar. Bu savaşlarda gerçekleri anlatmak ve ayrıntıları şiir unsurları ile ilgili açıklayıcı şiirsel görüntüler vurgulanmaktadır. bununla ilgili en bariz vicdani ve etkileyici dili temsil eden şair İskender el-Huri'nin metninde görürüz. Çocuklara yönelik hitabında vatanına olan sevgisini ifade ederek şöyle demektedir⁽⁷³⁾:

أنت لي طول الزمن
يا فلسطين الوطن
يا فلسطين الوطن
أنت لـي أحلى سكن

Bu şiirsel dil yoluyla duygular görünüyor. Açıkça da vatanın ismini de belirtiyor. Ve ebediliğiyle Filistinli çocuğa önemini göstermektedir. Onu genel olarak da söylemektedir ki tüm Arapları kapsasın. Güzel kelimeleri kullanarak güzellik ve saygı ortaya çıkmaktadır ki kullandığı sözler (filistin, vatan, sevgi, ve evdir).

Aynı şekilde içinde vicdani dilin bariz olduğu kasidelerden bir tanesi de Muhammed Derviş'in kasideleridir. Özellikle (kimlik) diye isimlendirdiği kasidesi. Şöyle⁽⁷⁴⁾:

سَجَّل
أنا عربي
أنا اسمٌ بلا لقب

⁽⁷³⁾ Abdü'lAziz, Şeref, *Medhal İle İlmü'l-İlâmi'l-Lûgâvî*, y.t, s. 70.

⁽⁷⁴⁾ Abdü'lAziz, Şeref, *Medhal İle İlmü'l-İlâmi'l-Lûgâvî*, s. 70.

صَوْرٌ فِي بِلَادِ كُلِّ مَا فِيهَا
يَعِيشُ بِغُورَةِ الْغَضَبِ

Bu beyitler Arap olmanın gururunu taşıyan ve felaket, insane ihlalleri ile vatanında olanlara karşı sabırla örülmüş birinin tehdit ve ısrarı olarak tercüme edilir. Sonra şair güzel lafızları kullandı onlar dab en, arabımı sabırlı, taşkmak, öfke. Kasidede güç ve meydan okuma türü vardır. Şair şiirinde emir sigasını kullandı düşmanı muhatap alarak onu kimlik kartına Arap olduğunu ve bundan utanmadığını yazmasını istiyor. Bilakis Arap olduğundan dolayı gurur duyduğunu dile getiriyor.

2. Anlatımsal Görev

Alıcı odaklı çağrı vazifesi olarak da isimlendirilir. Alıcıya psikolojik ve ahlaki durumuyla ilgilenir. Şairin üzerine bina ettiği üsluplar ile bu görevin özelliklerini mesaj ile ilişkisine dönerek ortaya çıkarır. Bu dil görevini Muhammed Ahmet Camus'un şiirinde 'ben büyüdüm artık, ey büyükler dikkat edin 'kasidesinde görmekteyiz. Şöyle diyor⁽⁷⁵⁾:

ق-اوم الظلم وكبر
يا زعيم الثائرين
درنا نصر مظفر
في ركاب الفاتحين
فاص-بري يا آمن-ا
واسلمي يا قدسن-ا

Şairin, muhatabı olan asilerin liderine yoğunlaştığı görülmektedir. Sonra onu mesajın konusuna bağlamıştır ki o da direniştir. Yine şair 'diren' ve 'büyü' olmak üzere açık emir sigası kullanmıştır. Isyancılara nida edatı (ya) ile seslenmiştir. Bu siga ile hedef, fedainin duygularını azamet, ısrar ve meydan okuma ile doldurmaktır. Çünkü zafer kaçınılmazdır ve fetih onun elleriyle olacaktır. Yine ikinci beyitte şair, nidaya bağlı emir sigasını iki kere kullanmıştır. Birincisinde amacı Filistinli anneye seslenerek sabrı kuşanmasını istemektir. İkinci nidada ise gayesi Kudüs'ün selameti için duadır.

⁽⁷⁵⁾Abdü'lAziz, Şeref, *Medhal İle İlmî'l-İlâmî'l-Lûgâvî*, s. 70.

Şair Tevfik Ziyad'ın 'Burada Kalacağız' kasidesinde ısrar manası için somut örnek vardır. Şair şöyle demektedir⁽⁷⁶⁾:

يا جذرنا الحي تثبت
واضرب في القاع يا أصول
أفضل أن يراجع المضطهد الحساب
من قبل أن يفتل الدولاب

Şairin burada cansızlara seslendiğini görüyoruz (kök kelimesi). Onu yaşam ile sıfatlandırmış ve sebatkar olmaya davet etmiştir. Biz zamirini eklemesi ona sahip olduklarının ve onun üzerinde haklarının olduğunun delilidir. Aynı şekilde Arap köklerini de güçlü kalmaya çağırması gibi. Çünkü onun başarısızlığı asaletini götürür ve ortadan kalkması düşmanlardan önce olur.

Vecîh Sâlim'in 'Çocukluk Şarkıları' divanında 'Temizlik' başlıklı bir ilahi vardır. Sınıftaki arkadaşıyla konuşan bir çocuğun diliyle yazdığı bu ilahide onun örnekliliğini takip etmelerini istemektedir. Burada arkadaşının bedenini, gözlerini ve dişlerini temizlediğini görüyoruz. Sonra bunun bedene olan faydasından bahsetmektedir. Son olarak dini eğitim öğretim değerinde temizliği arkadaşına özendirilmektedir. Şiir şöyledir⁽⁷⁷⁾:

وأصح ابني أحب وني
وكلهم أعان وني
لنهنفأ بها الإخوان
نظافتنا من الإيمان

Şair burada yöneldiği alıcıya yoğunlaşmıştır ki o da kardeşlerdir. Onu da temizlik konusuyla bağlamıştır. Öyle ki akranlar birbirlerinden etkilenmektedirler. Ve yine görüyoruz ki münada (ihvan) ya-i mütekellime izafe edilmiştir. Aynı şekilde şair İskender el-Havriy, içinde meydan okuma özelliği olan metinde şöyle demektedir⁽⁷⁸⁾:

أبها الشعب الم-ف-دي
حسبنا هذا القع-ود

⁽⁷⁶⁾ es-Surân, Mahmûd, *el-Luğa ve'l-Muctema'*, Dârû'l-Maârif , İskenderiye, 1963, c. II, s. 13.

⁽⁷⁷⁾ Mûrtâd, Abdul Celil, *el-Luğa vet-Tevâsul*, Dârû Hûma, Cezayir, 2000, s. 38.

⁽⁷⁸⁾ el-Betcalî, İskender Sâlim el-Hurî, *Dîvân İskender Sâlim el-hurî Hayatutuh ve Ededbuhu*, Dârûd-Dıfaa, Kudüs, 1981, c. I, s. 226.

قَمْ لَكِي نُحْرَزَ مَجْدًا عَلَّ مَاضِينَا يَعُودُ

Şair bu marşında Filistili çocuğun ait olduğu büyük tarihi açıklamak istemektedir. Günümüzde yaşadığı zayıflık ve aşağılanma durumunu aşmak için bu yolu göstermektedir. Ona bu durumun nasıl olduğunu anlatmak istemektedir. Bu sebeple derin geçmişine ulaşmaktadır ki o da ilerlemeden başka birşey değildir. Sonra münada olarak halkını fedai sıfatına bağlı olarak getirmiştir. Bu şekilde yapılan münadanın anlamı onun için yücelik ve saygı ifade etmesidir.

3. Dikkatsel Görev

İletişimsel olarak isimlendirilen bu grup sosyal olarak da isimlendirilir. Bununla anlatılmak istenen konuşmacının gösterdiği çaba ve mesajın yerine ulaşması için kullandığı araçlardır. Esas amaç ise iletişim sürecinin devamlılığını sağlamaktır. Jacobson bu görevi sözlü görev olarak isimlendirerek kelamın önemini şu sözleriyle ifade eder: Bizler bir şey söylemek için konuşmuyoruz. Bilakis konuşmak için konuşuyoruz ve sosyal iletişimimiz aramızda sürekli diri kalıyor. Bu yüzden bu görevin insan topluluklarında çok önemli bir rolü vardır. Bu durumun düğünler, merasimler, ailevi törenler, güzellik ve sevgi konuşmalarında ortaya çıkan açık örnekliği vardır. Bu durum ilk olarak çocuklarda ortaya çıkar. Öyle ki çocuk herhangi bir şeyin ulaşımını sağlamadan önce de konuşur. Çünkü onun konuşmada ilk hedefi topluluğa girip iletişim imkanı yaratmaktır⁽⁷⁹⁾. Açıktır ki dikkatsel görev, rolünü tüm şiir metinlerinde gerçekleştirir. Çünkü onun temel amacı şair ile mesaj, mevcut ve gelecek alıcı ile arasında iletişim kurmaktır. Şair dil yoluyla aralarındaki iletişimi sağlamak için alıcının dikkatini yükseltmeye çalışır ve mesajın içinde sürdüğü kanal ile farklı tabirleri kullanmak ister.

4. Metadilsel Görev

Bu görev dilin üstünde (metadil) hitap dilinin zatına odaklanan görevdir. Onu olayların üstünde, derinliğini tanımlayıcı dil temsil eder. Konuşmanın iki tarafı dil kodu için doğru bir kullanımı kesinleştirmeye ihtiyaç duyduklarını hissettiklerinde kullanılır. Konusundan sapmış konuşmada ortaya çıkar. Gönderen ile alıcının

⁽⁷⁹⁾ Derviş, Mahmûd, *el-A'mâl el-ülâl*, Riyâş er-Rîs, Beyrut, 2005, c. I, s. 81.

gizlediğini gerçekleştirmek için kullanılır. Jacques Derrida, metne erişim hakkında şöyle demektedir: Mana ile etki (alıcısı üzerindeki etki) asla mutlak surette gerçekleşip engellenemezler, bilakis önemli cevheri zenginliğe bağlı olmayan tam bir şekilde her okuyucu için küçülürler. Yani bu parçanın özünde değişkenler kadar metnin kendisi yatıyor. Bu çoraklıkta imkansızlık da nedir? [...] Bunun için bırak da kelamda etkiyi yada metni dilden daha öncelikli tutayım.⁽⁸⁰⁾

Şair Yusuf el-Azm bir şiir hitabı olarak ‘Vatan’ marşında şöyle demektedir⁽⁸¹⁾

ون-داء يع-ل-وه ن-داء	ح-طّين جه-اد وف-داء
عن أرض القدس الظلم-اء	بالله نُصرن-ا وانزاح-ت
سيف لل-عزة وض-اء	فرّ الإفرن-ج يطارد-م
يتوارى منه الأع-داء	وص-لاح الدي-ن بدا ليث-ا
فبِ الحق صف-اء واخ-اء	قد جمع الشم-ل ووحدن-ا

Baktığımızda burdaki dilin tarihi savaş dili olduğunu görürüz. Çatışmadan aktarılan kahramanlıklar ve derin olayları anlatmaktadır. İşte bu dil, toplumuna bir metadil görevi sağlar. Çünkü Selahattin Eyyubi'nin Franka karşı nasıl zafer kazandığını ve Müslümanları nasıl toplayarak Allah'ın dininde birlik olduğunu anlatmaktadır. Yine aynı şekilde olayların olduğu yerin ismini zikrederek bağlıyor. Bu sözler de Arap kültür medeniyetinden alıntılanmıştır. Tarihi olaylar alıcıya kültürel birikim kazandırıp amacına uygun kanaat oluşturmak, mesajının anlamlarıyla alarak kapsamlı analizi için bilişsel yükleme niteliğindedir.

هونها بلادي ما أحيلها
ونهوه-ا

Burada şair vatana olan bağlılığı sevgiyi ve kenetlenmeyi ortaya çıkarmak için (أحيلها) sözcüğü ile küçültme manasını kullanmıştır.. Özetle konuşmada yardımlaşma ve teeddübü ortaya koyarak dayanışmayı resm eder.

⁽⁸⁰⁾ Ebû Jâmûs, Abdulhakîm, *Dîvân Farâşatun Fî Samâ' Râifa*, Ramallah, 2001, s. 26.

⁽⁸¹⁾ Ziyad, Tavfîk, *Eşiddu Alâ Ayâdîykum*, Merkezü'l-İttihad, Hayfa, 1966, s. 127-130.

Başka bir açıdan da konuşan kişi bu strateji ile özel dilsel araçlar yardımıyla edatları kullanarak muhatapları ile yakınlık ve sevgi iletişimini sağlar. Fiistimli çocuklara yönelik olan şiirler bu mekanizmalar ile doludur. Özellikle vatan hakkındaki şiirler ile marşlar bunların başındadır.

Neticede dayanışma stratejisi muhatabını kazanmaya çalışır. Bunu da vericinin alıcı ile birlektiliği ile dilsel edatlar ve işlevsel mekanizmalarla ki konuşmacının yeterliliği ile şairin yeterliliğince konuşma ilişkilerini sağlamlaştırmak ve bu yolla güzel ilkeler kazanmak için kullanılır. Konuşmanın içeriği ve üstü kapalı sözler de buna dahildir.

2. Konuşma\Hitap Kavramı

Konuşmanın konusu, Batı ve Arap seviyeye kritik dilsel araştırma tarafından verilen büyük ilgi görmüştür. Bu da etkileşimli dilsel iletişim olgusunu hipotez olarak Kabul etmek ile sosyal ve medeni bir eylem olarak görmektendir. Bu anlamdan alimler konuşma\hitap kavramını tanımlamaya ve sınırlarını belirtip yakın kavramlarını açıklamaya başladılar. Ne sanat adamlarının lafızlar ile amaçlarını anladıkları ve lafızları koruduklarını sandıkları gibi ne de pratik endüstri adamlarının lafızlar ile ürettiklerini tabir ettikleri gibi. Bu lafızlar alışılmış özel normlardır. Buradaki amaçları dilin aslından anlaşılan değildir. Burada mana doğru ya da yanlış olsun öyledir⁽⁸²⁾. Bu nedenle hitap kavramı kendi zatı ile önemi ile terimlerinin önemine dikkat edilir. Bu nedenle öncelikli olarak bu alandaki anahtar kelimelerle başlamak lazım.

2.1. Araplarda hitab

Hitab lafzı Kur'anı Kerimde dört yer ve iki ayrı siga ile varid olmuştur. Muzari fiil sigası ile mastar sigası ile gelmiştir. bunlar da şu ayetlerdedir.

" فَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِ أَنْ اصْنَعِ الْفُلْكَ بِأَعْيُنِنَا وَوَحَيْنَا فَإِذَا جَاءَ أَمْرُنَا وَفَارَ التَّنُّورُ فَاسْلُكْ فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ وَأَهْلَكَ إِلَّا مَنْ سَبَقَ عَلَيْهِ الْقَوْلُ مِنْهُمْ وَلَا تُخَاطِبُنِي فِي الَّذِينَ ظَلَمُوا إِنَّهُمْ مُعْرِضُونَ"⁽⁸³⁾،

⁽⁸²⁾ İbn Teymiyye, Ebûl-Abbâs Takıyyuddîn, *Derudü'l-Akl ve'n-Nakli*, (Thk. Muhamed Raşad Salem), İdaretû's-Sekâfe, Riyad, 1991, c. I, s.222-223.

⁽⁸³⁾ *Mümin Suresi*, s.27.

Aynı şekilde şu ayetlerde de varid olmuştur:

"رَبِّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا الرَّحْمَنَ لَا يَمْلِكُونَ مِنْهُ خِطَابًا"⁽⁸⁴⁾، "وَاصْنَعِ الْفُلْكَ بِأَعْيُنِنَا وَوَحْيِنَا وَلَا تُخَاطِبُنِي فِي الَّذِينَ ظَلَمُوا إِنَّهُمْ مُعْرِضُونَ"⁽⁸⁵⁾، "وَشَدَدْنَا مُلْكَهُ وَأَتَيْنَاهُ الْحِكْمَةَ وَفَصَّلَ الْخِطَابِ"⁽⁸⁶⁾.

Burada ayetlerin tefsirine geçmek için bunlar ile yetiniyoruz.

Zemahşeri hitab bölümünde şöyle tarif etmiştir: kişinin muhatabına kafasında karışıklık kalmayacak şekilde özet ile açıklayıp beyan ettiği⁽⁸⁷⁾. Ve açıklayıcı hitap için sayılı şartlar getirmiştir. Onlar: göndericinin ayrılık ve bağlantıların en uygununa dikkat etmesi, örneğin şahadet getirirken() eşhedü üzerinde durmamalı. Yine izmar, النَّاسِ يَوْمَ الْحَجِّ الْأَكْبَرِ أَنَّ اللَّهَ بَرِيءٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ وَرَسُولُهُ"⁽⁸⁸⁾.

Ayetindeki () cümlesi mahallen ref olup () nin haberine atf edilmiştir. Yani anlam Allah ve Rasulü ikisi müşriklerden beridir. Eğer gönderici atf konusunda hata yaparsa mana ortadan kalkar ve başka bir hale dönüşür. Bunun için zemahşeri konuşma için açık, veciz ve karmaşıksız olması şartını getirmiştir. Zemahşeri hitap bölümünde düzgün ile bozuk olanı, doğru ile hatalı olanı birbirinden ayırmak istemiştir. Bu da davalar, hükümler mülk ve istişarelerde lazımdır⁽⁸⁹⁾. Bunun için Zemahşeri özel olarak hitap bölümünde yargı ve yönetim başlığı açmıştır. İbnül Arabi Zemahşeri ye tefsirinde karşı çıkararak: bazen kişi fiillerin hükümlerinde basiretli ve helal haramda da arif olabilir de yargı konusunda bir bölüm açmaz.⁽⁹⁰⁾ demek istediği amil için gerekli olan sıfatlar batıl ve hak arasını ayırmada fiillerin hükümlerini bilmeyi gerekli kılar. Bunun için uygulanacak metot batıl ve hak arasını ayırarak bilinebilir.

⁽⁸⁴⁾ Nebe Suresi, ayet 37.

⁽⁸⁵⁾ Hud Suresi, ayet 37.

⁽⁸⁶⁾ Sad Suresi, ayet20.

⁽⁸⁷⁾ ez-Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Carullah Mahmud b. Ömer b. Muhammed, *Keşşâf an Hakaiki Gavamizi't-tenzil ve Uyuni'l-Ekavil fi Vucuhit-te'vil*, Dârû'l-Marife, Beyrut, 2009, c. III, s. 921.

⁽⁸⁸⁾ Tevbe suresi, ayet 3.

⁽⁸⁹⁾ ez-Zemahşerî, *keşşâf an Hakaiki Gavamizi't-tenzil ve Uyuni'l-Ekavil fi Vucuhit-te'vil* , c. III, s. 921.

⁽⁹⁰⁾ ez-Zemahşerî, *keşşâf an Hakaiki Gavamizi't-tenzil ve Uyuni'l-Ekavil fi Vucuhit-te'vil*, c. III, s. 921.

Razi ise: akla her geleni tabir edecek yeti, ve birşeyi başkası ile karıştırmadan hayale gelenleri ifade ederek böylece her makamı başkasından ayıracak güce sahip olmaktadır demiştir⁽⁹¹⁾. Tefsirinde de şöyle demiştir; insan ifade lafız ve konuşmada bir beyan ve kemal sahibi olur. Böylece bozukluk ve kusur olmaksızın düzgün kelimelerle kuralları ile manasından ifadelerde bulunabilir. Nisaburi ise tefsirinde; hitab bölümü şudur ki: anlamların kuralları ile en uzak anlamlarını ifade etmek için bir güçtür ki tam mükemmel ve tan anlaşılır olsun. Nisaburi Hitabın kemali için iki şart koşturmuştur. Birinci şart anlam ayarlarında bir düzen ve tertibin olmasıdır. İkinci şartta gelince de anlamların ifadesinin niteliğinin açık anlaşılır olması.

Geçen yazdıklarımıza binaen lafzın tefsirinde geçen açıklamalar açıktır sonucunu çıkartırız. Hitap lafzı bazen açık veciz anlamında geldi bazen de yargı, cedel ve ihtiyaç anlamında geldi. Yine bazen de anlamların ayarı ile ifadesi için gelmiştir. Görürünürde fasıl(bölüm) lafzı hitap için delalet eklemiştir ki oda beyan ve açıklıktır.

2.2.2. Dilsel tanım

Lafza dilsel manası ile dönüş yapan çalışmalarda araştırmacıların çoğu buna önem vermiştir. Kelimelerin ince manasını kavrayacak dilsel sözlüksel tanımına uygun olmasında ve dilin sınırlarını bilip içeriğinin geliştirilmişliğinde şaşılacak bir durum yoktur. Ve yakın kavramlar ile olası ilişkilerde de öyle. Eski Arap sözlüklerine dönüp baktığımızda harflerinden oluşan hitabı görürüz. Bu da lafzın aslının Arapça olduğunun ispatıdır.

Arapça çünkü: Halil bin Ahmet el-Ferahindin'in 'el Ayn' adlı kitabında hitab kelamı inceleme⁽⁹²⁾ şeklinde tanımlanmıştır. Cevheri'ye göre ise zamme ile minberin üzerinde hutbe verdim sözünde muhatap aldım anlamını vurgulamıştır.⁽⁹³⁾

⁽⁹¹⁾ İbnü'l-Arabî, Ebû Bekir Muhammed b. Abdullah, *Ahkam el-Kûrân*, (Thk. Muhammed Abdülkadir Atâ), Dârû'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2003, c. IV, s. 41.

⁽⁹²⁾ Fahrü'd-Din Muhammed b. Amr Râziî, *et-Tefsîrül-Kebîr*, Dârû'l-Fikir, Beyrut, 2003, c. III, s. 41.

⁽⁹³⁾ en-Neysâbü'rî, Nizamûd-Din el-Hassan, *Tefsîru Garâyibül-Kûrân*. Dârû'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1996, c. I, s. 587.

Ibn Faris'e göre ise (hatabe) nin iki anlamı vardır birincisi iki kişi arasındaki kelimedir ki çekimi şu şekildedir.⁽⁹⁴⁾

Ibn-i Manzur ise hitabet ile muhataplık() kelam etmek demektir. Kelam ile karşıdakini muhatap aldım sözündeki gibidir. Çekimleri de şöyledir.⁽⁹⁵⁾

Mecdüddin el-Feyruzebadî de şöyle demiştir: hatip münberin üzerinde bir hutbe vermiştir sözünde hatabe fetha ile hutbe de zamme iledir.⁽⁹⁶⁾

Özetle söyleyebiliriz ki hitab için mütevazi olarak sözlüksel anlamı kelamı incelemektir.

2.2. Terminolojik Tanım (tariful istilahi)

Terminolojik açıdan Arap kültürü ile Usûl ilmi ile bir bileşiği vardır. Dini metinlerde yorumlama, üretim çokluğu, vizyon ile tutum zenginliğine galip gelen bereketli bilişsel bir alandır. Usûlcülerin yanında hitab kavramı etki ve kavramı amaçlayan çeşitli yazımlara dayalı lafızlar surety ile alıcılara yönelik estetik ve veciz bir hitap sayılan Allah'ın kelamına ulaşmıştır.

Tehanavi hitabı terminolojik olarak içinde çokça titizlik ve açıklık ile tarif etmiştir. 'hitap kendisine tevazu edilendir. Kendisi ile amaçlanan kavramaya hazır olana kavratmaktır.

Kavratmaktır sözündeki amacı dinleyiciye kavratmak değildir. Bu hitap olarak isimlendirilmez. Ve kavramaya hazır olandan kasıt da kavramayan içindir.... Kelam kendi anlamına göre koyulan anlamının ifadesine kullanılır. Hitap ise ya lafzi kelimedir ya da kavrama dışına yönelik psikolojik kelimedir⁽⁹⁷⁾. Tehanaviye göre hitap işitsel alametlerin gücünü ortaya çıkarır. Ve miras kalan Arap kültürünün şanın

⁽⁹⁴⁾ el-Farâhîdî, Halîl b. Ahmed, *el-Ayn*. (Thk. Abdülhamit Hindavi), Dârû'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2003, c. I, s. 419.

⁽⁹⁵⁾ el-Cevherî, İsmâîl, *as'Sihâh Tacu'l-Lûgati*, (Thk. Ahmad Abdulgafûr), Dârû'l-İlmi Lilmelayiin, Beyrut, 1990, c. I, s.121.

⁽⁹⁶⁾ İbn Firâs, Ebû Hüseyin Ahmed, *Mu'cem Makâyisi'l-Lûgeti*, (Thk. Abdulsalim Muhammed Hârûn), Dârû'l-Fikir, Beyrut, 1979, c.II, s.198.

⁽⁹⁷⁾ İbn Mansûr, Ebû'L-Fadil Cemelu'd-Din, *Lisâni'l Arab*, Dârû Sâder, Beyrut, 1955, c.I, s.361.

yüceliğini de ortaya çıkarır. Bu da görünür alametlere göredir. Aynı şekilde bu da kelamın hitap ile bağlı olduğunca öyledir. Ona göre hitap işaretler ima ve hareketleri hitabın tanımından çıkarınca sadece özel olarak terkip edilen lafızlar olarak sınırlamıştır. Bunun yanı sıra psikolojik anlamda eminliği Allah'ın kelamı doğası etafında sorunları da gözetmiştir. Terimin ilahi kelamı da kapsamı için özel lafzi yanını da eklemiştir.

Doğal bilimlerde kullanılan terimler ile sosyal bilimlerde kullanılanlar değişiklik gösterir. Doğa bilimleri alanında kullanılanlar açıklık ve sabitlik barındırır. Bunun ile beraber sosyal bilimlerde algıların sembolü ile birini kavramakta bile değişiklik gösteriyor. Bu da iseolojik ve metodolojik fikir ayrılıklarından kaynaklanmaktadır. Araştırmacının önüne suretin açık olması için tüm geçmiş çalışma ile türevleri vacip oldu.

Amidi ise hitabı şu şekilde tarif etmiştir: hitap, kendisine vazedilen lafızdır. Kendisi ile kavramaya hazır olan hedeflenir.⁽⁹⁸⁾ Kendisine vazedilen lafızlardan kullanılmayan ihmal edilmiş lafızları sakındırmıştır. Bundaki delili ise üzerinde ittifak edilmeyen lafız kavramaya elverişli değildir. İki farklı kavram, uyuyan ile bayılan kavramları ile başka anlamları korumuştur. Sözündeki kavramaya hazır olandan kasıt hitaptaki muhatabın akleden olmasıdır. Ancak Kefvi kendisine vazedilen lafızdır. Kendisi ile kavramaya hazır olan hedeflenir. Baktığımızda Kefvi Amidi'den aynısını alıntılıyarak hareketler ile işaretleri değiştirerek ihmal edilen sözleri de çıkararak aktarmıştır. Aynı şekilde akleden yöneltilen kelam ile uyuyana yöneltilen kelam ona göre hitap olarak isimlendirilmez.

Tehanavi hitabı anlamak dışına doğru yöneltilen psikolojik ve lafzi kelam olarak tanımlamıştır⁽⁹⁹⁾. Tehanavi burada hareket, ima ve işaret kazanımlarında öncekilerinin metodundan gitmiştir. Öyle ki olar konuşulan şifahi lafızlar değildir. Ek olarak anlaşılma amacı olmayan rastgele olanı da kelam tarifinden çıkarmıştır. Hitabın analiz, tefsir ya da anlayışından sonra lafzi kelam ile kendisini ifade eden

⁽⁹⁸⁾ Fîrûz Âbâdî, Majduddîn Muhammed: *el-Kâmûs el-Muhît*. (Thk. Muhammed Naîm Arksa), Mu'essesetu'l-Riseleti, Beyrut, 2005, c.VII, s. 81.

⁽⁹⁹⁾ et-Tehânevî, Muhammed b. Ali, *Keşşâfu'l-İstilâhati'l-Funûn ve'l-Ulûm*, (Thk. Corci Zînânî), Dârû'l-cîl, Beyrut, 1996, c. I, s. 403.

psikolojik olarak mevcut olan manayı psikolojik kelam olarak belirtmiştir. Bu geçenler ışığında özet olarak diyebiliriz ki hitap bir amaca yönelik kendisine müevazi olan kelimedir diyebiliriz. Akıllı bir muhatap olarak anlamayı istememektedir.

2.2. Batılılara göre Hitap

Yabancı Batıda hitap çalışmasını büyük bir önem verilmiştir. Öyle ki onlarda hitap dilsel çalışmaların dayandığı cümlelerin gramer yapısına kadar ulaşmıştır. Bu konuya en laik şekilde önem veren Harstır. Dil bilminde hitabı yasal olarak konu olarak gören ilk dilbilimci sayılır. Hitabın analizi için bileşik bağlantılı bir metot ortaya çıkarmıştır. Aynı şekilde hitaptaki en küçük öge ile de uğraşmıştır ki oda cümledir. Ona göre cümlelerin ard arada lafzedilen yapısı bize hitabı verir. Ona göre hitap uzun bir lafız ya da cümleler dizilimidir.⁽¹⁰⁰⁾

Fiko yu 'hafriyat el-marife' adlı kitabında hitabı felsefi bir şekilde sunmaktadır. Güce\yönetime bağlıdır. Hitabı şu şekilde tanımlamıştır: hitap şekline ait bir vasıf ile konuşulan bir dizedir. O bir sahte oyun ya da retorik değil bilakis sonu olmayan bir tekrardır. Ortaya çıkışına ve tarih boyunca kullanımına bakabiliriz. Bilakis hitap, varlığının koşulları belirli sınırlı sayıda bir ifadedir.⁽¹⁰¹⁾

Sonra Fiko nutuk edilene göre basit birkaç bölümler ile hitabı tarif etmeye başlıyor. Şöyle diyor: sayılı nutkedilen uygun lafızlar kullandım. Bunun ile ya bir dizi nutkedilene işaret ediyorum ya da parçanın tümünden parçalandığı gibi hitabet olarak isimlendirdiğim bir gruptan ayırmak istiyorum. Sonra da mantuk olan ilk görüldüğü hale son unsur gibi ya da parçalanmayan bir parça olarak başlar. Sonra da ona benzeyen unsurlar ile ilişkiye başlar. Mantuk (konuşulan) hitapta en basit parçadır.⁽¹⁰²⁾

İsviçreli dilbilimci Ferdinand de Saussure 'genel dil bilimi hakkında konferanslar' adlı kitabında kelam ve dil diyalektiği diye hitabette kullandığı terim ile kendi bağlamıştır. Ona göre dil: dilin sahipliğinde toplumsal bir sonuçtur. Bu

⁽¹⁰⁰⁾ el-Âmidî, Ali, *el-İhkâm Fî Usûlil-Ahkâm*, Dârûs'Smî, Riyad, 2003, c. III, s.131.

⁽¹⁰¹⁾ et-Tehânevî, Muhammed b. Ali, *Keşşâfu'l-İstîlâhati'l-Funûn ve'l-Ulûm*, c. I, 199.

⁽¹⁰²⁾ el-Kefevî, Ebû Eyyûb, *el-Kulliyet*, Mu'essesetü'l-Rrisele, Beyrut, 1998, c. II, s. 419.

sahipliğe bireylerin uygulamasına yardımcı olması için toplumun bina ettiği zorunlu taklitler grubudur. Bunun için ona göre dil bireysel değil toplum kaynaklıdır. Kişi te başına bir dil ortaya çıkaramaz. Ancak kelamı bireysel bir fiil olarak tanımlar. Bir amacı olan akıl ürünüdür⁽¹⁰³⁾. Sonra de Saussure dili lisan(langue) ve kelam (parole) olarak vafedilmesi ile ilgili derin aıklamalara başladı. De Saussure dil sözcüğünü hita sözcüğü yerine kullanarak sonr ikisini birbirine bağıladı. Ancak Polriko onu bu dialektiğinden dolayı eleştirerek sorun hakkında şöyle demiştir: şuan hiatp zıttı bulunan bir terim karşılığında kullanılmaktadır. Bizden öncekiler onu bu şekilde tanımlayıp dönütler vermediler⁽¹⁰⁴⁾.

Belki bu konuda uygun olan Ricoeur'un yaptığı tanım konuşma hakkındadır. Ona göre hitap sadece gerçekliği olmayan ve birliği olmayan akıl dışı br şey değildir. Öyle ki şöyle der: o zaman hitap kendine has bir yapı sahibidir. Yapısal bir analiz yapısı değildir. Yani Birbirlerinden izole ayrı birimler yapısı. Bilakis yazımsal analiz yapısıdır. Yani bir cümle ile kimlik ve ilişkilendirme görevleri arasında etkileşim ve örgüdür⁽¹⁰⁵⁾. Ancak banvnst söyleniş sınırları içinde hitaba bakmadığını görüyoruz. Bilakis diğere taraf ile etkileyip masajının amacına iletişim kurmak için prtaik bir oluşumdur. Ona göre hitabın tarifi herhangi bir yol ile diğere tarafa etki ve hedeflerini birinci tarafın dinleyerek ya da konuşarak telefuz etmesidir' şeklindedir⁽¹⁰⁶⁾. Belki burada hitapta yöneltlen mesajların araçlarına önem veren Schulz'un hitap tanımına değinmek yerinde olur. Öyle ki şöyle demektedir herhangi bir metinde retorik, ikna edici, karar verici ya da zamanla alakalı yönlerdir. Yani bir yön karşılığında isimlendirilen tanınan ya da taşınandır sadece.⁽¹⁰⁷⁾

Geçenler ışığında görüyoruz ki ihtilaflar açıkça hitabın tarifi ya da tanımındadır. Bu da araştırmacının önünde vizyon açıları ile Yaklaşımlar ve disiplinler çeşitliliği sağlamaktadır. Yukarıdakilere özet olarak diyebiliriz ki herhangi

⁽¹⁰³⁾ et-Tehânevî, Muhammed b. Ali, *Keşşâfu'l-İstilâhati'l-Funûn ve'l-Ulûm*, c. I, s.121.

⁽¹⁰⁴⁾ Yaktîn, Seîd, *Tahlilü'l Hitab er'Ruvâi*, Merkezu'l-Kutubi'l-Arabiyye, 1997, c. III, s. 17.

⁽¹⁰⁵⁾ Mişel Fuku, *Hefriyyetü'l-Ma'rife*, (çev. Salim Yefüt), Merkezu'l-Kutubil-Arabiyye, Beyrut, 1987, c. II, s. 111.

⁽¹⁰⁶⁾ Mişel Fuku, *Hefriyyetü'l-Merifatı*, c. II, s. 78.

⁽¹⁰⁷⁾ Ferdinan Di Suser, *İlmü'l-Lugati'l-Âm*, c. III, s. 27.

bir vesile ile bir tarafın diğer tarafa etk, retorik, ikna edici karar verici ve zamanlama arasında çeşitli mesajların ulaşmasını amaçlayan uygun düzenli sosyal iletişim sonucudur.

İKİNCİ BÖLÜM

KONUŞMA STRATEJİSİ ÖZELLİKLERİ

1. Dayanışma stratejisi (stratejiyetülhitab)

İnsanlar arasındaki ilişkilerde dile dayalı iletişim araçlarının büyük bir yeri vardır. Öyle ki dil toplumsal ilişkileri kurarak bağlama ve sabitleştirmeye katkı sağlamaktadır. Dayanışma stratejisi ise bu toplumsal iletişimin canlı bir örneğidir. Bu da muhatabın belirli dilsel işaretleri kullanarak mümkün olmaktadır. Ayrıca bu alıcı ile dayanışma arzusunu ifade eder. Öyle ki konuşmanın taraflarından her birinin diğerinin karşısında hakkından feragat ederek güç ve nüfuzun dan vaz geçerek karşı tarafa yakınlaştırır ve eşit duruma getirir.

1.1. Dayanışma Stratejisi tanımı

Bu strateji konuşmanın hedefine dayanarak gönderici/konuşanın amaçlarına göre şekil alır. Muhammed Ser'an dayanışma stratejisi hakkında yaptığı bir yorumunda; sosyal ilişkilerde dil kullanımına dikkat etmek esasen toplumsal görevlerden bir görev, araçlarından bir araçtır. Çünkü her birey toplumun içinde kendi dengine bir meyil içindedir. Başkaları ile sohbet etmek sessiz ortamlardan kaçınmak ve yakınlaştırıcı konuşma bu eğilimin göstergesidir⁽¹⁰⁸⁾. Şehri ise dayanışma stratejisini 'göndericinin alıcı ile olan ilişkisinin derecesi ile çeşidini belirgin hale getirmesi ve ona ne kadar saygı gösterip korumaya çalıştığını ifade etmesidir. Ya da iki taraf arasında farklılıkları ortadan kaldırmaya çalışmaktır. Kısaca genel olarak gönderici tarafından yapılan bir yaklaşma ve bir yakınlıktır⁽¹⁰⁹⁾, şeklinde tanımlamıştır

Bu tanımın üzerindedikkatle durduğumuzda dayanışma stratejisinin sosyal normlar altında değerlendirildiğini görüyoruz. Yakınlaşmaya delalet eden dilsel

⁽¹⁰⁸⁾ es-Surân, Mahmûd, *el-Luğa ve'l-Muctema'*, c. II, s. 19.

⁽¹⁰⁹⁾ eş-Şehrî, Abdülhâdi, *İstiratıcıyyetu'l-Hitâb*, s. 257.

işaretler sayesinde daha önce var olmayan ya da çok daha derin olan ilişkileri temsil etmektedir.

2.1. Dilsel Dayanışma Araçları

Dayanışma stratejisi iletişim araçlarından bir grubunu kullanarak gerçekleşir. Bu araçlara uygulanmaları sırasında filistinli çocuklara yönelik şiirleri sunacağız. Bu araçlara dayandım çünkü konuşmanın iki ucunu birbirine yaklaştırarak aralarında sevginin artmasına sebep olmaktadır.

Dilsel dayanışma araçlarını iki ana başlığa ayırıyoruz;

1.2.1. Dil Edatları

Sözlüklerde bulunduğu gibi genel olarak işaret isimleri örnek verebiliriz.

1.2.1.1. Alem

Bu edat dayanışma stratejisi için değişiklik gösterebilen bir edattır. Alemi belirtmek için kullanılan dilsel edatların en bariz olanları isim, künye ve lakaptır⁽¹¹⁰⁾. Alem'in tanımı: kendisi ile isimlendirilen şeyin bir şekilde ifade eden isimdir⁽¹¹¹⁾. Muhammed kelimesini bakacak olursak bu kelime harfleri ile belirli olan bir kişiyi ifade etmektedir ki başka bir ifadeye, maddi ya da manevi bir lafız, işaret ve açıklama ihtiyaç duymaya gerek kalmadan bunu anlayabilmekteyiz.

Tarafların dayanışma içerisinde birliktelikleri için en etkili etkenlerden bir tanesi de konuşma sırasında muhatabın ismini kullanmaktır. Konuşmada alıcının ismini kullanmanın gerekçesi de kullanımının yakınlığa dalalet etmesindedir. Nil ile halkının selamını

Bu yakınlık maddi bir yakınlık olsun ya da duygusal bir yakınlık olsun aynıdır. Bu yakınlık daha önce mevcut olmamış olsa bile daha sonra zamanla

⁽¹¹⁰⁾ eş-Şehrî, Abdülhâdi, *İstiraticiyyetu'l-Hitâb*, s. 270.

⁽¹¹¹⁾ İbnu Hişâm el-Ensârî, *Evdahi'l-Mesâlik ile Elfiyyetü İbni Melik*, (Thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid), el-Mektebetu'l-Hedise, c.I, s.122.

karşılıklı ilişki sonucu oluşur⁽¹¹²⁾. Bu durumu şair Abdülkerim el-Kermî'nin çocuklara yönelik üç nehri muhatap alarak yazdığı kasidesinde görmekteyiz⁽¹¹³⁾;

النيل (يخاطب برّدى)

إليك تحية العرب من القلب إلى القلب
أزفُ إليك يا برّدى سلام النيل والشعب

Burada şair çocukları tanımlamada farklı bir üslup ile Arap diyarlarının en meşhur nehirleri olan Nil, Berde ve Ürdün ile betimlemiştir. Bu üç nehir arasında süren bir diyalog ile devam etmiştir. Yukarıda geçen beyitte ise Mısır'da bulunan Nil Nehrini Suriye'de bulunan Kardeş Berada Nehrine mektup gönderen ve konuşan biri olarak betimlemiştir. Bunun ile şair iki taraf arasındaki ilişki ile yakınlık ve dayanışmanın yüzünü göstermiştir. Ayrıca birbirlerinin isimleri ile çağırıştır. Her iki tarafın farklı memleketlerde yaşamalarına rağmen tek bir din ve dilde birleştiklerine vurgu yapmıştır. Her iki tarafı bir arada tutan bağ Araplık ve kardeşlik bağıdır. Bu da yakınlık ve birliktelik ve dayanışmayı iki taraf arasında meydana getirir.

1.2.1.2.Lakap

Lakapların “tedavülen” kullanılması birlik ve dayanışma için bir etken haline gelmiştir. Bu göndericiye bağlı şartlar ile oluşur. Göndericinin orta yollu uyumlu ve münasip bir derecede bağlam ile kastedilen anlama uygun şekilde hitap etmesi ile olur⁽¹¹⁴⁾. Bunun ile beraber gönderici dilsel ve tedavüli mekanları ile dayanışmanın gerçekleşmesi için tüm imkanları kullanır. Genellikle bu durum alıcının isminin ve künyesinin bilinmediği yada hayali bir kişilik olduğunda kullanılır. Ayrıca alıcıya nasihat etmek için, göndericinin asıl amacının sadece alıcıya nasihat etmek olduğu durumlarda da bu yöneme başvurulur. Bu edatı şu iki örnekte görebiliriz;

⁽¹¹²⁾ eş-Şehrî, Abdülhâdi, *İstiratıcıyyetu'l-Hitâb*, s. 270.

⁽¹¹³⁾ Karmî, Abdülkerim, *Dîvânu Ebî Selmâ*. Dârü'l-Evdât, Beyrut, 1978, c. I, s. 384-385.

⁽¹¹⁴⁾ eş-Şehrî, Abdülhâdi, *İstiratıcıyyetu'l-Hitâb*, s. 275.

مرحباً م-ني وأه-لا ⁽¹¹⁵⁾	*أيه-ال-زائر أرض-ي
كنت محبوباً أ-ج-لا	إن ت-رّم خدمة ق-وم-ي
لا تسئل إلا خبي-راً ⁽¹¹⁶⁾	*أيه-الس-ائل ع-ني
ينبيءك ك-ث-ي-راً	سلّ بي المستقبل الغامض

Bu iki beyitte bu oluşuma örnek olarak gösterebiliriz. Bu şiire dikkat ile baktığımızda şairin genel olarak alıcıya lakapları (ziyaretçi, ve soran) ile hitap ettiğini görürüz. Birbirlerini bağlayan ya da bağlayabilecek ilişkilerin bilinmesine rağmen bu şekilde kullanılır. Burada ziyaret eden ya da bir şey soran ondan daha büyük ya da küçük, dost ya da düşman olabilir. Ancak şair onun ile bir birliktelik kurdu ve onun ile ilişkilerini dilsel ve tedavili yeterliliği yardımıyla kurmaya çalıştı. Konuşan kişide bunu özel olarak nasihat amaçlı kullanmıştır kialıcının iyiliği için yaptığını göstermiştir

Bazen de toplumsal lakaplar ya da alıcıya yönelik lakapların kullanımı ile de bu yapılabilir. Başka tür insanların kalplerini kazanmayı ve olumlu duygular kazandıran vicdanı harekete geçiren lakaplarda kapsamımızda yer almaktadır. Bu gibi lakapların kullanımında birçok büyük fayda görürüz. Doğru ilişki ve anlayışa dayalı zıtlık ve çelişmeden uzak duran ahlaki kötülüklerden uzaklaştırmak ve düşmanlık ile nefreti asgariye indirmek suretiyle alıcının yönelimini değiştirmeye olanak sağlar. Ayrıca Kur'an da buna dikkat çekerek şöyle buyurmuştur: *بِمَا رَحْمَةٍ مِّنَ اللَّهِ* Allah'ın rahmeti sayesinde sen onlara karşı yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı yürekli olsaydın, onlar senin etrafından dağılıp giderlerdi.

⁽¹¹⁵⁾ el-Evdat, Yakûb, *Min Alâmi'l-fikri ve'l-Edâb Fî Filstin*, Dârû'l-İsrâ, Kudüs, 1992, c. III, s. 263.

⁽¹¹⁶⁾ Râdî, Abdülhâdî ve aharûn, *ar'Ravdatü Lilssafu'l-Rabi el-İbtidâ'i*, Mektebetu'l-Endelüs, Kudüs, 1945, c. I, s. 5.

⁽¹¹⁷⁾ *Ali İmran* Suresi, 11/159.

1.2.1.3. Selamlama Sözlere

Konuşan kişinin karşılaşma anında karşıındakine söylediği ilk sözdür⁽¹¹⁸⁾. Ebû Bekir el-Enbari selamlama ve karşılaşmalar ile alakalı ‘‘Asma’i: karşılaşma anında söylenen ‘‘لقیت رُحْباً‘‘ sözcüğü genişlik buldum ve ailen gibi aile buldum. ‘‘ولقیت سهلاً‘‘ kelimesinde işleri sana kolaylaştıran demektir. Ferra ise ‘‘مرحباً‘‘ ve ‘‘أهلأ‘‘kelimelerinin mastara mensub olduklarını ve dua anlamı içerdiklerini söylemiştir⁽¹¹⁹⁾. Öyle ki Allah seni genişlik ile genişletme ehli ile ehlileştirdiği devam ile araç olarak selamlama en çok nesir olarak kullanılan selamlamalardır. Bu şiirde de kendini göstermiştir. Malumdur ki şiirsel konuşma insanların normal konuşmaları ile yazışmaları gibi değildir.

Şiir ölçeği vezin ve kuralları olan edebi bir sanattır. Ayrıca şiirin söylenmesi için hazır bulunan selam vermesine gerek yoktur. Öyle ki şiir söylenmeden önce oturanların içindedir. Bunun ile beraber de şiir bundanda geri durmaz.

Selamlaşma iki çeşittir. Biri açık karşılıklı bir sigadır. Diğeri de karşılıklı değil ve kinayelidir. Selamlamanın önemi söyleyenin içinde sakladığı hislerini karşılaşılan insan selamı duyup söylendiği anda göndericinin içedeki duygularını idrak etmesidir. Bu ve benzer selamlaşmaların amacı muhatapların sosyal ilişkilerde birbirlerine bağlar. Ayrıca bu kendisinden kaçınılamayan toplumsal bir zorunluluktur. Bundan geri kalmak ya da önemsememek düşmanlık ve nefrete sebebiyet verir. Bunun ile mesajlaşma sevgide çokluk ve karşılamada aşırılığa da sebep olur. Sohbet ve konuşmaya daimken sağlar. Bazen de taraflardan birinin ya da iki tarafında gerçeğe hissettiklerini gözleyebiliyor. Bazen de konuşmada önemli olan esası olmadan bir bağanak oluyor⁽¹²⁰⁾. Kayser el-Havari’nin çocuklar için söylediği bu şiirde selamlama için bu örneği görüyoruz⁽¹²¹⁾.

⁽¹¹⁸⁾ Muhammed b. Ali as-Samîl, *Belâgatü Esâlib at-Tahîyye Fi’ş-Şiiri’l-Arabî*, Mecelletü’l-Arabiyye, s. 16.

⁽¹¹⁹⁾ el-Enbârî, Ebû Bakr Muhammed, *ez-Zâhir Fî Meânî Kelimâtin-nâs*, (Thk. Hatem Salih el-Dukturud-Damin), Dârü’l-İlim, Beyrut, 1992, c. I, s. 234.

⁽¹²⁰⁾ es-Surân, Mahmûd, *el-Luğa ve’l-Muctema*, c. II, s. 21.

⁽¹²¹⁾ el-Hûrî, Qaysar, *Dîvân ez-Zikrayeti*, el-Ttijari, Kudüs, 1945, c.1, s. 56.

أيـا لبـنـان هـنـيـاً
فـقـد نـلـنـا أـمـانـينـا
فـتـاة الأـرز تـدـعـونـا
وـبـت المـجـد تـحـمـينـا

Burada görüyoruz ki konuşması esnasında alıcının ismini direk vatani Lübnan olarak kullanıyor. Sonra da kutlama ile devam etti. Kutlamada dostluğa sebiyet verdi. Burada göndericide alıcıya birliktelik ve sevgiyi aktarma vardır.

1.2.1.4.Dostluk Pekiştirme Sözlere

Konuşmada birliktiği sağlamak için en çok kullanılan sözcük kardeş sözcüğüdür. Çocukların şiirlerinde bu çokça kullanılmıştır. Aşağıdaki beyitlerde bunu açıkca görebiliriz.

*هـيـاً يـا إـخـوان⁽¹²²⁾

نـجـمـع الأـزـهـار

والأـثـمـار فـي الـوـديـان

*أخـي لا تـمـش كـالـوحـش⁽¹²³⁾

تـمـدُّ الكـفَّ للـبـطـش

*يـا رـفـاق الـسـلاح⁽¹²⁴⁾

يا نـسـور السـماء
وحدتـنا الـدمـاء

نحن أهـل
والندى والسمج

الفداء

Bu geçen çeşitli beyitlerde yakınlığı bağlarını ortaya çıkaran hep iki taraf için bellikteliği özellikleri vermiştir. (hedef ve görüş birliği). Bu da kardeşlik ve dostluk sözlerinin kullanılması ile olmuştur. Bunlarda dikkat çekip teşvik için kullanılan (kardeş, dost aile) gibi sözcüklerdir. Her ne kadar gerçekte öz olmasalarda dilsel bu gibi araçlar birliktelik bağlarını güçlendirir.

⁽¹²²⁾ Taha el-Mutevakkil, *el-Kunuz*, Dârû'l-Esvâr, Akkâ, 1998, c. I, s. 13.

⁽¹²³⁾ Ahmed Alî Kanaân, *el-Tufûla Fî Şiiri'l-Arabî ve el-Aâemî*, Dârû'l-Fikir, Şam, 1995, c. I, s. 19.

⁽¹²⁴⁾ el-Karmî, Abdülkerim, *Divânu Ebî Salmâ*, c. I, s. 150.

1.2.1.5. İşaretler

Dayanışma stratejisi için işaret edatlarının kullanılması verimlidir. Bunlarda en önemli sosyal ilişkilerin gelişmesi ve kurulmasıdır. Bu da belirli bir gruba üyeliği ya da onun ile görüş birliğinde olduğunu gösterir.

1.2.1.5.1. Zamirler

Zamirler göndericinin kendisi ile alıcıya birlikteliğine çalıştığını gösteren en önemli alametlerdendir. Burada isnad ile saf dilbilgisi kuralları ile birlikteliği simgeleyen tedavüli kıstas görevini üstlenmiştir. Bunun ile da zamirlerin önemi ortaya çıkmaktadır. Kişisel zamirler dili kullanma açısından mütevaziliğin göstergesidir. Çünkü yüksek bir dereceden simgesel görevlerin başarısında hizmetlerine itaat etmek gerekir⁽¹²⁵⁾. Bu zamirler çocuklara yönelik olan şiirlerde bariz bir sıfat ile kenidini gösteririr

1.1.5.1.2.1 Sen (Ente)

Sen zamiri ile kastedtiğimiz konuşmada iki taraf arasındaki samimiyeti sosyal açıdan samimi ilişkiler, ortak değerler, yakınlık, vatan ve cinsiyet ve devamlı iletişimin sembolüdür. Sen zamiri yakınlık, dayanışma ve samimiyetin olduğunu gösterir. Bazı marşlarda olduğu gibi.

أنت ع-نوان الفخام-ه ⁽¹²⁶⁾	*أنت س-وري-ا ب-لادي
كيف تنسى-ر بلا سمير ⁽¹²⁷⁾	*يا أيها النه-ر الجمي-ل
الغلي-ل ولا ت-دري	أنت ال-ذي تش-ف-ي

Burada şairlerin yardımlaşma sen'ini muhataplarında (أنت سوريا، أنت الذي تشفي) (الغليل) kullandıklarını gözlemliyoruz. Her şair dayanışmanın bir yönü ile kendisi ile alıcı ve çocuklar arasında ilişki kurar. Her iki tarafı birbirine yakınlaştırma çabasıdır.

⁽¹²⁵⁾ eş-Şehrî, Abdülhâdi, *İstiratıcıyyetu'l-Hitâb*, s. 288.

⁽¹²⁶⁾ Nasira, Hâlit, *Ahla el-Eneşid*, Mutbaitü'l-Vihdeti, Ramallah, 1997, c. I, s. 17.

⁽¹²⁷⁾ el-Karmî, Abdülkerim, *Divân Ebû Salmâ*, c. I, s. 138.

2.1.5.1.2.1 Biz (Nahnu)

Bu zamir gönderici tarafından alıcı zihninde kaybolduğu ya da ona ait bir alamet olduğu zaman kullanılır. Ancak şiir ‘ yazılı kitap ‘ sıfatı ile şair tarafından muhatabı hazır bulundurarak (ben ile biz’in) arasını dayanışma ile bir araya getirir. Bu zamir de ‘ hitabette ‘ dayanışmayı sağlayan en önemli işaretlerdendir. Bu iki örnekte bunu daha net gösterir.

لا بم-ال وم-ن-ص-ب ⁽¹²⁸⁾	*نحن-ب-الله-ع-ز-ن-ا
ول-دى-ال-سل-م-حمام-ه	نحن-ن-ف-ي-ال-ح-ر-ب-أ-س-و-د
ف-ي-ف-س-ط-ي-ن-و-ف-ي-ك-ل-ب-ل-د ⁽¹²⁹⁾	*نحن-ج-ن-د-ال-ح-ق-م-ن-ذ-ك-ان-ال-و-ج-و-د
وال-ن-دى-وال-س-م-ج	نحن-أ-ه-ل-ال-ف-د-اء

Şair geçen iki beyitte kendisi ile alıcıyı bir araya getirmiştir. Bunuda ikisinin karşılaştıkları ortak vatan sorunudur. Tedavuli olan sorunu zamiri yakınlaşma ve vatanın tüm vatandaşları ile dayanışmasıdır.

2.2.1 Dilsel Araçlar

Bu göndericinin kendisi ile hitabının üretilip tamamlayacağı hitabet şeklini ifade eder. Lehçe ve taaccüb gibi. Bu araçlar ancak dilsel edatlar aracılığı ile gerçekleşir. Dilsel edatın dayandığı bir hitabetme vardır.

2.2.1.1. Açıklayıcı Araçlar

Göndericinin alıcı ile dayanışmasını ortaya çıkarmak için kullandığı araçlardır. Bunlar lehçe ve küçültmedir.

2.2.1.1.1. Lehçe

Dilin sıfatları ile bir yöreye has olan özelliğidir. Bu özellikle de yörenin tüm fertleri buna ortaklırlar⁽¹³⁰⁾. Yöresel lehçesi ile diğerlerinden ayrılır. Konuşma

⁽¹²⁸⁾ en-Nahvı, Adnân Ali Radı, *Dîvânu Cırahun Alâ ed'Derbi*. Dârû İlmî'l-Kutub, Riyad, 1985, s. 17.

⁽¹²⁹⁾ Yakûbî, *Selîm Ebû'l-İkbâl, Vakâi el-Aneşidü'l-Vataniyye*, Filstîn Gazetesi, Yafa, sayı: 194, IV. Yılı, 1/11/1930, s. 3.

adetleri ile seslerin özellikleri ile birlikte lehçeleri biçilendirirya da kelimenin binası ile yapısı göndericinin hitabetini hazırlarken kendisi ile alıcı arasındaki lehçe farkının gözlemlenmesi gerekir. Mevcut olan lehçelerin kullanılması dayanışma stratejisi için bir olanaktır. Şair bu yöntemle yakınlığını belirteceğini ifade eder. Çünkü grubun fertleri arasındaki dil bağı güçlendiği zaman aralarındaki iletişim ile maddi ve kültürel bağlar kolaylaşır. Zamanla aralarında ortak bir dil meydana gelir ve onları birbirlerine yakınlaştırdığı gibi birbirlerine daha hızlı ve kolay bir şekilde anlayarak dünya işlerindeki sıkıntılarını halleder. Daha sonrada her güzel edebi ürün için duygu ve hislerini ifade etmek istedikleri zaman sağlamak için bir yol meydana gelir⁽¹³¹⁾. Filistin lehçesinde çocuklara yönelik şiirlerde kullanılmıştır. Yörenin dağarcığından alınmış kolay kelimeler karakterize edilmiştir. Alıcı için gerekli olan yakın lehçe anlamının hızlı bir şekilde ulaşması ile coşkunu yayılması için gereklidir. Bunu da şu beyitlerde görebiliriz⁽¹³²⁾.

ي-ا-م-اء غنماتي م-اء
ق-ول-وا م-اء
غن-وا م-اء معايا م-اء
ديب الوادي جمع-ان كثير
ع-ابز أكل خروف صغير

Bu beyitlere baktığımızda çocuklara yönelik olan bu mesaj çocuğun yöresinden basit kelimeleri içermektedir. Anlaması kolay ve günlük hayata aktarabilecek bir niteliktedir. İncelediğimizde en çok kullanılan kelimenin halk ağzı ile koyunların çıkardığı mee (ماء) sesidir. Yine yörenin kendine has olan aslı ‘ ذنب ’ olan ancak ‘ ديب ’ şeklinde hemzenin ortadan kaldırılması ile söylenen kurt sözcüğüdür. Hemze burada hafifletilmiştir. Sibeveyhi eğer hemzenin öncesi kesre ise ‘ ي ’ye harfi ile değiştirilir. Öncesi zammeli olduğunda ‘ و ’ vav ile değiştirilmesi gibidir. Aynı şekilde öncesi fethalı ise elif ile değiştirilir. İşte ‘ ميرة و ذيب ’ kelimeleri de şu şekilde sakin olan hemze önceki herkesine göre değişmiştir. Çünkü buna daha

⁽¹³⁰⁾ Muhammed Karîm, *el-Muktazab Fî Lehacâtî'l-Arap*, et-Türki yayınlar, Tanta, 1996, s. 55.

⁽¹³¹⁾ Muhammed Karim, *el-Muktazab Fî Lehacâtî'l-Arap*, s. 69.

⁽¹³²⁾ Şerîf Kanaân ve Aharûn, *el-İnceb ve et-tufûla*, Mu'essesetu'l-İnaâş, Bireh, 1984, s. 397.

yakın ve uygun bir şey yoktur⁽¹³³⁾. Ancak “جوعان” kelimesinin asıl hali “جوعان” şeklindedir. Burada vav harfi hazf edilmiş durumdadır. İşte burada lehçe devreye girerek gönderici ile alıcı arasında yakınlaştırmayı sağlayacak bir niteliktedir.

2.2.1.1.2. Küçültme (tasğir)

Küçültme konuşmacının birlikteliğini ifade etmek için kullandığı yöntemlerden bir tanesidir. Küçültmenin asıl vazifesi aslında küçük olmayan ancak küçültme sigası ile azlık fikrini ifade etmektedir. Ayrıca tekrarlı bir şekilde ilgili resmiyeti terk etmesi ve sevgiyi ifade etmek için kullanılır.⁽¹³⁴⁾ Bunu da aşağıda gelen beyitlerde şair İskender el-Havri el-Bilcali'nin beyitlerinde görebiliriz.⁽¹³⁵⁾

بلادي ما أحيلها هوينها ونهوه-

Burda şair (أحيلها) sözcüğü ile küçültme manasını kullanmıştır. Vatana olan bağlılığı sevgisi ve birlikteliğini ortaya çıkarmak içindir. Özetle konuşmada yardımlaşma ve tedip etmek ile beraber dayanışmayı resm eder.

Başka bir yönden de konuşan kişi bu strateji ile özel dilsel araçlar yardımı ile edatları kullanarak muhatapları ile yakınlık ve sevgi iletişimini sağlar. Fiistinli çocuklara yönelik olan şiirler bu mekanizmalar ile doludur. Özellikle vatan hakkında şiirler ile marşlar bunların başındadır.

Neticede dayanışma stratejisi muhatabını kazanmaya çalışır. Bunu da göndericinin alıcı ile birlektiliği ile dilsel edatlar ve işlevsel mekanizmalar ile ki konuşmacının yeterliliği ileşairin yeterliliğince konuşma ilişkilerinin sağlamlaştırmak ve bu yollar ile güzel olan ilkeleri kazanmak için kullanılır. Konuşmanın içeriği ve üstü kapalı sözler de buna dahildir.

2. Rehberlik(Yönlendirme) Stratejisi:

⁽¹³³⁾ Guneyîm, Saliha Reşit Guneyîm, *el-Lehacetü Fi'l-kitab*, el-Madani, Cidde, 1985, c. I, s. 321,322.

⁽¹³⁴⁾ eş-Şehrî, Abdülhâdi, *İstiratıcıyyetu'l-Hitâb*, s. 308.

⁽¹³⁵⁾ el-Betcalî, İskender Sâlim el-Hurî, *Divân İskender Sâlim el-hurî Hayatutuh ve Edebuhu*, 1932, c. I, s. 57.

Rehberlik stratejisi de aynı şekilde grubun davranışları ve yönelimlerine önem veren toplumsal normlar altında değerlendirilir. Çünkü sosyal realitede davranış ve görüşleri için bir destek bulmalarında yardımcı olur. Rehberlik stratejisi ile kastettiğimiz ya alıcının üzerinde hakimiyetin sağlanması için vericinin nasihatleri emir ve yönlendirmeleri yada üzerinde sözel bir üstünlük sağlamak için yada konuşmanın anlam ve faydasına yönlendirmesi içindir. Bu strateji seçiminde hakim olan konuşma her iki tarafın bireysel ilişkisidir. Bu alıcı için ön bilgi niteliğindedir. Bu strateji göndericinin amacını açık bir şekilde ifade eder. Öyle ki anlam ancak kastedildiği manasını karşılayacak açık fiillerin kullanımı ile gerçekleşir. Alıcının eline farklı yorumlanacak bir fırsat verilmemelidir. Gözlenen o ki kullanıldığı bağlam konuşanın hayali sınırlarını belirleyecek güçtedir. Ayrıca sadece fikir veren bir etki değil pratik iletişime etki eden bir faktördür.

Geçmiş dönemdek araplar yönlendirme stratejisinin tanım ve kapsamında amaçlarına göre farklı görüşler bildirmişlerdir..Dil bilimeciler dil bilgisi mirasını aklı; dil kurallarını da kıyasa öncelediler. Aynı şekilde aklın yönlendirdiği dil bilgisindeki iletiye aklın kendisinden daha çok dayandılar.

Genel olarak amaçlar ve yönlendirmeler doğrultusunda hükümler, İrab konuları ve cümle, dil ilimi ile sınırlı kalmıştır. Aynı şekilde hitabetin şekli ile alıcıya yönelik sarf edilen lafızların manaları ile uyumuna önem vermişlerdir. Ayrıca üzerinde durdukları diğer bir konu da konuşmanın iki taraf arasındaki iletişimden türeyen anlamların anlaşılması ile dil bilgisi ve kurallarının esnekliğinin edatları kabul etmesine de önem vermişlerdir. Sibeveyhi şöyle demiştir; Görünürde olanı hafifletmek için gizlediler. Çünkü muhatap neyin kastedildiğini anlamaktadır¹³⁶. Yine İbn-i Serrac cümle dizilimi ve nahivdeki zahir olanların binasını açıklarken; hazfedilenler (silinenler) çoktur. Kısaltmalarda da çoktur. Öyle ki fasih olanlar muhataplarının bildiklerini bilmektedirler¹³⁷.

Ancak belagatçılar anlam bilgisi açısından en bariz önemi konuşma stratejisine vermişlerdir. Bu bilimin tanımını o ilim ki kendisi ile barındırdığı ve

⁽¹³⁶⁾ Sibeveyh, *el-kitâp*, c.I, s. 222.

⁽¹³⁷⁾ Muhammed b. Sehl İbü's-Serrâc, *el-Usûl Fil Nahvi*, (Thk. Abdul Hüseyin el-fetli), Mu'esseseti'l-Riseleti, Beyrut, 1986, c.II, s.324.

örtüşen arapça kelimelerin anlamlarını bildiren yeni lafızların halleri, zikredilen ve marifelik nekirelik hazf, izhar ve idmar gibi özellikler ile ilgilenir.

Nefsin gerektirdikleri ile örtüşen sözlü ifade ile durumların niteliğini araştırır. Ağır bir çokluk ile çirkin bir tokluk vermez. Bu durumu Hasais(الخصائص), keyfiyyat(الكيفيات)yada(الهيئات) ile isimlendiririz¹³⁸. Bu ilimin amacı kelamın ifadedeki yapısal özellikleri ve bununla ilgili olan istihsana tabi olmaktır. Buda zikredilen kelamın gerektirdiği durumlarda uygulanmasında hatalardan uzak durmak içindir.Sonuçta meani ilminden de faydalanılır ki cümleler arasında muradiflik yoktur. Öyle ki her cümle kendi bağlamının anlamını taşır. Meani ilminin önemi belağatçılar fiili sınıflandırırken ortaya çıkmıştır. Sınıflandırmalarının içinde talebi de kelamdan saymışlardır. Sekaki meani ilmini iki kısma ayırmıştır. Her kısmı da kanun diye isimlendirmiştir. Birinci kısım haber, ikinci kısım ise taleptir. Bunlar da rehberlik stratejisini ilgilendiren iki özelliktir. Sekaki talebi şu sözüyle tanımlamıştır. Eğer düşünürsen talebin iki çeşit olduğunu görürsün. Birincisi meydana gelmesi beklenmeyen taleptir...diğeri de gerçekleşme imkanı olandır¹³⁹. Sonra iki kısmı açıklamıştır. İnşa üslubuyla talebi sadece temenni, soru, nehiy ve nida olarak sınırlamıştır¹⁴⁰. Yine usulcülerin hitabette şeri hükümlerin anlaşılmasına şartlar koyduklarında yönlendirmeye önem verdikleri görülmektedir. Yine aynı şekilde kelamın kısımlarından olarak gördükleri yönlendirmede kullanılan edatların öğrenilmesine de önem vermişlerdir.

Gazali emir ve nehyi şu sözüyle sınırlamıştır; Nehiy kelamın kısımlarından bir kısımdır. Emir ise talebin kısımlarından bir kısımdır. Emir içinde istek barındıran emir edenden emir alana bir fiil talebidir. Nehiy ise içinde fiilin terkinini barındıran taleptir. Ayrıca emir hakkında sadece onu meselenin dışında tutarak fiilin talebi olarak görmüşler.. Emrin dışındakilerde dereceli olarak şu örnekler ile karşılaştırılır.

(138) Muhammed Ebû Musa, *el-Hasâis el-Terâkip*, S. 75.

(139) es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-Ulûm*, c. I, s. 302.

(140) es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-Ulûm*, c. I, s. 303.

Allahım beni affet, kölenin efendisinden bir şey istemesi ile çocuğun babasından bir şey istemesi¹⁴¹.

Rehberlik stratejisinde çağdaş öğretimde Mahmud Vahle'nin kelamı fiillerin ortaya konmasında önemli bir yeri vardır. Fiiller hakkındaki kelamı incazi fiilleri gruplandırma görüşünde bu fiilleri talepler arasında tasnif etmiştir. Bu iş usulcüler, fakihler ve bir kısım kelimciler tarafından da ele alınmıştır¹⁴².

2.1. Rehberlik Stratejisinde Dilsel Araçlar

Bu araçlar direkt açık mekanizmalar aracılığıyla meydana gelir. Göndericiden alıcıya yönlendirmede katkı sağlar. Açık emir ve nehiy usupları, nida, işlerin sonunu söylemek gibi kendisi ile göndericiye toplumsal ve dilsel edatlar ile güç ve nüfuz verilerek yapılanlarda olduğu gibi.

2.2.1. Emir

Emir kavramını belirlemede arap alimlerinin katkıda bulunduğu talep inşasından türemiş açık bir üslup olarak sayılır. Arap alimleri emir için bir çok tarifte bulunmuştur. İbni Şeceri bir fiili belirli bir kalıp ile yüksek meretebeli birinin daha düşük mertebede olan birinden istemesidir¹⁴³ şeklinde açıklamıştır. Sekani'nin tanımı ise; arap şairin dilinde emir, yükseklik yoluyla kullanılan bir ibaredir¹⁴⁴. Tam olarak dua yoluyla istemeyi kastetmişlerdir. Kölenin efendisinden bişey istemesi ya da ona yaranmaya çalışması gibi. Burada iki eşit seviyeden insan vardır. İbni Yaiş Emiri "özel bir siga ile fiili istemektir" şeklinde açıklamıştır. Farklı sigaları ve isimleri vardır. Eğer yüksekte olandan daha aşağıda ise emir olur. Eğer birbirinr eşit olan bir taraftan diğer tarafa olursa talep olur. Eğer aşağıdan yukarıya doğru yapılırsa o zamanda dua olur¹⁴⁵. Ancak Gazali daha küçük olandan daha büyük olana yapılan isteğe de emir demiştir. Delil olarak da arapların eskiden falanca babasına emretti. Köle efendisine emir verdi gibi cümleleri itaatsizliğin mümkün olmadığını bildikleri

(141) Gazâlî, Ebû Hamid Muhammed, *el-Mustasfa Min İlmil-Usûl*, c.I, s. 1,202.

(142) Nehla, Mahmûd Ahmed, *Âfâk Cedîde Fî'l-Bahsil-Lugâvil-Muasîr*, s. 100.

(143) İbn eş-Şerecî, Hibatülalh, *Amalî İbnuş-Şerecî*, Mektebetü'l-Hâncî, Kahire, 1992, s.1,410.

(144) es-Sekkâkî, *Miftahu'l-Ulûm*, c. I, s. 318.

(145) İbn Yaiş, *Şerûh'l-Mufassal*, y.y., s. 2,289.

halde söylemişlerdir. Bundan dolayı gerçekleşme dahi bunu emir olarak görmüşlerdir¹⁴⁶. Dolayısıyla bu da tanım dışında kalmaktadır.

Geçen tanımlara binaen diyebiliriz ki emrin terimsel anlamı üç unsur altında değerlendirilebilir. Siga, anlam ve makam. Emir rütbe itibari ile uygulamaya hazır olan ve emrolunan arasında emir inşasından türetilen sözlü fiillerden sayılır. Emrin rehberlik stratejisi ile arasındaki ilişkiye gelince; bazı çağdaş alimlere göre emir rehberlik eylemlerinden bir parçadır. Çünkü onlar hitabeti emir olarak görürler. Peki bir üslup yada fiil nasıl başka amaçlarla ortaya konabilir. Tezin ilerleyen bölümlerinde çocuklara yönelik şiirde anılan bazı emir sigalarının sunumu ile hitabette şairlerin amaçlarının değerlendirilmesi ile vazife ve sevgi ile iletişimlere gelecektir.

1. (افعل)Sigası

Emirde en açık olan ve dolaylı olmadan direct en çok kullanılan sigadır. Bu siga fiilin talebine delalet eder. Bazen sadece kendisiyle yetinmez başkası için de talep bildirir. Bununla beraber inşa vucub ve mendupluk anlamları arasında değişiklik gösteren talep içerir. Bunun içinde onlara dair uygun bir karine bulunur.

İçerisinde bu siganın kullanıldığı hitaplardan şair Vecih Salim'in Rabbine olan hitabında görülmektedir.¹⁴⁷

يا رب ارحم لي أوبيا
وارزقني رشداً لا غيا
وارحمني ميتاً أو حياً
ولساني بارك وبدياً

Şairin çocuklara yönelik hitabında açık emir sigasını kullandığını görüyoruz (ارحم) ve (ارزق). Öyle ki hitabını güçlü bir ifadeyle yöneltiyor. Böylece burada emir daha aşağıda olana emir vermeye gücü olmayan vericide türetilmiştir. Bu siga, bağlamının gerektirdiği gibi kullanılmıştır. Burada telebin amacı dua ve yakarıştır. Daha sonraki talep, duygu incelik ve edep olan bir üslupla ifade edilmiştir.

⁽¹⁴⁶⁾ Gazâlî, Ebû Hamid Muhammed, *el-Mustasfa Min İlmiil-Usûl*, c.I, s. 3,202.

⁽¹⁴⁷⁾ Vecih Sâlim, *Egâni-l Tufula Dîvân Şiir ilEfâl*, s. 49.

Birinci beyitte dua babası için Alla'a dua şeklinde gelmiştir. Babasını kendisine öncelemiştir. Bu da ona duaya sadakat ile duygusallık katmıştır.

2. Emir Lam'ı ile Bitişik olan Siga:

Yönlendirme edatlarındandır. Bu siga Tefvik Ziyad'ın kasidesinde¹⁴⁸ kullanılmıştır.

إِنَّا ه-ن-ا ب-اق-ون

فلتش-ربوا البح-را

نحرس ظلّ التين

والزيتون

يا ج-ذرنا الح-ي تشبث

واضرب في القاع يا

أصول

Çocuklara yönelik bu şiirinde emir sigalarının çeşitlendirildiğini görüyoruz. Lam ile bitişik emir saigasında açık emir sigasını kullanmıştır. ancak talep anlamından çıkmamıştır.

Şair ilk hitabını halkının diliyle siyonist düşmana lam ile bitişik emir sigasıyla kullanmıştır. Onları muhatap aldığı bu sigada (فلتشربوا) maksadı alaycı ve aşağılayıcı bir dil ile kinlerinden denizi içmelerini istemesidir. Öyle ki onlar vatanlarını düşmanları ne yaparsa yapsın asla terk etmeyeceklerine yemin etmişlerdir. Ayrıca ikinci emirin (تشبث) maksadı alıcı için köktür. Şair filistin halkının Dala mahallesinin ısrarı ile arazilerini terk etmemelerini ve hicreti red etmelerini betimliyor. Bilakis onların tercihleri devamlı kalıp incir ile zeytin ağaçlarını korumaktır. Çünkü araplığı ve asıllarını bu iki ağaç simgelemektedir.

⁽¹⁴⁸⁾Ziyad, Tavfik, *Eşiddu Alâ Ayâdiykum*, s. 127-130.

3. İsim Fiil Sigası:

Bu siga Mahmet Derviş'in şiirinin son boşümünde şu şekilde kullanılmıştır¹⁴⁹:

حذار ... حذار... من جوع

ومن غضبي!!

Şair düşmanına hitabını aynı amaç için isim fiil (حذار) ile dolaylı olmadan direkt olarak kullanmıştır. Sonra barındırdığı anlamın sürekliliği için tehdit amaçlı tekrar etmiştir.

2.1.2 Nehiy

Sekaki'nin tanımladığı gibi belirli şartlarda yüksek rütbeden bir işi yapmamak anlamında emre benzer bir sigadır. Eğer bununla gelirse zorunluluk anlamı belirtir. Ancak öyle olmadığında terketmek anlamına gelir¹⁵⁰. Sonra emir ile talebin arasını ayırmıştır. Çünkü talep edilenin emri belirli bir şeyin sübutu içindir. Ancak nehyin aksine belirli bir şeyin ortadan kalkması içindir. Ayrıca alimler nehyin tek bir siga olduğunda ittifak etmişlerdir. O da muzari fiil ile bitişen lam-ı nahiyedir (لا). Zaman olarak da gelecek için kullanılır. Nehyin şartı da nehyin aslına dönmesi için belirli şartların muhatabın gerekli önemi vermesi için olması gereken konumda olmasıdır. Eğer şartlardan bir tanesi gider yada tek kalırsa cümle bağlamında değerlendirilecek bir amaca dönüşür. Çocuklara yönelik birçok şiirde bu üslub kullanılmıştır bazıları şunlardır:

لا تس-ل إلا خبي-را¹⁵¹

أي-ه-ا الس-ائ-ل ع-نبي

فما لحوادث الدنيا

ولا تجزع لحادث-ة

بقاء¹⁵²

اللي-الي

(149) Dervîş, Mahmûd, *el-A'mâl el-ûlâ1*, c. I, s. 84.

(150) es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-Ulûm*, c. I, s. 320.

(151) Râdî, Abdülhadi ve Aharûn, *ar'Ravdatü Lilsafî'l-Rabi el-İbtidâ'î*, c. I, s. 5.

فما في النار للظمان ماء

ولا ترجُ السماحة من

بخيل

تمدَّ الكفَّ

أخي لا تمش كالوحش

للبطش¹⁵³

Bu beyitler üzerinde düşünecek olursak ile alıcı arasındaki farklılığa rağmen fiilden çekilme anlamının nehiy olarak gelmesinin değişmemesinden dolayı nehiy edatının (لا تفعل) kullanıldığını görmekteyiz. Şairler burada muhataptan (çocuklar) gerekeni yapmalarını istemektedirler. Gönderici de bu yönlendirmeye olan özeni ile amacının gerçekleşmesini istiyor. Burada iletişim amaçlarının çeşitlendiğini görüyoruz (لا تلمني) ile kınamamak istenmektedir. Yine nehyedilen fiillerin (لا تسل، لا تجزع، لا تمش) şeklinde irşad ve nasihat amaçlı olduğunu görüyoruz..aynı şekilde (لا تمش) sözüyle de dokunmamayı istiyor

2.1.3. İstifham:

İstifham alıcıyı bir tercihte bırakmak yönüyle soru sorarak kullanılan dilsel rehberlik metodlarından biri sayılır. Bu da hitabın göndericinin istediği gibi seyretmesidir. Açıktır ki soru sormada başka bir strateji de, rehberlik stratejisinde anlatmak istediğimiz açık bir cevap ile lafızların barındırdığı anlamdır. Sekaki istifham ile diğer talep çeşitlerini bir bir ayırmıştır. Çünkü istifhamda zihinde olanın düşmanlarının üzerinde meydana gelmesini istemektir. Bunun zıttı da önce bir beklenti içine girerek olur.¹⁵⁴ Arap alimler istifhamı iki kısma ayırmışlardır. Birincisi istek bildiren, ikincisi de tasdik isteyen istifhamdır. Birincisi basit bir şekilde akılda bir şeyin okunmasını ister. İkincisi de iki şey arasında bir şeyin meydana gelmesini ister. Birincisinde kastımız lafızlar karşılığında açık bir cevaptan beklenen sorudur.

(152) Şafî, Muhammed, *Dîvânu İmamiş-Şafî*, Mektebetü İbnü Sinâ, Kahire, s. 10.

(153) Ahmed Alî Kanaân, *el-Tufûla Fî Ş-Şiiri'l-Arabî ve el-Alemî*, s. 19.

(154) es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-Ulûm*, c. I, s. 304.

Muhammed Hilmi el Riyfe'nin Özgürlük fecrinde Filistinli çocuklara yönelik yazdığı marşdaki beyitler buna örnektir¹⁵⁵.

أسلمتك أغلى ما عندي هل أغلى من روحي يذكر

Burada şair istifham edatı ile cümle içinde tasdik ya da nisbeti talep etmektedir. Yine şair soruyu kullanırken onunla bu bağlantı içinde sadece evet veya hayır şeklinde cevap vermesini beklemektedir. Bu hitabet rehberlik hitabetlerinin içinde değerlendirilir. Alıcı için kendisi ile konuştuğu kimse bir uyarıcı olarak yeter. Sorunun ifa ettiği rol çerçevesinden bakarsak soru üslubu bazı beraberlik ve iki taraf arasında yakınlık sıfatlarını ortaya çıkarmaktadır.

2.1.4. Tahsis:

İbniHişam'ın tanımını "teşvik edici bir taleptir" şeklindedir¹⁵⁶. Bu şekil ve içerik ile beraber yönlendirme üslubudur. Çocuklara yönelik şiirlerde sunum ve tahsis yönünden ifadeler çoktur. Onlardan Ebu Selma'nın sözü örnek olarak gösterilebilir.¹⁵⁷

يا أيها النهر الجميل كيف تسير، بلا سمير

ألا تجر مركبي خذني معك فأتبعك

إلى المكان الطيب إلى البحر

Şairin burada nehir üzerinden çocuklara hitap ettiğini görüyoruz. Ve maksadının gerçekleşmesi için nehri muhatap almaktadır. Yine hitap eden sunum edatı olan 'أنادي' yi kullanmıştır. fiile olan bu yönelim işinin inceliğine ve yine güçlü bir şekilde işine teşvik etmesine dalalet etmektedir.

2.1.5. Nida:

(155) Muhammed Hilmi er-Riše, *Edebül-Etfal*, y.y., s.15.

(156) İbn-i Hişâm, Ebû Muhammed Abdullah, *Muğniyü'l-Lebib an Kutub'il Aârib*, (Thk. Abdülletif Muhammed Khatib), as'Sıyasa Yayınlar, Kuveyt, 2000, c. I, S. 448.

(157) el-Karmî, Abdülkerim, *Divân Ebû Salmâ*, c. I, s. 138.

Nida, konuşan kişinin normalde (أَنَادِي) sözcüğü ifade ettiği kelimenin bu sözcük yerine bazı edatların getirilmesi ile inşai cümleye dönüştürülmesi ile elde edilen taleptir¹⁵⁸.

Farabi: Nida, ilk olarak karşısındaki çağrılan kişinin sesini duyması, talep ettiği şeyin ne olduğunu bilecek kadar zihninde yer etmesidir şeklinde açıklamıştır¹⁵⁹. Buna binaen nida tevcihi (yönlendirme) fiillerinden sayılır. Öyle ki alıcıyı göndericiye karşı, bir fiil ile cevap vermeye hazırlar. Nidada amaç nida eden hakiki yada mecazi olsa da çağrılanın dikkatini çekmektir. Ya da nida harflerinden biri ile münadiye karşılık vermektir. Onlar da sekiz tanedir. Hemze ile (أِي) yakında olanı çağırmaq için kullanılır. Aynı şekilde yakında olanı uyarmak için de kullanılır. Ancak geri kalan edatlar uzakta olanı çağırmaq içindir. Edat zahir ya da hazf edilmiş olsa da aynıdır. Allâme Zemahşeri mufassal adlı kitabında nida edatlarını ، يَا ، وَأَيَا ، يا ، وَأَيَا ، وهيا ، وَأَيَا ، والهزمة ، ووا uyuyan ve dalgın olana hitaben kullanılan nida harfleridir¹⁶⁰. Dilciler nidayı: (أَنَادِي) sözcüğü ile fail ile fiilin birlikte hazf edildiği cümledir şeklinde tanımlamışlardır. Bu hazf edilen fiilin ortaya çıkarılması, cümleyi haberî bir cümle yapar. Sonuç olarak nidadaki amil hazfedilmiş olanın yerine gelen edattır.

(الطفل) başlığı ile Vecih Salim'in kasidesine bakılacak olursa, Şair, Filistinli çocukların vatanları ve ahlakları üzere yaşamaları için gösterdikleri önemi açık bir şekilde resm etmektedir. Aynı şekilde eğitimde izlenmesi gereken bir eğitici metod da kullanmaktadır. Burada şair çocukların diliyle nida üslubunu kullanarak şöyle demektedir¹⁶¹:

أَطِيعُ اللَّهَ أَطِيعُ أَوْامِرَ

(158) Haşimî, Ahmed, *Cevahirü'l-belâgeti Fi'l-Maani ve el-Beyan ve el-Badi*, el-Mektebetü'l-Asriyye, Sayda, s. 89.

(159) el-Fârâbî, Muhammed b. Muhammed b. uzalq, *el-Hurûf*, Dârû'l-Meşrik, Beyrut, 1990, c. II, s. 162.

(160) Ibn Yaîş, *şerüh'l-Mufassal*, y.y., s. 8,118.

(161) Vecih Sâlim, *Egâni-l Tufula Dîvânu Şiir Lilatfâl*, s. 7.

والوالد القائد
فيا أهلي وبالأخلاق
أحبوني ربوني

Şair nida herfleri ile çocuğun ailesine seslenmektedir.Çocuğu sevmeleri ve istenilen ahlaki terbiye ile büyütmeleri için ailesine seslenmektedir. Böylece genel olarak nida da yakınlık dikkat çekme ve teşvik vardır.

2.1.6.Sonucu Zikrederek Rehberlik Etme:

Alıcıya yöneltilen açık mekanizmalardandır. Direkt olarak ta çocuklara yönelik olan şiirlerde kullanılmıştır.

İyi olan işin karşılığında sevabın kötü olan işin karşılığında da cezanın olduğunu bildirmek için kullanılır. Şehrî şöyle demiştir: Sadece belirli bir şey ya da özel bir alıcı için değildir. Bağlama uygun olacak şekilde ortak bir konudur¹⁶². Sonuç olarak her türlü iletişim için kullanılan bir mekanizmadır. Şair Vecih Selim çocuklar için yazdığı, iyi işleri emrederek yaptığı irşat amaçlı kasidesinde şöyle söylemektedir¹⁶³;

إذا ما الطفلُ قد ضرباً يعيشُ العمرَ
مكتباً
وان قومتم-وا برفق يحي-ا
ال-عوج-ا مبت-ه-جا
ويكبرُ دون أن ل-ه شأن
يفش-ل ومست-قب-ل

Yukarıda geçen beyitleri incelediğimiz zaman şairin davranış ifade eden bir lafız olan vurmak fiili ile kötü bir sonuç olan bunalımı birbirne bağladığını

⁽¹⁶²⁾eş-Şehrî, Abdülhâdi, *İstirâciyyetu'l-Hitâb*, s. 360.

⁽¹⁶³⁾ Vecih Sâlim, *Egâni-l Tufula Dîvân Şiir Lilatfâl*, s. 7.

görüyoruz. Burada amaç kötü olanın ancak kötü bir sonuç doğuracağı şeklindeki yönlendirme. Aynı şekilde iyi bir fiilin yardımlaşma gülümseme ve mutlu bir gelecek beklentisi gibi çocuklarda iyi bir sonuç vereceğidir. Ayrıca şair her iki fiilde şart üslubunu kullanarak çocuklara rehberlik etmiştir. Burada emir için güzellikleri göstererek yapılan yönlendirme diyebiliriz.

Şair Mahmud Derviş yönlendirme metodunu kullanarak kötü bir fiilin sonucunda kötü bir durumun ortaya çıkacağını gösterdiği kasidesinde şöyle söylemiştir¹⁶⁴.

إِذْنُ

سَجَّلَ بِرَأْسِ الصَّفْحَةِ

الأولى

أَنْ لَا أَكْرَهُ النَّاسَ

وَلَا أَسْطُو عَلَى أَحَدٍ

وَلِكُنِّي .. إِذَا مَاجَعْتُ

أَكْلُ لَحْمٍ مَغْتَصَبِي

Burada şair insani duygulara yönelmesine rağmen asıl olarak vatan marşlarında düşmanın dikkatini kötü bir sonucun kötü bir fiil sonucunda olduğuna çekmektedir. Şart üslubunu kullanarak şart fiili olan (جعت) ile cevabı (أكل لحم) getirmiş ve davranışsal fiili ifade eden lafız olan açlığını öfkesi ile bağlamıştır. Burada lafızların gücü ortaya çıkmaktadır. Şair çocuklara yönelik kullanılan bu dilsel araçlarda lafızları güzel kullanmıştır.

2.1.7.Bileşik rehberlik\Yönlendirme (Tevcih el Mürekkeb)

Bu metot bir bağlamda birden fazla üslubu bir araya getiren bir yönlendirmeyi ifade etmektedir. Bir konuşmada iki zıt üslub olabilmektedir. Şöyle ki

⁽¹⁶⁴⁾Derviş, Mahmûd, *el-A'mâl el-ülâl*, c. I, s. 83.

gönderici emir ile kendisinden nehyedileni kaseder. Yada aksi bir şekilde göndericinin amacını açıklar. Bu metod öncelikle sıfat ile arasında ilişki olmaksızın fiile yönlendirmesi ile diğerlerinden ayrılır. Bunu şair Fedva Tovkan'ın kasidesinin beyitlerinde görmekteyiz;¹⁶⁵

اصمدي، لا تضعفي يا ابنة عمي

Şair çocuklara yönelik bu hitabında (اصمدي) sözü ile Hamza'nın diliyle emir üslubunu kullanmıştır. Daha sonra amacının nehiy olduğunu (لا تضعفي) sözcüğü olarak açıklamıştır. Sonrasında da nida üslubunu kullanmıştır. Buradaki yönlendirme alınan kararda tereddütsüz bir şekilde devam etmeyi gösterir. Gönderici alıcının başka bir şey düşünmesine ya da ve tereddüde düşmesine bir fırsat vermemektedir.

Sonuç olarak diyebiliriz ki farklılık stratejisi toplumsal ilişkilere ve mehataplar arsında ceryan eden farklı bir toplumsal öngörüü yansıtmaktadır. Bunu tönlendirme teorisi olarak isimlendirdim. Bunu uygulamalı olarak ve deliller ile konuşan ve dinleyenin perspektifinden, konuşmanın iki tarafının konumunu, rütbelerini görünen karşılaştırmalarını gelişim ve toplumsal konumlarını gördük.

3. İşaret Etme Stratejisi (stratejiyetül telmih):

Bu strateji göndericinin kastını kapalı ve dolaylı bir yöntemle ifade etmesidir. Alıcının gerçek anlama ulaşması için asahip olması gereken anlamlara muhtaç olduğu, direkt olmayan ve amacı başka bir şey ile açıklamayı hedefleyen bir üsluptur. Bu da dilsel olmayan doğal anlamlar vasıtası ile bazı çağdaş dilticilerin ifade ettiği gibi kültürel arka plan ile açıklanır. Şehri, işaret etme stratejisini göndericinin amacını harfî olarak söylediği manayı değiştirerek söylediğinden daha fazlası ile ifade etmesidir şeklinde tanımlamıştır. Bu şekilde amacı mücerret söylediği anlamını geçmektedir. Bağlam unsurundan faydalanarak lafızdan daha fazla anlamı ifade etmektir. Bu yüzden doğrudan anlaşılabilir konuşmanın şartlarından daha farklı şartları taşınması gerekir. En önemlisi farklı seviyeleri ile dilin usulünü ve gereğine göre hitap oluşturma yöntemlerini bilmenin zorunluluğudur.. Böylece gönderici dilsel

⁽¹⁶⁵⁾ Tûğân, Fedvâ, *el-Amâluş-Şiiriyetel-Kâmila*, Mu'essesetü'l-Arap, Beyrut, 1933, c. I, s. 417.

yeterlilikten ihtiyatlı yeterliliğe sahip olarak bağlam ile ilişkili farklılıklarını tam bir şekilde bilir ve bu bilgi göndericinin ihtiyatlı dilsel yeterliliğinden kaynaklanır.¹⁶⁶ Bu yüzden göndericiden zihni uygulamalarda ihtiyatlı yeterlilik ile maharetli olması istenir ki bağlama uygun olarak konuşma üretmeye çalışsın. Bu da disel olarak hitabette inceliği ve bağlamsal unsurları gerektirir. İşaret metodunu kullanmak konuşma stillerinden biri ile göndericinin amacı ve lafızları arasında bağlantı kurulması içindir¹⁶⁷. Genel anlamı ile kendi bağlamında harfi anlamından kapalı anlamına taşınırken anlaşılmasında yardım olur.. Alıcıdan da bağlamın gerektirdiği şekilde kastedilen gizli amaca ulaşması için zihinsel işlev içinde geçen dilsel şekillere sahip olması istenilir. Bu anlamı da gönderici yetki yada disiplin gözetmek gibi belirli amilleri kullanarak bağlamı kontrol için seçer. İki halde de tamamlanacak olduğunda ya da sadece bir durumda tamamlanacağına birinci durumda amacını dilsel açıdan ortaya koyar. Ancak ikinci durumda anlamları, dilsel şekli ile kendisinde bulunan deyimisel ifadeler gibi dilin kalıplarını kullanır. Öyle ki alıcının zihninde kastedilen ile uyuşacak bir ilişki vardır. Bununla da işaret etme vasıtası ile anlamı açıklamaktadır.¹⁶⁸ Konuşmada anlamın harfî olarak bağlama uymadığı idrak edildiği zaman telmih stratejisine söylem üretme açısından itimad edilir. Kastedilen amaç yorumlama gibi¹⁶⁹ göndericinin amacını alıcı tarafından ortaya çıkaracak sayılı adımlar vardır. Bunlar; harfî anlamı açıklamak, fiilin amacına ulaşması için kendisi ile çevrili bağlam durumlarını kullanmaktır. Genellikle konuşmada gerçek amaca öncelikle harfi anlamı bölerek ulaşılabilir. Daha sonra bağlam içinde değerlendirme sonra da kastedilen anlamın manaları aranır. Bu da birincisinde başarısız olduğunda yapılır.

3. Telmih Stratejisi (stratejiyetül telmih)

Bu strateji amacından açık bir anlam ya da direkt açık bir yol olmaksızın göndericinin meramını ifade etmesidir. Asıl anlama ulaşması için alıcının sahip olması gereken anlamlara muhtaç olan direkt olmayan ve amacını başka bir şey ile açıklamayı hedefleyen bir üsluptur. Bu da dilsel olmayan doğal anlamlar vasıtası ile

⁽¹⁶⁶⁾ eş-Şehrî, Abdülhâdi, *İstiratıcıyyetu'l-Hitâb*, s. 370.

⁽¹⁶⁷⁾ eş-Şehrî, Abdülhâdi, *İstiratıcıyyetu'l-Hitâb*, s. 378.

⁽¹⁶⁸⁾ eş-Şehrî, Abdülhâdi, *İstiratıcıyyetu'l-Hitâb*, s. 387.

⁽¹⁶⁹⁾ eş-Şehrî, Abdülhâdi, *İstiratıcıyyetu'l-Hitâb*, s. 384.

çağdaş bazı yerlerin dediği gibi kültürel arka plan ile açıklanır. Şehri, telmih stratejisini göndericinin amacını harfi olarak söylediği manayı değiştirerek söylediğinden daha fazlasını ifade etmesidir şeklinde tanımlamıştır. Bu şekilde amacı mücerret söylediği anlamını geçmektedir. Bağlam unsurlarından faydalanarak lafızdan daha fazla anlamı ifade etmektir. Bu yüzden direk anlaşılan konuşmanın şartlarından daha farklı şartları taşıması gerekir. En önemlilerinden farklı seviyeleri ile dilin usûllerini ve gereğince konuşma üretim yollarını bilmek gerektiğidir. Böylece gönderici dilsel yeterlilikten ihtiyatlı yeterliliğe sahip olarak bağlam ile ilişkili uç farklılıklarını tam bir şekilde bilmesi ve bu bilginin göndericinin ihtiyatlı dilsel yeterliliğinden kaynaklanır⁽¹⁷⁰⁾. Bu yüzden göndericiden zihni uygulamalarda ihtiyatlı yeterlilik ile maharetli olması istenir ki bağlama uygun olarak konuşma üretmeye çalışsın. Bu da disel olarak hitabette inceliği ve bağlamsal unsurları ifade eder. Yakın telmih metotlarından bir metodu kullanarak konuşma stillerinden biri ile göndericinin amacı ve lafızları arasında bağlantı kurulması içindir⁽¹⁷¹⁾. Genel anlamı ile kendi bağlamınca harfi anlamından kapalı anlamına taşınırken anlaşılmasında yardım etmesidir. Alıcıdan da bağlamın gerektirdiği şekilde kastedilen gizli amaca ulaşması için zihinsel işlev içinde geçen dilsel şekillere sahip olması istenilir. Bu anlamı da gönderici yetki ya da disiplin gözetmesi gibi belirli amilleri kullanarak bağlamı kontrol için seçer. İki halde de tamamlanacak olduğunda ya da bir halde tamamlayacağında birinci durumda amacını dilsel açıdan ortaya getirir. Ancak ikinci durumda anlamları ile dilsel şekli ile kendisinde bulunan deyimsel ifadeler gibi dilin kalıplarını kullanır. Öyle ki alıcının zihninde kastedilen ile uyuşacak bir ilişki vardır bunun ile da telmih vasıtası ile anlamı açıklamaktadır⁽¹⁷²⁾. Konuşmada anlamın harfi olarak bağlama uymadığı idrak edildiği zaman telmih stratejisine söylem üretme açısından itimad edilir. Kastedilen amaç hakkında tabirde bulunulmaz⁽¹⁷³⁾. Göndericinin amacını alıcı tarafından ortaya çıkaracak sayılı adımlar vardır. Bunlar; harfi anlamı açıklamak, fiilin amacına ulaşması için kendisi ile çevrili bağlam durumlarını kullanmak. Genellikle konuşmada gerçek amaca öncelikle harfi anlamı

⁽¹⁷⁰⁾eş-Şehrî, Abdülhâdi, *İstiraciyyetu'l-Hitâb*, s. 370.

⁽¹⁷¹⁾eş-Şehrî, Abdülhâdi, *İstiraciyyetu'l-Hitâb*, s. 378.

⁽¹⁷²⁾eş-Şehrî, Abdülhâdi, *İstiraciyyetu'l-Hitâb*, s. 387.

⁽¹⁷³⁾eş-Şehrî, Abdülhâdi, *İstiraciyyetu'l-Hitâb*, s. 384.

bölerek ulaşılabilir. Daha sonra bağlam içinde değerlendirme sonra da kastedilen anlamın manaları aranır. Bu da birincisinde başarısız olduğunda yapılır.

3.1.Telmih stratejisinde dilsel araçlar

Bu araçların işlevselliğinde göndericinin esas amacı muhatabına yönelik telmih maksadında yatmaktadır. Telmih stratejisinde dilsel araçlar kısımlara ayrılır. Bunlar;

3.1.1. Edatlar, dilsel yollar ve belağattır.

3.1.1.1.Kinaye sözcükleri:

3.1.1.1.1.kem-i haberiye:

Göndericinin konuşmasında belirli bir amaç için telmih olarak kullandığı edatlardan sayılır. Tanım olarak temyize ihtiyaç duyan kapalı isimdir şeklinde açıklanır⁽¹⁷⁴⁾. Razi istifham kem'i ile arasını şu tanımı ile ayırmaktadır 'kem-i haberiye ile kem-i istifhamiye her ikisi de sayı ile sayılana dalalet ederler. İstifhamiye olanı belirsiz ancak muhatabın zannında belirli olan bir sayı için kullanılırken haberiye ise sadece belirsiz olan muhtemelen de konuşanın belirleyeceği sayılar için kullanılır⁽¹⁷⁵⁾. Ancak sayılan açısından haberiye ile istifhamiye aynı şekilde belirsizdirler. EbiFaris el-Hamdani'nin çocuklara yönelik kasidesinde kem-i haberiyenin görevini inceleyerek görebiliriz⁽¹⁷⁶⁾.

مضى بكِ لم يكن منه نصير	أيا أمّاه، كم هم طويل
بقلبك، ماتت ليس له ظهور	أيا أمّاه، كم سرّ مصون
أنتك، ودونها الأجل القصير	أيا أمّاه، كم بشرى بقربي

Şair dilsel edat olan kem-i haberiye için yazdığı beyitlerde tekrar ederek sabır ile göğsünde taşıdığı dertlerin sayısını ve kimseye söylemeyip içinde

⁽¹⁷⁴⁾ el-qî'î, Muhammed Abdülmunim, *el-Aslân Fî Ulûmi'l-kurân*, 1996, c.V, s. 1,281.

⁽¹⁷⁵⁾ Râzî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ömar b. el-Hüseini Ebû'l-Fahr, *et-Ttafsîri'l-Kebîr*, Dârû'l-Fikri, Beyrut, 1981, c. I, s. 2,381.

⁽¹⁷⁶⁾ el-Hamadânî, Ebû Fîrâs el-Hâris, *Divân Ebî Firâsî'l-hamdânî*, Dârû'l-Kitabi'l-Arabî , Beyrut, 1994, c. II, s. 162.

sakladığı sırlarının sayısını öğrenmeye çalışmaksızın söylemektedir. Ayrıca kendisi ile sevinemediği belirtiler ki sayılamayacak kadar çok dayanılmayacak seviye gelen dertler işaretler ve sırların da sayısını bildirmeyi amaçlamamıştır. İşte kem-i haberiye'nin görevi sadece çokluğu bildirmek şeklindedir.

3.1.1.1.2. İnnema (إنما) Kullanımı

Zemahşeriye göre bu edatın amacı 'hüküm üzere bir şeyi kısaltmaktır'⁽¹⁷⁷⁾. İnnema için anlaşılan öncelikli vazifesi 'daraltma ile ihtisas etmedir. Daratlamaya gelince içinde (ما و إلا) vardır. ancak ihtisas, bir şey için fiilin olumluluğu ve başka bir şeyden olumsuzluğunun aynı olmasıdır. Bu görevleri arasında muhatabın cahili olmayacağı ve sahatini sorgulayamayacağı haber için gelir. Deva mile konuşmada aynı manayı verecek şekilde cevap beklenmediği zamanlarda da kullanılır. Ancak emir ile birlikte gelmesi onun için daha uygundur. Bu da onun en güçlü kullanımınıdır. Çünkü bu edatın sunumunda kibar ve etkileyici bir üslup söz konusudur. Bu da onun için artı bir etkidir. Ayrıca amacına karşı tarafı zikretmeden ulaşması da ayrı bir kibarlık sağlamaktadır. Etkileyici olan tarafı da karşı tarafın bunu açıkça belirttiğine muhalif açıklamayı terk edersin'⁽¹⁷⁸⁾. Şimdi bu edatın daha iyi anlaşılması için gelecek iki örneğe bakalım.

*فألى الوحدة سبروا⁽¹⁷⁹⁾

لا يساوركم قصور

إنما الوحدة نـور

يجعل للدهر حسابا⁽¹⁸⁰⁾

*إنما العاقل من

Buradan açıkça görüyoruz ki bu şiirde çocuklara yönelik dilsel telmih metodu kullanılmıştır. Oda (إنما) ile birinci örnekte birlik olmayan parçalanmış halkın özgürlüğünü ancak birlik olarak elde edebileceğine telmihte bulunuyor. Yine aynı şekilde ikinci örnekte de muhatabın gaflati ile zaman karşısında hesapsız oluşuna da

⁽¹⁷⁷⁾ ez-Zemahşerî, *Tefsiri'l-keşşâf*, s. 1,62.

⁽¹⁷⁸⁾ Ahmed Ahmed Bedevî, *Min Belâgetil-Kurân*, Dârû'l-Nahdî'l-Mısriyye, Kahire, s. 160.

⁽¹⁷⁹⁾ el-Beytarî, Vehib, *Dîvân Annatî'l-Mu'allim*, Matbatî'l-Karmil, Uman, 1986, c. I, s. 32.

⁽¹⁸⁰⁾ Şavqî, Ahmad, *eş-Şavkiyyetü lil'Madaris*, Matbatu'l-Marife, Mısır, 1972, s. 3.

telmihte bulunuyor. Bunun ile bu metodun kullanımı gerekli olmuştur. Çünkü muhatap telmihi sebep sonuç açıklaması olmadan istiyor.

3.1.1.1.3 Şart ve Sakındırma Anlamındaki (لو)

Bu edat dilde çokça kullanılan ve birden çok anlama gelir. Abbas Hasan manası ile dilbilgisindeki hükmü için şöyle demiştir; manası birarada iki iştir. Birincisi şartı ifade etmesi ikincisi de sakınma ifadesidir. Şartı ifade etmesi şartın geçmiş bir zamanda gerçekleşmediğini ancak meydana gelmesinin geçmişte engellendiğini gösterir. Şartlı olarak ifadesi başka bir şeyle ilintili olmasını gerektirir. Bu ilinti zorunlu olarak kendisinden sonra aralarında manevi bağlantı ve iletişim olan iki cümlenin gelmesini zorunlu kılar. Genellikle de birinci cümle sebep iken ikinci cümle sebep olandır. Şartlı anlamın imtinalı şekilde ifadesine gelince şartının geçmiş zamanda olmamasını gerektirir. Yani kelimadan önceki bir zamanda anlamı gerçekleşmez. Manasının olmadığını bir kesinti olduğunu ifade eder. Aynı şekilde cevabın geçmiş zamanda ona asılı olduğunu da belirtir. Burada şartın imtina sınavı gerçekleşmediğinde cevabının imtinası birbirine göre tertip olur. Bu da şart fiilinin cevabın bulunmasında ve gerçekleşmesinde tek sebep olduğunda ve bunun için başka sebep bulunamayacağı durumunda olur. Çünkü bir şey için var olan tek sebebin imtinası zorunlu olarak kendisine sebep olanı da imtina eder⁽¹⁸¹⁾. Şair İbniRumi'in bu şiirinde bu edatın kullanımını inceleyebiliriz.⁽¹⁸²⁾

كانت مصاحبة الكثير من الصواب

*ولو كان الكثير بطيب

harfi geçen beyitlerde şairin çocuklara yönelik amacında telmih için gelmiştir. Şart cümlesi (arkadaşların fazla olması (mutlak) iyi bir şey değildir) şartın cevap cümlesi de (çok fazla arkadaşlık kurmak da doğru değildir) sonuç olarak tek bir hitap ile iki cümleyi birbirine bağlayabildi ki bu iki cümle cevap ve şart cümleleridir.

⁽¹⁸¹⁾ Hassân Abbâs, *en'Nahvu'l-Vâfi*, Dârû'l-Mârif, Kahire, c. III, s.4,191.

⁽¹⁸²⁾ İbn er-Rûmî, Ali, *Dîvânu İbnü'l-Rûmî*, Dârû'l-kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2002, c. III, s. 1,156.

3.1.1.1.4.İstifham (soru edatı)

Delil olarak dilsel fiillerin en başarılısı sayılır. Bununda sebebi belirli birşeyin tanımını istemesindedir. İstifham delilsel yapı olarak belirli bir sorunu ortadan kaldırır. Daha sonra da açıklama getirerek sebeplendirir. İstifham ile birçok şiir istifham edatı olan hemze harfi kullanılarak yazılmıştır. Ki delili ortaya atan için delil ortaya çıksın. İbn-i Cena bazı üslup ve edatlar yardımı ile dilsel fiillerle göndericinin kastedtiği anlamsal değişimlerin özellikleri hakkında ‘sözcüklerin ilk anlamları ile kullanım yerleri’ babını arayan kişilerin değişimi tam olarak görmeleri için açmıştır⁽¹⁸³⁾. Aynı şekilde ‘acil zorunlu bir durum dahil olunca gerçekleşen değişimler babında istifham işte budur demiştir. İstifham için teaccüb anlamı dahil olunca o zaman bu habere dönüşür. Bu da aynı مرت برجل (adam ile gittim)cümlesinde olduğu gibidir. Bu cümlede adamın kim olduğu değil adam ile yürüdüğü haberi vardır. Aynı şekilde مرت برجل أيما cümlesinde ‘ma’ zaidedir. Ve buradaki haberin aslı istifhamdır. Teaccüb haberin bir koludur. İstifham ile bir araya gelince onu haberilikten aslına dönüştürür⁽¹⁸⁴⁾. İbn-iCena’nın sözlerinden anlaşılan dilsel fiillerin anlamsal değişimleri arasında bir uyum olduğudur. Bu uyum hitabette dilsel fiiller arasındaki farklılıkların anahtar göstergesi sayılır. Sonuç olarak asıl anlamından alıcının bağlam uyum ve konumundan anlayacağı farklı anlamlar ortaya çıkar. Bu incazi fiillerin tam olarak anlaşılması için bu iki örneği verebiliriz.

يبني وينشئ أنفساً وعقولا؟⁽¹⁸⁵⁾
إلى لغة لم تتصل برواة؟⁽¹⁸⁶⁾

*أعلمت أشرف أو أجلّ من الذي
*أهجرني قومي، عفا الله عنهم

Yukarıda geçen çocuklara yönelik olan bu iki örnek anlamında dolaylı olmayan birçok soruyu içermesi ile örneklik sergilemektedir. Burada şair istifham harfi olan hemzeyi kullanmıştır. Sonrasında da soru işaretini kullanmıştır. Ancak burada şairin istifham ve sorudan başka amaçları vardır. Alıcı da göndericinin bu hitabından ve uyumundan bunu anlayabilmektedir. Zaten gönderici bilmediği bir sorunun cevabını da beklememektedir. Bu da iki tarafın anlayacağı ortak ilişki

⁽¹⁸³⁾ İbn Cinnî, Osmân, *el-Hasâis*, c. II, s. 2,457.

⁽¹⁸⁴⁾ İbn Cinnî, Osmân, *el-Hasâis*, c. II, s. 3,269.

⁽¹⁸⁵⁾ Şevkî, Ahmad, *eş-Şevkiyyetu lil'Medâris*, s. 1.

⁽¹⁸⁶⁾ Hâfız İbrâhîm, *Dîvân Hâfız İbrâhîm*, el-Emiriyye, Kahire, 1987, c. III, s. 480.

sonucu burada soru sormadaki gayenin cevap değil soununiçinde barınan belirli bir amaç olduğudur. Birinci örnekte istifham ile yapılan gaye nefy ikinci örnekte ise zayıflığı ortaya çıkarmak ve istinkardır.

3.1.1.1.5. Teşbih

Konuşmada telmih içermek maksadı ile kullanılan Belâgat metotlarından bir tanesidir. es-Sekkâkî teşbihi şu şekilde tanımlamıştır; iki farklı taraf arasında benzeyen ve benzetilen ile aralarında bir yönden benzerlik olup başka yönlerden farklılık olması durumudur. Gerçekte benzerlik olup sıfatta değişiklik olması ya da sıfatta benzerlik olup gerçekte değişiklik olmasıdır. Çünkü benzetme ancak herhangi bir vasıf ile olur ki bir şey aynı ile benzetilmez. Aynı şekilde herhangi bir benzerliğin olmadığı durum da benzetme\teşbih yapılmaz⁽¹⁸⁷⁾. Teşbih birdizi deliller aracılığı sonucunda gelir. Ya da benzetmesiz açık bir sonucu destekleyen bir delil olarak da gelebilir. Bu suretle alıcının kendine göre zıt olarak bırakılmış anlam ve beyanları idrak etmesi ile belaği olarak en çekici iletişim tamamlanmış oluyor. Çünkü şiirsel görüntü nahiv ve kurallar gibi değil duygu, gerilim, heyecan ve vizyon görüntüsüdür. Şiirdeki güzelliği, kelime sistemi ve ilişkileri içinde herhangi bir dönüşüme uğramamış sisteminden kazanır. Bilakis duygu ve deneyimler tarafından kontrol edilir⁽¹⁸⁸⁾. Sonuç olarak şiirsel görüntünün benzetme ve benzerliğe yarayan farklı Belâgi şekillere ihtiyacı olduğunu görüyoruz. O zaman teşbihin tanımını ‘iki tarafın karşılıklı olarak bir sıfatta ya da durumda birlikteliği ya da benzerliği ya da birdizi durum ve sıfatlardaki karşılaştırılmasıdır⁽¹⁸⁹⁾’ şeklinde yapabiliriz. Teşbihin güzelliği de alışılmışın dışında olan gaibin görünümün alışılmış olan ile benzetildiğinde ortaya çıkar. Bu anlamın en güzel şekilde ortaya çıkıp muradın bayanı için güzel olanıdır⁽¹⁹⁰⁾. Bunun için şair şiirsel yapısında teşbihi semboller ve tercihlerinden faydalanınca kullanır. Çünkü anlamları temsil edecek duyguları canlandıracak hayalleri ile manaları canlandıracak bir güce sahiptir. Bu da akıl insanların Belâgat

⁽¹⁸⁷⁾ es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-Ulûm*, c. I, s. 332.

⁽¹⁸⁸⁾ Adunis, *Zaman eş-Şiir*, Dârûs-Sâkî, Beyrut, 2005, c. VI, s. 140.

⁽¹⁸⁹⁾ Asfûr, cebir, *es'Sura el-Fenniyye Fît-Turasun-Nakdi ve el-Belağa ind'el-Arab*, Merkezü'l-Kütübi'l-Arabiyye, Beyrut, 1992, c. III, s. 172.

⁽¹⁹⁰⁾ el-Haffâcî, İbn Sinan, *Sirri'l-fesahati*, c. I, s. 236.

sanatının işlerinin büyüklüğü ve gücünün değeri hakkında anlaştıkları husustandır. Nassım yapısı ile anlamsal olarak örülü gibi olduğunda ve sureti açısından karşılaştırmalı olarak birbirine uygun olunca teşbihin güzelliği daha da artar. Yani canlı şekilde değişim ki sadece yüzeysel olarak cüzileri vasfeden ile inşai tabirler ve kıstas değişimleri.

Eğer bu sıfatlar onda gerçekleşmezse güzel görünümünden olan faydası da yok olur. Ayrıca teşbih aralarında ortaklık olan iki şey arasında mutlak olarak benzerliği ifade etmez. Bunun için teşbihin iki tarafı arasında bir birlik ve girişimliği nefy etmek için genellikle teşbih edatını kullanır. Bu anlatılan telmihli konuşma stratejisini aşağıda çocuklara yönelik yazılan iki önekte görerek açıklayabiliriz;

*أطفالٌ نحنُ وقد جننا
تتراقصُ في صدر
الدنيا
*دم-ن-ا يسيل
كال-س-ل-سبي-ل ف-ه-و
ي-س-ي-ل⁽¹⁹²⁾
لنرى الصياء⁽¹⁹¹⁾
جبلًا يصبو للحرية⁽¹⁹¹⁾
مثل الأزهار البرية

Şair hitabında anlatmak istediğini çocuklara yönelik olan şiirinde teşbih edatını kullanarak yapmıştır. Öyle ki bu suretle telmih mesajının bilgilerini resmetti. Birinci örnekte şair çocukları dans eden yaban çiçeklerine benzetirken onların özgürlüklerine telmihte bulunuyor. İkinci örnekte de durmadan akan kan ile halkının davasından asla geri kalmayacağını ve onu ucuza satıp terk etmeyecekleri ile uğruna feda olacaklarını söylemek istemiştir.

3.1.1.1.6.İstiare:

İstiare dilsel iletişimin duygusal değişken ve dinamik araçlarından biri sayılır aynı şekilde konuşmacının dil ile hedeflerine ulaşması için kullandığı bir araçtır. Masterlar ve sesteşler de eklenilerek şiirde olması gerekenler ile duygusallık ile şiirin tanımını çoğaltabiliriz. Şiir güzelliğini dilin şiirsel özellikleri bağlam ile uyduğunda ve şiirin örgüsü görüntüsünü tam teşkil etmesinin kasidenin parçaları arasında uyum

⁽¹⁹¹⁾ ALî Fâdel, *Lih Ya Dünya*, Hayfa, Arap Çocuk Edebiyatı Merkezi, 1996, s. 2.

⁽¹⁹²⁾ Vecîh Sâlim, *Egâni-l Tufula Dîvân Şiir Lil-Eatfâl*, s. 80,81.

ve birliktelik sağlanmasında alır. Şiirin zenginliği ile görüntüsünün güzelliği burdan gelir. Bunun dışında kalan tüm şiirler söyleyeni için vezin ve ölçüden başka bir şey değildir⁽¹⁹³⁾. İstiare içinde büyük bir duygu ve ifade gücünü saklar. Çünkü üslubun yeniden şekillenmesi ile siganın yenilenmesinde katkı sağlar. Aristo istiareyi görsel şekli ile anlam ve çağrışımları iletmede en güzel ve büyük üslüplardan biri olarak görerek ‘kişinin başkasından değil sadece kendisinden faydalanacağı bir yetenek olarak tanımlamıştır’ istiareyi kullanmak benzerlikleri karşılaştırmak demektir⁽¹⁹⁴⁾. İstiare şiirin örgüsü içinde çağrışım üretme fonksiyonu arasında sentez yolu ile gücünü alır. Bu fonksiyonları takip ederek imasal ve tepkisel bir birliktelik sonucu elde edilir. İşaretsel anlam ile ilhami anlam arasındaki görünüm her durum için bir anahtar verir. Şiir de denildiği gibi büyük bir istiaredir⁽¹⁹⁵⁾. Nisaburi de istiareyi şu şekilde tanımlamıştır; bir tarafın benzerliğini göstererek başka bir tarafı kastedip benzeyenin benzetilen ile aynı türden olduğuna kendinde benzeyenin benzetilene sınırlamamasını bilmesidir⁽¹⁹⁶⁾. Böylece konuşmacının canlandırdığı ve mesajını iletebilmesi için kullandığı iletişim yollarından sayılan istiare ve suretinin etkisi benzeyen ve benzetilen arasındaki mesafedir. Sonuç olarak istiaresinin seçiminin en iyi şekilde yapılması gerekir ki edebi açıdan istenilen sonucu verebilsin. Şiirin barındırdığı güç tecrübe ve nabız ile dolu oldukça şair yapacağı tasvirler ile istiare ile yapacağı anlamların uyumu ona daha iyi bir etki bırakmasını sağlar. Çocuklara yönelik şiirlere baktığımızda kalbin kendisine meyledip yumuşatan basit istiarelerin çok olduğunu görürüz. Aşağıdaki bir dizi örneklere bakalım;

*تتاديني مدائنك اليتامى
 *ومضت عين الصب-اح
 تتاديني قراك مع القباب⁽¹⁹⁷⁾
 ت-ذرف ال-دم-ع س-جام-ا⁽¹⁹⁸⁾
 *لأبيت حريتي في ثراك⁽¹⁹⁹⁾
 واجعل أدواحها تروق

⁽¹⁹³⁾ el-Kayrevânî, Ebû İshâk İbrahim b. Ali el-Hasari, *el-Umda*, (Thk. Muhammed Muhyid-Din Abdulhamid), *Dârû'l-cil*, Suriye, 1981, c. V, s. 1,122.

⁽¹⁹⁴⁾ Aristo Talis, *Fennü's-Şi'r*, (Thk. Vadirasat şukri Muhammed), el-Hayyat el-Misriyye Lilkitab, 1993, s. 128.

⁽¹⁹⁵⁾ John Kuinn, *en-Nezriyetü'l-Şi'riyye*, (Çev. Ahmed Derviş), *Dârû'l-Garib*, Kahire, 2000, s. 246.

⁽¹⁹⁶⁾ en-Neysaburi, Nizamul Din Hassan, *Tafsir Garayibi'l-kurân ve ragayib el-Furkan*, c. I, s. 50.

⁽¹⁹⁷⁾ el-Karmî, Abdülkerim, *Divânu Ebi Salmâ*, c. I, s. 172.

⁽¹⁹⁸⁾ Râdî, Abdülhadi ve Diğerleri, *ar'Ravdatü Lilsafû'l-Rabi el-İbtidâ'i*, c. I, s. 1,14.

⁽¹⁹⁹⁾ Mahmud Hüsni, *eş-Şair Hasan el-Buhayrî*, el-Beşeir, Şam, 1992, c. I, s. 257.

فتزهر فيك غصون السلام ويبسم في ظلها الزنبق

Şair burada çocuklara yönelik olan istiareli şiirinde benlik ile konu arasındaki kimliğe ulaşmaya çalışmıştır. Ve kutsal kurallar yerleştirilen tüm engelleri kaldırdı. Şairin fikrini ifade etmesi için tanımladığı görüntüler ile retorik sanatı çocuklara yönelik amaçlarını anlayabilecekleri kabiliyete göre kullanmıştır. Yukarıdaki beyitlerde şair zihinde dolaylı olarak algılanan belirli bir özelliği telmihli ifade ile istiare kullanmıştır. Çünkü alıcı ilk başta başka bir tarif anlamaktadır. Birinci örnekte şair yetimlerin sıfatlarından haber vermek istememiştir. Bilakis düşman tarafında işgal edilen şehirler ile babaları katledilerek zayıf bırakılan ve düşmanın zulmüne karşı koyamayanları kastetmektedir. İkinci örnekte de şair bizlere sabahleyin ağlayan gözlerin olduğunu bizlere haber vermek istememektedir. Bilakis aniden gelen bir istişhad haberinin faciası ile bir annenin sürekli hüzünlü bakmasıdır. Birinci sadrın üçüncü örneğinde birçok istiare çeşidi kullanmıştır. Gözle görülmeyen manevi şeyleri tamamen maddi olanlara benzetti. Göndericinin ekilen çiçekler benzetmesinden özgürlüğü anlamaktayız. Bizlere kararının arkasında ve vatani özgürleştirme sözündeki sabatını haber verirken bizlere bu özgürlüğünün görüntüsünü göstermektedir. İkinci beyitte ise yaşamaya teşvik etmek vardır ki oda insanın hissettiği manevi bir durumdur. Burada istiare gurur ile bu hayatı tadında yaşamak ve kararını korumak için güçlü bir irade ve kararlılık belirtilir. Ayrıca şair zelil ve aşağılık bir şekilde yaşamak isteyeninin yaşamayı hak etmediğini ve hayallerinin buhar olup uçacağını söylüyor.

3.1.1.1.7.Kinaye

es-Sekkâki'ye göre kinaye; zikredilen özellik vesilesi ile açıkça söylenmeyen isme ulaşmak için açık ismin yerine o ismin özelliklerinden birini zikretmektir. Örneğin; falancanın kımı uzundur demek gibi. Bunu söylerken amaç, bu sözün ifade ettiği özelliğe, yani uzun boylu anlamına ulaşmaktır. Yine örneğin; falanca bayan kuşluk vakti çok uyuyor demek gibi. Bunu söylerken amaç, bu sözün ifade ettiği özelliğe, yani kadının hizmetçi sahibi olduğu ve ev işlerini yapmak için çalışmasına gerek olmadığı anlamına ulaşmaktır. Çünkü çalışma ve ev işlerini yama vakti kuşluk vaktidir. Bu vakit, Arap kadınlarının ev işlerinde çalışma, gerekli hazırlıkları yapma

ve onları düzenleme vaktidir. İşlerini yapacak hizmetçileri olanların dışındaki Arap kadınları bu vakitte uyumazlar. Kinayenin bu kısmına, ismin açıkça söylenmesi ve ifade edilmesinde biraz kapalılığın olduğu kinaye denir. Çünkü Kinaye Arapça كني fiilinden gelir. Yani ne zaman bir manayı ifade etmek için bir terkip yapsan, içinde biraz kapalılık bulundurur⁽²⁰⁰⁾. Kinaye bölümünün Belâgat ilmi açısından değeri, ikinci manaya ulaşmak için asli/birinci mananın muhtelif merhalelerinin öğrenilmesi vasıtası ile asli ve kastedilen manaları birbirine bağlayan iç düzenine dayanır. Kişiyi birinci manadan ikinci manaya götüren bütün bu delillere vasıtalar denir. Alimlerden bazıları açık manaya işaret etmenin üstün olduğu görüşündedirler. el-Cürcânî de bunlardan biridir. Sebebi ise, açık manaya işaret etmede, o kelimenin tayin edildiği mananın dışında kullanıldığına dair bir işaret barındırmasıdır. Demiştir ki; "Nasıl ki sıfat, açıkça getirilmez ve her yönü ile belirgin olmaz da başka bir kelime ile kendisine işaret edilirse, bu, onun değerini artırır ve konumunu daha latif kılar. Aynı şekilde bir şeyin sıfatını ispat etmen sıfatı ona ispat etmen gibidir. Bu da muhatabına ismini açıkça söylemediğin aksine onu tariz, kinaye ve işaret yönü ile ifade ettiğin zaman olur. Bu açıdan azımsanmayacak ve değerli konumu gözardı edilmeyecek bir üstünlük, değer ve güzelliği olur⁽²⁰¹⁾." Buna göre, Kinaye'nin; açık ifadeden yüz çevirip, işaret etmeye yönelmeyi ifade eden işarete dayalı bir Belâgat üslubu olduğunu anlamış oluyoruz. Genel anlamda toplumsal duyguyu ifade eden ve kinayenin güzelliğini ortaya koyan delalettaki güzelliği barındırması sebebi ile çokça kullanılan bir üslup. Çünkü eşyaları isimleri ile zikretmek, muhataba göre kelime masrafını azaltmaktır. Hafız İbrahim'in kasidesindeki bir beyitte kinaye örneğini görüyoruz⁽²⁰²⁾:

وليتني عَقَمْتُ فلم أجزع لقول عُداتي

*رم-ون-ي بع-ق-م في

ال-شب-اب

Çocuklar için yazılan şiirin bu beytini okuduğumuzda, şairin direkt mana yerine imaya dayalı bir üslup kullandığını görüyoruz. Bunu da sözün itham edildiği

⁽²⁰⁰⁾ es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-Ulûm*, c. I, s. 402.

⁽²⁰¹⁾ el-Cürcânî, *Ebû Bakr Abdulkahır, Delâilü'l-İcâz*, c. II, s. 306.

⁽²⁰²⁾ Hâfiz İbrâhîm, *Dîvânu Hâfiz İbrâhîm*, s. 480.

kelimeyi kullanarak, sözün dar ve donukluğuna işaret ederek kinaye yapmak için kullandı. Dolayısı ile sözü açıkça getirmedir. O manaya işaret eden ve tabii olan sözü kullandı. Çünkü sözün kısır\donuk olması, dar ve çetrefilli olmasını da beraberinde getirir. Belirtmek gerekir ki, burada mananın sağlamaştırılması ve takviye edilmesi hedeflenmiştir. Çünkü lafız, asıl manasında değil de başka bir manayı ifade etmesi için kullanılmıştır.

4. El Estratejiye El-Eiknaih (İkna Stratejisi)

İkna stratejisinin diğer stratejilere göre, özelliği hitap hedefi kriteri içinde yer almasıdır. Bunun yanında dilsel bağlaçları ve mekanizmalarının farklı olmasıdır. İkna stratejisi tek bir yöntemle ortaya çıkmaz. Durum ve zamana göre değişir. Bu nedenle hitap yerine göre ikna stratejisinin değişmesi gerekir.

4.1.İkna Stratejisi Tanımı

İkna, fitri sıfatıyla, Allah'ın diğer bütün mahluklara göre üstün kıldığı insanın mantığının bir parçasıdır. İnsanları ikna etme kabiliyeti herkes tarafından istenilen ve sevilen bir husustur.

İnsanlar, Allah'ın onlara verdiği kabiliyet konusunda farklı konumlardadır. Ayrıca, sahip oldukları kabiliyetleri kullanmak ve yönlendirmekte de farklılık gösterirler. Dünyamızda herkes günde diğerleri tarafından yapılan onlarca ikna denemelerine maruz kalmaktadır. İnsan nereye giderse gitsin yönünü, fikrini ve davranışını değiştirmeye ve etkilemeye çalışan insanlar ile karşı karşıya kalmaktadır.

Bu ikna etkisi olumlu fikir ve davranış ortaya çıkartmaktadır. Aynı zamanda başkasının, mantık, bahane ve tavsiye yolu ile bir eylem gerçekleştirmesine yol açmaktadır. Bu nedenle müzakere ve ikna yöntemlerine dayanan hitap, ileten ve alan kişiler arasında gerçekleşen konuşmanın hedeflerini gerçekleştirmek ve fikirlerini ulaştırmakta çok güçlü bir temel olarak ele alınmaktadır.

İkna stratejisi, ileten diğerlerinin hedefleri, fikirleri ve inançlarını değiştirmekte kullanan yöntem ve yolları araştırma üzerinde yoğunlaşmaktadır. Zira İkna beyan eden, yönlendiren ve hedefi olan bir yöntemdir. Akıl, mantık, bahane ve delile dayanarak bir konuyu beyan eden, insanlar ve toplumlar arasından tedavül

edilen söylentiler ve sosyal, kültürel, bilimsel, pratik ve siyasi görüşleri tek bir görüşe yönlendiren ve bir inanca, eleştiriye ve yeni görüşe yönlendirme hedefini gerçekleştirmek için kurumsal ve sosyal hayata yakın olan mantıklı tartışmayı yürüten bir yöntemdir.⁽²⁰³⁾

Kamu oyunu oluşturan en önemli teorilerden biri olarak sayılmaktadır. Bunun için iknanın hitabetle çok yakından ilgili bir konu olduğu düşünülmektedir. Bunun ile ilgili olarak yeni hitabet yöntemi Şu Şekilde tarif edilmiştir “Hitabet tekniklerini incelemeyi hedefleyen, bahaneleri öne sürerek akılları kazanmayı amaçlayan ve bahaneyi ileriye sürenin yöntemleri ile yakın ilgili olan bir husustur. Aynı zamanda yeni hitabet hitap eden kişinin başarılı bir hitabet yeteneğine sahip olması ve onu geliştirmesi ve bu geliştirmeden ortaya çıkacak etkileri inceleme ile ilgilidir.”⁽²⁰⁴⁾

4.2.Bahane edinim Teknikleri ve Mekanizmaları:

4.2.1.Dilsel Mekanizmalar:

4.2.1.1.Elfaz el-Talil “Nedensellik Sözleri”

İkna hitabetini güçlü bir şekilde öne sürmek için dilsel mekanizmaları kullanmak gerekmektedir. Bu mekanizmalardan birisi de eylemi açıklamak ve başkalarını onun ile ikna etmek için kullanılan “Nedensellik Sözleri”dir. Bunun temel işlevi; bahane ya da eylem üzerindeki bulanıklığı ortadan kaldırmaktadır.

Nedensellik sözleri, isminden belli olduğu gibi, temel olarak gerçekleştirilen eylemin nedenlerini açıklamaya dayanan bir yöntemdir. Çocuklara yönelik şiirde kullanılan nedensellik sözlerinin en barizi “El Meful Lejlîhi”. Meful Lejlîhi genelde lem harfi ile çiftleşmiş durumdadır. Meful Lejlîhi; öncesinden gerçekleşen eylemin sebebini beyan eden masterdir.

Meful Lejlîhi'nin 3 kıyasî türü vardır; -den tecrit edilmiş, el-İdâfe (...) ve Mudaf (...), El-le çiftleşmiş. Bu tür kullanılması ve anlaşılmasında çok titizdir. Eski dönemler ve şimdiki dönemlerde az kullanılmıştır.⁽²⁰⁵⁾

⁽²⁰³⁾Abdurrahmân Taha, *el-Lisân ve el-Mizân Yada et-Tekavsür el-Aklî*, c. I, s. 226.

⁽²⁰⁴⁾el-Habeşîyye, Sâber, *et-Tedavulîyye ve el-Hicac*, Şam, 2008, c. I, s. 15.

⁽²⁰⁵⁾Hassân Abbâs, *en'Nahvu'l-Vâfi*, c. III, s. 2,237.

Onu örnekle açıklamak için şu iki örneği arz etmemizde fayda vardır:

*نطلب الموت لنج-يا هل على ه-ذا م-لام-ة؟⁽²⁰⁶⁾
*ونام ليحلم حلم ويهنأ في-ه بأحلى
الخلود الرؤى⁽²⁰⁷⁾

Verilen iki örneğe dikkatle baktığımız zaman şairin, çocukları ikna etmek için el-Meful Lejlîhi'yi Lam harfi ile kullandığını fark edebiliriz. İlk örnekte şair, kendi mesajını, toplumunun diliyle, bütün dünyaya, özellikle düşmanları, vermiştir.

Bu şiirden amacı; neden ölmeyi tercih ettiklerini açıklamaktır. Tercih sebebini açıklamaya çalışırken “Linahye” sözcüğünü kullanmıştır. Şair bu şekilde binlerce kelimenin tek bir kelimedeyi, Linahye kelimesi, özetlemiştir. Linahye kelimesi bu makamda istikrarlı, haysiyetli ve mutlu yaşamı elde etmek için öldüğüne delalet etmiştir. Burada şair bahanesini sürdürdükten sonra hiçbir hataya düşme ihtimalinin olmadığını öne sürmüştür. İkinci örnekte ise; şair şehidin uyuma sebebini ibraz edip pekiştirmektedir. Uyumasının sebebi “sonsuzluğun hayalini görmek ve rüyaların en güzeline kavuşmak.”dır. Sonsuzluk ile cenneti kastetmiştir. Şair bu örnekle vatanı savunmayı cennet ödülüne bağlamıştır.

“Key”; Mudari fiilini nasbenden Key de açıklama sözlerinden biridir. Key'in örneğini şair el-Mutemad Bin Ebad şu şekilde vermektedir;

وبذلت نفسي كي تسيه ل إذ يسيل بها
النجيع⁽²⁰⁸⁾

Bu örnekte şair “Key”i, kendisi tarafından verilen desteğin sebebini açıklamak için kullanmıştır. Şair Endülüs'ü düşmanlara telsim etmemek ve toplumunun düşmanın eline düşmesini engellemek için, kendisini neden feda etmeye hazır olduğunu ifade etmiştir.

⁽²⁰⁶⁾ Nasira, Hâlt, *Ahleh-Enâşid*, s. 17.

⁽²⁰⁷⁾ Mahmud Abdurrehim, *el-Amâl el-Kâmilat*, (Thk. Ezzedin Vlmanasira), Şam, 1988, c. I, s. 32.

⁽²⁰⁸⁾ İbn Abbâd, el-Mu'tamid, *Dîvânü'l-Mu'tamid bin Abbâd*, (Thk. Ahmad Ahmad Bedavî ve Hamîd Abdulmajid), Kahire, 1951, s. 89.

4.2.1.1.El Efaal el-Lugeviyeh “Dilsel Fiiller”

Fiiller, tedavül eden analizin temellerinden en önemli unsurudur. Konuşma yolu ile eylem gerçekleştirilen ve konuşanların durumu ve konumunu değiştirebilen en küçük birim olarak bilinmektedir. Muhatap olan, hitap edenin kastettiği fiilini idrak ettiği zaman kastedilen fiilin şifresi çözülmektedir. İnsan kelimesel ya da dilsel kullandığı zaman içinde olan psikolojik bir duruma işaret etmektedir. Yani karar veren ya da bir eylem gerçekleştirenin, içindeki fikri ya da iradeyi ortaya çıkartmak istediğinden kaynaklanmaktadır⁽²⁰⁹⁾. Disel fiillerin etkili bir şekilde gerçekleşmesi için dilsel bilgiye sahip olmak gerekir.

Yine hitap edilen kişinin kültürüne uygun bir dil kullanmak gerekir. Bu şekilde, bahse geçen fiillerle belli ve uygun eylem ve isteği uygun bir şekilde ortaya çıkartılabilir.

⁽²⁰⁹⁾ Bulhayîr Ömar, et-Tanâvulut-Tedâvılı Lil'Hitabıl-Edebî, Mecelletül-Kıssah, N2, Mecelletus-Sekafe, Cezayir, 1999, s. 70.

4.2.1.2. Istifham

يعد استعمال الأسئلة الاستفهامية من الآليات اللغوية التوجيهية بوصفها توجه المرسل إليه إلى خيار واحد، وهو وتسيير المخاطب تجاه ما يريد المرسل، ويتضح لنا أننا نعني بالسؤال في الاستراتيجية التوجيهية للاستراتيجية غير المباشرة نعني به ذلك السؤال الذي يقتضي التلطف بإجابة صريحة، وقد فرّق السكاكي بين الاستفهام وباقي أنواع الطلب كالأمر والنهي والنداء بأنك " في الاستفهام تطلب ما هو خارج ليحصل في ذهنك نقش له مطابق، وفيما سواه تنقش في ذهنك ثم تطلب أن يحصل في الخارج له مطابق، فنقش الذهن في الأول أي في الاستفهام تابع، وفي الثاني باقي أنواع الطلب متبوع"⁽²¹⁰⁾. وقد قسم العلماء العرب الاستفهام إلى قسمين: طلب تصور وطلب تصديق، إذ يكمن الأول في طلب حصول صورة الشيء في العقل بسيطاً، والثاني هو طلب حصول نسبة بين الشيئين، أمّا القسم الأول فإنما نعني به ذلك السؤال الذي يستدعي التلطف بإجابة صريحة، مثلما يبدو في هذا البيت الذي وجهه الشاعر محمد حلمي الريشة في قصيدة في (فجر الحرية) الموجهة إلى أطفال الصف الأول الابتدائي، إذ يقول⁽²¹¹⁾:

من أجلك يا وطني الأكبر	أحببتك حبين وأكثر
حباً لترابك أثلّمه	والآخر لبفائك أقدر
شهداؤك أبناء الأرض	زرعوك الأحمر فالأخضر
أسلمتك أعلى ما عندي	هل أعلى من روعي يذكر

إذ استعمل الشاعر الأداة (هل) التي يستفهم بها عن مضمون الجملة ويطلب بها التصديق أو طلب تعيين النسبة، واستعمل الشاعر للسؤال في هذا الصدد قد يطلب من المرسل إليه التلطف بخطاب جوابي فقط نعم أو لا، ومنه فيصنف هذا الخطاب ضمن الخطابات التوجيهية إذ يكفي أنّها حافز للمرسل إليه للتلطف بخطابه، وإلى جانب وظيفة السؤال التداولية فإنه يظهر بعض صفات التضامن والتقرب بين أطراف الخطاب.

وقد كان أسلوب الاستفهام كغيره من الأساليب الطلبية محل اهتمام الدراسيين المعاصرين أمثال أوستين وسيرل، إذ أدرجوها ضمن الأفعال الإنجازية وقد اهتموا بالقول وعلاقته بالفعل في إطار الحجاج اللغوي، ويعتبر سيرل: "أنّ الآليات الأساسية للانتقال من الأفعال المباشرة إلى غير المباشرة اعتماداً على مبادئ الحوار والتعاون التي حدده غرايس كالانتقال من الاستفهام إلى الطلب"⁽²¹²⁾، كما ميّز كلٌّ من ديكر و أنسكومير في فصل من كتابهما «الحجاج في اللغة» نوعاً من الاستفهام ولقبوه بالاستفهام الحجاجي، وقد دعوا إلى التركيز على دلالات الاستفهام فالفعل الاستفهامي أو إثارة السؤال هو الأكثر أهمية ضمن الأفعال اللغوية بوصفها توجه المرسل إليه إلى خيار واحد، بحيث "إنّ طرح السؤال يمكن أن يضخم الاختلاف حول موضوع ما إذا كان المخاطب لا يشاطر المتكلم الإقرار بجواب ما، كما يمكن أن يلطف السؤال ما بين الطرفين من اختلاف إذا كان المخاطب يميل إلى الإقرار بجواب غير جواب المتكلم"⁽²¹³⁾، كما

(210) السكاكي، مفتاح العلوم، ص304.

(211) محمد حلمي الريشة، من مخطوطة الشاعر.

(212) مسعود صحراوي، التداولية عند العلماء العرب، ص114.

(213) محمد علي القارصي، البلاغة والحجاج من خلال نظرية المسألة لميشال ميار ضمن كتاب: أهم نظريات الحجاج في التقاليد الغربية من أرسطو إلى اليوم، بإشراف حمادي صمود، جامعة الآداب والفنون الغربية والعلوم الإنسانية، تونس، كلية الآداب، منوبة، 1998م، ص399.

يعتبره آخرون من الآليات اللغوية التوجيهية التي تستعمل للسيطرة على مجريات الأحداث، بحيث يبسر الخطاب تجاه ما يريده المرسل لا حسب ما يريده الآخرون وذلك بحكم ظروف المقام والمعرفة الناشئة بين طرفي الخطاب ذلك لأنّ "معرفة المتكلم بموافقة المخاطب أو رفضه أجوبته لا تكون إلا من باب التوقع الذي تحدده معرفة الشخص، كما تحدده كذلك ظروف المقام بما فيها المسألة المطروحة، ولا يكون الاتفاق والاختلاف إلا في درجات متفاوتة في القوة والضعف. إنّ صوغ السؤال بهذه الطرق يحتمك أساساً إلى ما يتصوره المخاطب من علاقات اتفق أو اختلاف تربطه بغيره وبالعالم"⁽²¹⁴⁾، ويمكن تعريف الاستفهام الحجاجي أنّه: "نمط من الاستفهام يستلزم تأويل القول المراد تحليله، انطلاقاً من قيمته الحجاجية"⁽²¹⁵⁾، وبالتالي يحمل الاستفهام افتراضات ضمنية غير مصرّح بها وفق ما يقتضيه السياق تجعله يحمل استفهاماً حجاجياً خادماً لنتيجة معينة، ومن الأمثلة على الاستفهام الحجاجي نلاحظها في نشيد الشاعر إبراهيم طوقان الموجه لأطفال الصف السادس الابتدائي، إذ يقول⁽²¹⁶⁾:

* هل أراك

سالمًا منعمًا وغانمًا مكرمًا

من خلال المثال السابق نلاحظ أنّ الدلالة الحرفية والقوة الإنجازية المباشرة تكمن في الاستفهام (هل)، لكن المقصود الضمني والغرض الأولي باعتماد السياق الذي ورد في هذا الخطاب هو «النفى»؛ لأنّ غرض الشاعر لم يتمثل في الحصول على إجابة معينة، فالغرض المتضمن يكمن في نفي النسيان كذلك التمني والأمل في اليوم الذي يرى فيه وطنه محرراً سالمًا غانمًا مكرمًا، وبالتالي فإنّ التمني غرضاً أولياً في الخطاب وهو عمل مقصود، وعليه استعمل الشاعر السؤال ليكون وسيلة لتحقيق غرضه الأول، وهو توليد مبني على آلية استدلالية تصنّف الانتقال من المعنى الحرفي للخطاب إلى قصد المرسل.

ومن الأمثلة الأخرى على استعمال الاستفهام الحجاجي نراها في بيت من قصيدة الشاعر أبي فراس الحمداني الموجهة لأطفال الصف السادس الابتدائي، إذ يقول⁽²¹⁷⁾:

* إلى من أشتكى ولمن أناجي

إذا ضاقت بما فيها الصدور

بأي دعاء داعية أوقى؟

بأي ضياء وجه أستنير؟

يندرج هذا البيت ضمن قصيدة أنشأها الشاعر أبو فراس الحمداني متعمداً في استعمال صيغة الاستفهام للدلالة على قصده غير المباشر، إذ يتضمّن الاستفهام سؤالاً يتمثل شكله الظاهري في علامة الاستفهام «إلى من» _ لِمَنْ _ مع تكرار الأداة، فقوة الفعل الإنجازي تكمن في تكرار الاستفهام، إذ إنّ تكرار أسلوب من أساليب العربية "يؤتى به لتأكيد القول وتثبيتته حينما يستلزم المقام ذلك"⁽²¹⁸⁾، ثمّ إنّ الهدف من هذا السؤال لا يكمن في الحصول على جواب معين، وذلك بناء على معرفة مشتركة بين الشاعر والمتلقي مفادها «إظهار الضعف»، وعليه فإن سؤال الشاعر هنا غير مباشر من جانب الدلالة.

4.2.1.3. Vasif

إنّ الصفة أيضاً من الأدوات المستعملة في الشعر الموجّه للأطفال، تكمن أهميتها كأداة إقناعية لطرف الخطاب الآخر، وذلك بإطلاقها لنعته معين بغية إقناع المخاطب ولا يخلو اختيار اللقب،

(214) محمد علي القارصي، البلاغة والحجاج، ص400.

(215) العزاوي، الخطاب والحجاج، ص57.

(216) إبراهيم طوقان، الأعمال الشعرية الكاملة، ص266.

(217) أبو فراس الحمداني، ديوان أبي فراس الحمداني، ص162.

(218) عباس فضل حسن، البلاغة العربية فنونها وأفنانها، دار الفرقان للنشر والتوزيع، ط10، إربد، 2005م 487/1.

أو إطلاقه، عند التعبير عن فكرة المرسل من دلالاته على الحجاج، بحيث لا يقصد به تصنيف الموصوف بالنظر إلى السمات التي تشركه مع العناصر التي ينتمي إليها فحسب، إنما عن تحديد موقفه منه، وطريقة الحكم عليه ومعالجته، ومن الأمثلة التي وردت فيها هذه الآلية:

* هي سؤلنا الأسمى الذي من أجله
ثرنا على الباغي المغير
لنثأرا (219)

فالشعب أجمع يحتفي بك راضياً
مستبشراً ويراك عيداً أكبراً
نلاحظ سعي المخاطب إقناع المتلقي من خلال استخدامه الأداة الحجاجية في الأمثلة السابقة، إذ يدور موضوع المثال الأول الموجه لأطفال الصف الخامس الابتدائي في منحى الثورة والدفاع والفداء، وواضح هنا أنّ المقصد الذي رمى إليه الشاعر في استخدام هذه الآلية هو الإقناع؛ والشاهد على ذلك وصفه بلاده بأنها «أسمى غاية»، ثم أتبعها في العجز من البيت الثاني بصفة «أكبر عيد»، وما هذا إلا ليدلل على قيمة الوطن في قلوبهم، ونرى في المثال الثاني الموجه لأطفال الصف الأول الابتدائي يصف الشاعر الديك بصفات «جهير، وطهر، ونور، وزاهي الوشاح، وطلق الجناح»، وكان الغرض منه إقناع الطفل بمدى تناسق ألوان ريشه وجماله.

4.2.1.4. Lakab

تستخدم هذه الآلية في الإقناع، كما استخدمت في التضامن، إذ نجدها تجسّد درجة الإقناع من خلال استخدام ألقاب القرابة، ومن الأمثلة التي تدل على ذلك نراها في قول الشاعر عبد الكريم الكرمي الموجه لأطفال الصف الخامس الابتدائي، قائلاً (220):

إليك أخي أمدُّ يداً
تقيضُ عروبةً وندي
وقد غنيت لي أبداً
سلام من صبا بردي

جليّ من البيت السابق، أنّ الشاعر استخدم لقب «أخي» ليدلّ به على إقناع المخاطب بحجته التي أوردتها، موضحاً في ذلك مدى تأثير العلاقة التي تربط نهر البردي بنهر النيل، فلم تستعمل لفظة «أخ» لتدل فقط على التضامن، بل ليؤسس عليها المرسل فعلاً حجاجياً.

4.2.1.5. Tasil-i Hasil

ويتجسد من خلال تعدد التعاريف رغم وحدة المعرّف، ولكي نفهم هذه الآلية بصورة أفضل نعرض مثلاً لقول الشاعر خليل السكاكيني الموجه لأطفال الصف الثاني الابتدائي، إذ يقول (221):

أيها المولى العظيم
ملك الملك الفخيم
فخر كلّ العرب
ملك جدك النبي

لقد جعل الشاعر ثلاث ذوات للنبي في لحظة التلفظ نفسها، فهو من نظره: «مولى عظيم، وفخر العرب، وملك الملك العظيم»، وفي هذا حجاج بأنّه عظيم ليس يشبهه أحد من الخلق، وله من المكانة التي لم يصل لها أحد من الملوك.

(219) محمد العيد آل خليفة، ديوان محمد العيد محمد علي خليفة، الجزائر - وزارة التربية الوطنية، توزيع الشركة الوطنية للنشر والتوزيع، 1387هـ، ص526.

(220) عبد الكريم الكرمي، ديوان أبي سلمى، ص384-385.

(221) خليل السكاكيني، كذا أنا يا دنيا يوميات خليل السكاكيني، المطبعة التجارية، القدس، 1955م، ص182.

4.2.2. Belagat Mekanizmaları

تعدُّ البلاغة آليّة من آليّات الحجاج، وذلك لاعتمادها الاستمالة والتأثير عن طريق الحجاج بالصورة البيانيّة والأساليب الجماليّة، أي إقناع المتلقي عن طريق إشباع فكره ومشاعره معاً حتّى يتقبّل القضية أو الفعل القائم في موضوع الخطاب، وإذا كانت البلاغة هي فن الإقناع بالخطاب، وجب التأكيد أنّه ليس حدثاً معزولاً، فالقاعدة الأساسيّة للبلاغة هي أنّ الخطيب الذي يخطب أو يكتب يهدف بالدرجة الأولى إلى تحقيق مبدأ الإقناع، وأنّه يعبر دائماً عن ذاته مع أو ضد خطباء آخرين، أي هناك دائماً ارتباط بخطابات أخرى، إذن فالقول البلاغي يهدف إلى الإقناع بوسائل مختلفة بهدف تحريك السامع عاطفياً لتبني موقف الخطيب.

4.2.2.1. İstiare

يعرّف ابن الأثير الاستعارة بقوله: "حدُّ الاستعارة نقل المعنى من لفظ إلى لفظ، لمشاركة بينهما، مع طي ذكر المنقول إليه، ولأنّه إذا احترز فيه هذا الاحتراز اختصّ بالاستعارة وكان حدّاً لها دون التشبيه"⁽²²²⁾، وتعدُّ الاستعارة مركز الحجاج وأهم آليّاته البلاغيّة التي يستغلها المتكلم للوصول إلى أهدافه الحجاجيّة، نظراً لما تحقّقه من نتائج إيجابيّة في تقريب المعنى إلى ذهن المتلقي، وهذا ما عبّر عنه طه عبد الرحمن بقوله: "العلاقة الاستعاريّة هي أدل ضروب المجاز على ماهية الحجاج"⁽²²³⁾، ولذلك تظهر قوة الحجاج في المفردات في الاستعمالات الاستعاريّة أقوى مما نستخدمها بمعناها الحقيقي.

وتعدُّ الاستعارة وسيلة لغويّة تداوليّة تواصلية تعبيرية انفعاليّة، كما تعدُّ آليّة يستغلها المتكلم للوصول إلى أهدافه الحجاجيّة، ومصدراً للترادف وتعدد المعنى، ومتنفساً للعواطف والمشاعر لاسيّما في الشعر، إذ تعتمد جودة الشعر على تلاحم أجزاء القصيدة وخصائص اللّغة الشعريّة لما يخدم السياق وتشكيل الصورة بما يمنح النسق الشعري ثراءً دلاليّاً وإدهاشاً تصويرياً فـ"الشعر ما اشتمل على المثل السائر والاستعارة الرائعة والتشبيه الواقع، وما سوى ذلك فإنّما لقائله فضل الوزن"⁽²²⁴⁾، وتختزن الاستعارة طاقة تعبيرية وشعورية كبيرة لأنّها تسهم في إعادة الصيغة والتشكيل والأسلوب، وقد اعتبره أرسطو أجلاً وأعظم الأساليب التعبيرية لتوصيل المعاني والدلالات في شكل تصويري فهو يعتبره أسلوب "لا يمكن أن يستفيد المرء من غيره، وهو آية الموهبة، فإنّ إحكام الاستعارة معناه البصر بوجوه التشابه"⁽²²⁵⁾، وقد عرّف النيسابوري الاستعارة قائلاً: "أن تذكر أحد طرفي التشبيه وتريد به الطرف الآخر مدعيّاً دخول المشبه في جنس المشبه به دالاً على ذلك بإثباتك للمشبه ما يخصّ المشبه به"⁽²²⁶⁾، وعليه فإنّ العامل في تأثير الاستعارة وتأثير الصورة التي تعدُّ وسيلة من الوسائل المعتمدة التي يتصرف المتكلم بها لنقل رسالته وتجسيدها هو المسافة بين المشبه والمشبه به، وبالتالي لا بدّ أن يكون اختيار الاستعارة بشكل واع في النتاج الأدبي لتتم عملها الإنتاجي، فكلما كانت الطاقة الشعريّة المختزنة حافلة بالنبض والتجارب استطاع الشاعر توليد صورته ومعانيه من الاستعارة التي تغنيه وتمنحه إمكاناتها التصويرية.

(282) ابن الأثير، المثل السائر، (تح: أحمد الحوفي وبدي طبانة)، دار نهضة مصر للطبع والنشر، الرياض، 2 طه، 1404/هـ 1984م،

88/2.

(223) طه عبد الرحمن، اللسان والميزان، ص 233.

(224) القيرواني، العمدة، 122/1.

(225) أرسطو، فن الشعر، (تح: شكري محمد عياد)، الهيئة المصرية للكتاب، 1993م، ص 128.

(226) نظام الدين الحسن النيسابوري، تفسير غرائب القرآن ورغائب الفرقان، ص 50.

وعند النظر إلى الشعر الموجّه إلى الأطفال نجد الكثير من الاستعارات البسيطة التي تُستَرَهَف لها القلوب وتنجذب إليها، ونرى ذلك في مجموعة الأمثلة التالية:

*تناديني مدائك اليتامى تناديني قراك مع القباب⁽²²⁷⁾
*ومضت عين الصباح تذرف الدمع سجاما⁽²²⁸⁾
*لأنبت حرיתי في ثراك واجعل أدواحها تروق⁽²²⁹⁾
فتزهر فيك غصون السلام وييسم في ظلها الزنبق

تمكن الشاعر من خلال هذه الصورة الاستعارية الموجّهة إلى الأطفال أن يحقق هذا التماهي بين ثنائيات الذات والموضوع، فقد أزال كلّ الحواجز الموضوعية والقواعد المقدّسة، فنلاحظ أنّ الصور البلاغية والفنية التي استعملها الشاعر تجسيدا لفكرة يرمي للتعبير عنها متوجّهاً إلى الأطفال متماشياً وقدراتهم على استيعاب مقاصده، فقد استعمل الشاعر في الأبيات السابقة الاستعارة وهو يريد التلميح إلى سمة معينة لا تتبادر إلى الذهن مباشرة، بحيث يفهم المرسل إليه في بداية الأمر صفة أخرى، ففي المثال الأول الموجه إلى أطفال الصف السابع الإعدادي نرى أنّ المرسل لم يقصد الإخبار عن صفة اليتيم، بل أراد أن يخبر أنّ المدائن مغتصبة من عدو فاجر قتل آباءها إلى أن جعلها يتيمة مستضعفة لا تجد من يصدّ طغيان العدو، وأمّا المثال الثاني الموجّه لأطفال الصف الرابع الابتدائي فنجد أنّ المرسل لم يرد إخبارنا بأنّ للصبح عيون تبكي، بل أراد أن يخبرنا بأنّ فاجعة خبر الاستشهاد جعل الأم ترى كلّ ما يطوق بها حزين، وفي الصدر الأول من المثال الثالث استعمل الشاعر عدد متنوع من الاستعارات، إذ استعمل تشبيه أشياء معنوية غير محسوسة بأشياء مجردة مادية، ففهم من تشبيه المرسل للحرية بالنبات الذي يُغرس، في حين أنّه يريد إخبارنا بأنّه على ثبات في قراره بتحرير وطنه ورؤية مظاهر تحريره لها، وترى في البيت الثاني تشبيه شوق الحياة وهو شيء معنوي غير محسوس بإنسان يعانق، ودلت الاستعارة هنا على الإرادة القوية والإصرار على مداومة اتخاذ القرار في العيش في هذه الحياة بطعم الفخر لا بطعم الإهانة، فيوضح الشاعر أنّ الذي يريد أن يعيش مدلولاً محتقراً لا يستحق العيش وذلك بتبخّر أحلامه، وإنّ أبلغ استعمالات الاستعارة يكمن في الشعر، وهذا ما سنلاحظه في المثالين التاليين:

*أنا البحر في أحشائه الدرُّ فهل سألوا الغواص عن صدقاتي؟⁽²³⁰⁾
كامن
*سأحمل روعي على راحتني وألقي بها في مهاوي الردى⁽²³¹⁾

إنّ الحاجة إلى الاقتناع والحجاج هي التي دعت الشعراء لاستخدام الاستعارات السابقة، إذ تستعمل الاستعارة من خلال الوصف الذي يجعل المستعار في مرتبة أعلى من غيره، لذا تُرَجَّح السمات التي يمكن أن تقيه حقه، فنرى في المثال الأول الموجه لأطفال الصف السابع أنّ الشاعر يشبّه اللّعة بالبحر لبيوتها مقعدها رداً لاتهام المنكرين بعقمها، وبالتالي فهو يقتصر اهتمامه على إبراز ذاتها بوصفها أنّها أنبل وأشرف مما وصفها بها الجاحدين، وقد وصف الشاعر على لسان اللّعة أنّها بحر يتسع به الدرر النفسية، وإنّ النظام الاستعاري هو ما مكنه من تحقيق ذلك التصنيف الحجاجي، كذلك نجد في المثال الثاني الموجه أيضاً إلى أطفال الصف السابع استخدام

(227) عبد الكريم الكرمي، ديوان أبي سلمى، ص172.

(228) راضي عبد الهادي - أحمد خليفة- محمد العدناني- وهيب البيطار، الروضة للصف الرابع الابتدائي، 14/1.

(229) حسني محمود، الشاعر حسن البحيري، دار البشائر للطباعة والنشر والتوزيع، دمشق، ط1، 1992م، ص257.

(230) حافظ إبراهيم، ديوان حافظ إبراهيم، ص480.

(231) عبد الرحيم محمود، الأعمال الكاملة للشهيد عبد الرحيم محمود (القصائد-المقالات)، ص32.

الشاعر الاستعارة المكنية فالمستعار منه (الشيء الرديء)، والمستعار له (الروح) ووجه الشبه هو انعدام قيمة الروح، فنجد الشاعر متفنناً في اختياره للألفاظ ليقرب المعنى ويزيد إقناع المتلقي بعدم مبالاته بالموت مقابل تحرير وطنه والعيش عيشة الكرام، بهذا نلاحظ أنّ هذه الاستعارات لافتة لهذه المواضع من القول.

والملاحظ أنّ الاستعارة تركز على المستعار منه، إذ إنّ هذا الارتكاز هو بمثابة فعالية الاستعارة، كما يقول طه عبد الرحمن: "ويظهر هذا التوجه العملي للاستعارة في ارتكازها على المستعار منه، سواء صرّح به أو لم يصرّح به، وغالباً ما يقترن هذا الطرف فيها، حالياً أو مقامياً ينسق من القيم العليا، إذ ينزل منزلة الشاهد الأمثل والدليل الأفضل"⁽²³²⁾، وهذا ما رأيناه في الأمثلة السابقة.

4.2.2.2. Temsil

إلى جانب الاستعارة نجد التشبيه (التمثيل) الذي يسهم أيضاً في الإقناع، لكن "كفاءته في التأثير أدنى من الاستعارة غالباً"⁽²³³⁾، وقد جاء التشبيه التمثيلي عند الإمام القزويني في كتابه «الإيضاح في علوم البلاغة» أنّ: "التمثيل وجهه وصف منتزع من متعدد أمرين أو أمور"⁽²³⁴⁾، ويظهر الدور الحجاجي للتشبيه في المثل السائر بقوله: "وأما فائدة التشبيه من الكلام فهي أنّك إذا مثلت الشيء بالشيء فإنما تقصد به إثبات الخيال في النفس بصورة المشبه به أو بمعناه، وذلك أوكد في طرفي الترغيب فيه أو التنفير عنه"⁽²³⁵⁾، وهو من حيث قدرته البلاغية قادر على الاستمالة والتأثير في المخاطبين، كما قال الجرجاني في كتابه «أسرار البلاغة» في مواقع التمثيل وتأثيره أنّ: "التمثيل إذا جاء في أعقاب المعاني أو برزت هي باختصار في معرضه، ونقلت عن صورها الأصلية إلى صورته، كساها أبهة وكسبها منقبة، ورفع من أقدارها، وشبّ من نارها، وضاعف قواها في تحريك النفوس لها، ودعا القلب إليها، واستشار لها من أقصى الأفتدة وكلف، وقسر الطباع على أن تعطيها محبة وشغفاً، فإذا كان مدحاً كان أبهى وأفخم [...]، وإذا كان ذمّاً كان مسه أوجع وميمسه أذع [...]، وإن كان حجاجاً كان برهانه أنور، وسلطانه أقره وبيانه أبهر"⁽²³⁶⁾، ونستطيع توضيح هذه الآلية البلاغية من خلال المثال التالي الموجه لأطفال الصف الثاني الابتدائي، إذ يقول الشاعر⁽²³⁷⁾:

*والماء في مجراه

ينساب نحو الغاب

مذعورة خطاه

يحاول الإياب

كأنه يهاب

تقلب الزمان هناك يا لبنان

إذا أمعنا النظر في المثال السابق نجد أنه حوى على آلية التشبيه التمثيلي البلاغية، فنجد المشبه وهو حال الماء حين جيرانه وانسيابه، والمشبه به هو حال تقلب الزمان من الرخاء إلى الشدة، إذ

(232) طه عبد الرحمن، اللسان والميزان، ص312.

(233) صلاح فضل، بلاغة الخطاب وعلم النص، ص146.

(234) القزويني، الإيضاح في علوم البلاغة، راجعه عماد بسيوني زغول، مؤسسة الكتب الثقافية، بيروت، لبنان، ط3، ص142.

(235) ابن الأثير، المثل السائر، 131/2.

(236) الجرجاني، أسرار البلاغة، قرأه وعلّق عليه محمود محمد شاكر، مكتبة الخانجي، القاهرة، ط1، 1991م، ص85-86.

(237) عصام حماد، من مخطوطة الشاعر.

شبهه حال المشبه بالحال المشبه به ويكمن وجه الشبه بينهما بتغير الحال، والغاية في استعمال هذه الآلية إقناع المرسل إليه.

4.2.2.3. Sınıflandırma

وهو آليّة إقناعيّة وتعني: " ذكر المرسل حجته كلياً في أول الأمر، ثمّ يعود إلى تعداد أجزائها، فكل جزء منها بمثابة دليل على دعواه"⁽²³⁸⁾، ومعناه أنّ المرسل يقوم بطرح قضيته ثمّ يتوسع فيها بعرض مجموعة من الحجج، وكل حجة من هذه الحجج تخدم هذه القضية، بحيث يقوم المخاطب بتقسيم الكل إلى أجزائه، وذلك ليدعم حجته وليقويها، ونستطيع أن نرى ملامح التفرّيع في أنشودة "الفصول الأربعة"، للشاعر مازن دويكات، إذ يقول فيها⁽²³⁹⁾

نحن الفصول الأربعة
لا تلتقي مجتمعة
أدوارنا متتابعة
فلكلّ فصل منفعة

الشتاء:

الغيم في أفق السماء قد انتشر
دَعَرَ الخريف وقام يسأل ما الخبر؟
والرّعدُ بعد البرقِ زمجرَ وانفجرُ
صرخَ الشتاء مردّداً: مطرٌ مطرُ

الربيع:

اعشوشب الحقل النضير على عجل
سأل الشتاء بحسرة: ماذا حصل؟
وتكاثرت فيه الحمائم والحجل
ضحك الربيع وقال: امضِ ولا تسل

الصيف:

يبست حقول القمح واصفرّ السّبل
والحاصدون قد استعدّوا للعمل
وتراخت الثّمّرات وامتألت عسل
الصيفُ أقبِل والربيع قد ارتحل

الخريف:

الريح تزمُرُ في الذرى والمنحنى
والصيفُ يسألُ ما الذي جرى هنا؟
فتعرّت الأشجار والغصنُ انحنى
من جاءنا؟ صرخ الخريف به: أنا

وفق الشاعر دويكات في انتقاء ألفاظ أنشودته سهلة، وحملها معانٍ واضحة قريبة من بيئة الطفل الفلسطيني، وصبغها بموسيقى البحر الكامل التام ومجزؤه مسترسلة عذبة وهي أقرب إلى التلحين السهل، وتتمثل الحجة الكلية في أول بيتين في التحدث عن الفصول الأربعة واستحالة النقائهم معاً، ثمّ يجزئ الشاعر كلّ فصل على حدة وتكمن حجته في ذلك: الفصول الأربعة متتابعة لا تلتقي ثم بدأ بذكر الظواهر الطبيعية التي تحدث في كلّ فصل، وتوضيحه كالاتي:

(238) الشهري، استراتيجيات الخطاب، ص494.

(239) مازن دويكات، أناشيد الشاطر حسن: قصائد للأطفال والفتيان، حيفا: مجلة الحياة للأطفال، دت، ص44.

فهذه حجج متفرقة لتدل بمجموعها على تتابع فصول السنة وأدوارها، فكل جزء من هذه الأجزاء يدعم هذه القضية، فإن حذف منها فإن دعواه تضعف ويتنامى الضعف فيها بقدر حذف أو إلغاء بعض الحجج، وبالتالي فالقضية المطروحة بمثابة النتيجة وكل جزء هو بمثابة حجة يخدم هذه النتيجة.

4.2.2.4. Bedi

إنَّ المحسنات البديعية تؤدي أيضاً نفس الوظيفة الحجاجية التي تُؤدَّى بها الآليات السابقة، وهذا ما أكد عليه طه عبد الرحمن بقوله: إنَّ "أساليب البيان مثل المقابلة والجناس والطباق وغيرها، ليست اصطناعاً للتحسين والبديع وإنما هي أصلاً، أساليب للإبلاغ والتبليغ"⁽²⁴⁰⁾، وكما أشار صابر الحباشة في كتابه «التداولية والحجاج» على أهمية البديع بقوله: "إنَّ محسناً لهو حجاجي إذا كان استعماله وهو يؤدي دوره في تغيير زاوية النظر، يبدو معتاداً في علاقته بالحالة الجديدة المقترحة، وعلى العكس من ذلك، فإذا لم ينتج عن الخطاب استمالة المخاطب، فإن المحسن سيتم إدراكه باعتباره زخرفة، أي باعتباره محسن أسلوب، ويعود ذلك إلى تقصيره عن أداء دور الإقناع"⁽²⁴¹⁾، وعليه تنقسم المحسنات إلى: تزيينية متعلقة بالأسلوب، ومحسنات حجاجية متعلقة بالإقناع، واجتماع الضدين من الحلي البديعية الذي سماه البلاغيون "الطباق" لأنَّ المتكلم يطابق بين ضدين وتعريفه: "الجمع بين الشيء وضده"⁽²⁴²⁾، ونجد الشعراء قد استعملوا هذه المحسنات كآلية بلاغية حجاجية، من أجل محاولة التأثير في المخاطب واستمالاته وإقناعه، ولتوضيح الفكرة نعرض بعض الأمثلة:

* رأيت الحرَّ يجتنب المخازي
* رفعا فيها شرع الحب
* كلُّ سماءٍ فوقكم جهنم⁽²⁴⁵⁾
ويحميه عن الغدر الوفاء⁽²⁴³⁾
لا شرع الضغينة⁽²⁴⁴⁾
وكلُّ أرضٍ تحتكم جهنم

إذ ورد في هذه الأمثلة محسنين بديعيين وهما «الأضداد والمقابلة»، فنرى في المثال الأول الموجه لأطفال الصف السابع الضدين (الغدر، والوفاء)، كذلك في المثال الثاني وجه لأطفال الصف السابع نجد فيه الضدين (شرع الحب، وشرع الضغينة)، وقد استعمل الشاعر الأضداد هنا لما له من وقع على الحس وتأثير في النفس، ثم نرى الشاعر في المثال الثالث موجه لأطفال الصف السادس يتوعد عدوّه ويُدلي له الحجج لإقناعه بالهزيمة، وذلك باستخدامه آلة المقابلة البلاغية، بذكر ثلاث كلمات في فقرة واحدة وهي (سماء فوقكم جهنم) وقد تلاها في الفقرة الثانية بما يقابلها على الترتيب (أرض تحتكم جهنم) وكان الغرض من استخدام المقابلة أنَّها سبب من أسباب وفاء المعنى وتام الغرض.

• السجع المرصع فرع من الفروع التي تستخدم في مجال البديع، وهو: "أن تكون كلُّ لفظة في البيت موافقة لقرينتها وزناً وروياً"⁽²⁴⁶⁾، نجد ذلك في قول الشاعر محمد العيد آل خليفة (ت: 1399هـ) في أبياته الموجهة لأطفال الصف الخامس الابتدائي إذ يقول⁽²⁴⁷⁾:

⁽²⁴⁰⁾ طه عبد الرحمن، مراتب الحجاج وقياس التمثيل، مجلة كلية الآداب والعلوم الإنسانية، جامعة سيدي محمد بن عبد الله، فاس، المغرب، العدد التاسع، ص18.

⁽²⁴¹⁾ صابر الحباشة، التداولية والحجاج، ص51.

⁽²⁴²⁾ عبد الفتاح لاشين، البديع في ضوء أساليب القرآن، دار الفكر العربي، القاهرة، ط1، 1419هـ-1999م، ص25.

⁽²⁴³⁾ أبو تمام، ديوان أبي تمام، 342/4.

⁽²⁴⁴⁾ مانع سعيد العتبية، ديوان المسيرة، ص68.

⁽²⁴⁵⁾ سميح القاسم، قصيدة "رسالة إلى غزاة لا يقرأون" من "شعر الانقضاة"، ص55.

⁽²⁴⁶⁾ مرعي بن يوسف الحنبلي، القول البديع في علم البديع، (تح: محمد بن علي الصامل)، كنوز إشبيلية للنشر والتوزيع، الرياض، ط1، 1425هـ/2004م، ص86.

* وطني المفدى بالكفاح تحرراً
فابن الجزائر صار سيد أرضها
ومصيره بعد النجاح تقرراً
والغاصب المحتل ولى مديراً
قد كان تحرير الجزائر غاية
مثلى لثورتنا وفتحاً أكبراً

بحيث استخدم في البيت السابق السجع كمحسن بديعي، وذلك في قوله (تحرراً، تقرراً)، فنلاحظ بالرغم من أن الفقرة متعادلة الأجزاء رقيقة النغم خفيفة الروح موجزة اللفظ وافية بالمعنى، فيها وزن وموسيقىة ورنين، إلا أنها استخدمت لوظيفة تواصلية وهي الإقناع.

• وبالإضافة إلى استخدام السجع المرصع، نلاحظ أيضاً استخدام السجع الناقص كآلية بلاغية تهدف للوصول لغاية الإقناع، وذلك من خلال استخدام الشاعر محمد البسطامي له وقد وجه لأطفال الصف الثالث الابتدائي، في قوله⁽²⁴⁸⁾:

* حصننا الحصين
ركننا الركين
كنزنا الثمين
فخرنا العظيم

بحيث ورد في هذا البيت المحسن البديعي «جناس ناقص» في قوله (حصننا وركننا)، وكذلك (الحصين والركين)، وقد استعمله لما له من وقع على الحس وتأثير على النفس. ومن خلال هذه الأمثلة نستنتج أن الحجاج لا مفر له من البلاغة ولا سبيل إلى الإقناع دون الإثارة، فكل هذه الآليات ساعدت في تأسيس الحجاج وأدت إلى الإقناع.

4.2.3. Bahane Merdiveni

لا يقتصر السلم الحجاجي على الخطابات النثرية، بل تعداه إلى الشعر كونه خطاباً موجهاً، فمن الممكن أن يكون "الخطاب كله شعراً خالصاً، بوصفه سجلاً بين طرفين، كلٌ منهما يحتاج الطرف الآخر شعراً، أو بوصفه حجاجاً من طرف واحد، كما يمكن أن يكون الشعر جزءاً من خطاب أعم بوصفه شاهد، مثل: المثل أو الحكمة أو قول أحد السلف"⁽²⁴⁹⁾. ويعدُّ السلم الحجاجي من مقتضيات النظرية الحجاجية اللسانية قائم على مبدأ التدرج في توجيه الحجج، بحيث يتم التركيز على ترتيب الحجج وتدرجها وفق قوتها التي تساعد المرسل في إثبات دعواه، ويمكن تعريف السلم الحجاجي أنه: "عبارة عن مجموعة غير فارغة من الأقوال مزودة بعلاقة ترتيبية وموفية بالشرطين التاليين:

أ. كلُّ قول يقع في مرتبة ما من السلم يلزم عنه ما يقع تحته، بحيث تلزم عن القول الموجود في الطرف الأعلى جميع الأقوال التي دونه.

ب. كلُّ قول كان في السلم دليلاً على مدلول معين، كان ما يعلوه مرتبة دليلاً أقوى عليه"⁽²⁵⁰⁾. وبالتالي يعتبر السلم الحجاجي علاقة ترتيبية للأقوال الحجاجية ضمن نفس الحقل الحجاجي، بحيث تتفاوت هذه الأقوال الحجاجية في قوتها غير مطلقة فلا تكون على درجة واحدة من القوة، وقد لاحظ ديكرو وهو يشرع في تحديد مفهوم هذه النظرية إقرار التلازم في عمل المحاجة بين قول الحجة (ق) والنتيجة (ن)، ومعنى التلازم أن الحجة بالنسبة للمتكلم يلزمها نتيجة يصرح بها أو تبقى ضمنية، ف"كثيراً من الأفعال اللغوية ذات وظيفة حجاجية توجه المتلقي نحو نتيجة معينة أو تحول وجهته عنها، وأن لهذه الوظيفة علامات، ذلك أن القيمة الحجاجية للمقول لا تنتج فقط المعلومات التي يحملها، وإنما يمكن للجملة أن تستخدم عبارات أو

(247) محمد العيد آل خليفة، ديوان محمد العيد محمد علي خليفة، الجزائر - وزارة التربية الوطنية، توزيع الشركة الوطنية للنشر والتوزيع، 1387هـ، ص526.

(248) محمد البسطامي، الشادي في الأناشيد المدرسية الوطنية، مطبعة النصر التجارية، نابلس، 1948م، ص3.

(249) الشهري، استراتيجيات الخطاب، ص506.

(250) طه عبد الرحمن، اللسان والميزان، ص277.

صيغ أسلوبية لإسناد الوجهة الحجاجية للمقول، أي أنّ المقول يحمل في ذاته تعبيراً عن السمة الحجاجية، وهي سمة تتنوع بتنوع المتكلمين، وتبعاً لأوضاع الخطاب فلا أحد يستطيع أن يتوقع النتيجة (ن) المقترحة من (م) المقدمة بواسطة (ب)"⁽²⁵¹⁾، ثمّ أعاد وأقرّ أنّه بالإمكان أن نتوقع النتيجة، إذ قال: "بإمكاننا أن نتوقع انطلاقاً من الجملة أنّ (م)، (و)، (ب) لا يقدمان لذاتهما، بل يوجهان إلى نفس النتيجة وإن كانا لا يملكان نفس الدرجة من القوة"⁽²⁵²⁾، وتخضع نظرية السلم الحجاجي عند ديكرود إلى قانوني النفي والقلب، في حين يرى الأستاذ أبو بكر العزاوي أنّ السلم الحجاجي هو: "آلية لتقنين الحجج وتوجيهها حسب قوانين النفي أو القلب أو الخفض"⁽²⁵³⁾، فهذا يعني أنّ للسلم الحجاجي أنواع ثلاثة قسّمها العزاوي، وهي:

1. قانون الخفض: ينتج عن طريق النفي اللغوي، وقد صاغه بالتعريف التالي: "إذا صدق القول في مراتب معينة من السلم الحجاجي فإن نقيضه يصدق في المراتب التي تقع تحتها"⁽²⁵⁴⁾

2. قانون تبديل السلم: "مقتضى هذا القانون أنه إذا كان القول دليلاً على مدلول معين فإن دليل نقيض هذا القول دليل على نقيض مدلوله"⁽²⁵⁵⁾

3. قانون القلب: "مقتضى هذا القانون الثاني أنه إذا كان القول دليلاً على مدلول معين، فإن نقيض هذا القول دليل على نقيض مدلوله"⁽²⁵⁶⁾

فيُفهم أنّ: قانون الخفض يعني أنّ نفي درجة الرأي الأول هي حجة للرأي المخالف، أمّا الثاني فيعني كون السلم الحجاجي للأقوال المثبتة هو عكس السلم الحجاجي للأقوال المنفية، والثالث أنّه إذا كان أحد القولين أقوى من الآخر في التدليل على نقيض مدلول معين، فإنّ نقيض الثاني أقوى من الآخر في التدليل على المدلول.

4.2.3.1. Bahane Merdivenin Kanunları

ويعدّ السُّلم الحجاجي من أهم مرتكزات نظرية ديكرود، حيث يقوم على علاقة ترانئية، ويخضع لمجموعة من القوانين، من أهمها:

قانون النفي: وصيغته هي "إذا كان قول ما "أ" مستخدماً من قبل متكلم ما ليخدم نتيجة معينة، فإن نفيه (أي~أ) سيكون حجة لصالح النتيجة المضادة، وبعبارة أخرى، فإذا كان "أ" ينتمي إلى الفئة الحجاجية بواسطة "ن"، فإن "أ~" ينتمي إلى الفئة الحجاجية المحددة بواسطة "لا-ن"⁽²⁵⁷⁾. وبمعنى أنه إذا كان قول ما مستخدماً من قبل متكلم ما ليخدم نتيجة معينة، فإن نفيه سيكون حجة لصالح النتيجة المضادة، وفي المثال التالي تطبيق لهذا القانون الذي وُجّه لأطفال الصف الثالث في قول الشاعر لطفی زغول:

ما شاء الحرية شعب
أقسمت سترجع يا وطني
إلا وتشاء الأقدار
والليل سيتلوه نهار

(251) محمد طروس، النظرية الحجاجية من خلال الدراسات البلاغية والمنطقية واللسانية، ص94.

(252) محمد طروس، النظرية الحجاجية، ص95.

(253) الشهري، استراتيجيات الخطاب، ص506.

(254) طه عبد الرحمن، اللسان والميزان، ص277.

(255) طه عبد الرحمن، اللسان والميزان، ص278.

(256) طه عبد الرحمن، اللسان والميزان، ص278.

(257) أبو بكر العزاوي، اللغة والحجاج، ص22.

فإن قلبنا الحجاج الوارد في المثال السابق، وجب أن نقبل كذلك الحجاج في الحجاج الوارد في المثال الثاني، وتأويلنا للجملة: أن الشعب الذي يريد الحرية يستطيع أن يحصل عليه وتكتب بأقدها، وأن نفيها يكون إن لم يرد الشعب الحرية فلن تستجيب له الأقدار ولن ينولها.

قانون القلب: وهو عنصر داعم للنفي، بينهما علاقة تكامل في بنية السلم الحجاجي، لكن هذا التكامل يظهر عبر خاصية التعارض، يرتبط هذا القانون أيضا بالنفي، ويعد تنميما للقانون، ومفاد هذا القانون أن "السلم الحجاجي للأقوال المنفية هو عكس سلم الأقوال الإثباتية وبعبارة أخرى، إذا كان (أ) أقوى من (أ) بالقياس إلى النتيجة "ن"، فإن (أ) هو أقوى من (أ) بالقياس إلى "لا - ن" (258)، فإذا كانت إحدى الحجتين أقوى من الأخرى في التدليل على نتيجة معينة، فإن نقيض الحجة الثانية أقوى من نقيض الحجة الأولى في التدليل على النتيجة المضادة.

قانون الخفض: يوضح قانون خفض الفكرة التي ترى أن النفي اللغوي وصفي، وهو يحيل على سلمية حجاجية تتميز بالتأرجح وعدم الثبات فلا تدرج الأقوال الإثباتية والأقوال المنفية في نفس الفئة الحجاجية ولا في نفس السلم الحجاجي، بعكس ما يتضمنه القانونان السابقان اللذان يتسمان بالوضوح والذي يدفع بشكل مباشر إلى التأثير والإقناع، وتتجلى صعوبة صياغة هذه الوقائع، كما يلي: "إذا صدق القول في مراتب معينة من السلم، فإن نقيضه يصدق في المراتب التي تقع تحتها" (259)، ويرتبط بمفهوم السلم الحجاجي مفهوم آخر هو مفهوم الوجهة أو الاتجاه الحجاجي ويعني هذا المفهوم أنه إذا كان قول ما يمكن من إنشاء فعل حجاجي فإن القيمة الحجاجية لهذا القول يتم تحديدها بواسطة الاتجاه الحجاجي، وهذا الأخير قد يكون صريحا أو مضمرا، ونجد هذا القانون بشكل أكبر في النصوص النثرية الخطابية السياسية.

4.2.3.2. Bahane Merdivenin Araçları ve İletişimleri

إن القواعد الحجاجية هي التي تتحكم في ترابط ملفوظات النص، وتسلسلها في علاقاتها بمعانيها، وليست هي القواعد المنطقية والاستنباطية، فهي التي تتحكم في اتساق النص وانسجامه، كالضمان، وحروف العطف، والأسماء الموصولة، وأسماء الإشارة، وروابط الإثبات والنفي، والاستنتاج، والاستدراك، ومن ثم، يتحقق تواصل الملفوظات عبر أفعال الكلام، وليس عبر الصفات من جهة، وفهم الملفوظ يعني فهم أسباب تلفظه من جهة أخرى، فتكمن أهمية الروابط الحجاجية كونها تربط بين قولين أو بين حجتين أو أكثر فالروابط الحجاجية أدوات توفرها اللغة للمرسل للربط بين مفاصل الكلام، فتتأسس بذلك العلاقة الحجاجية المنتظرة، ويمكن تعريف الرابط الحجاجي أنه: "لفظ لا يدل بحد ذاته على أي معنى، وإنما من طبيعته أن يربط فقط بين الألفاظ المختلفة لتبيان العلاقات القائمة فيما بينها، وهو لا يصح أن يكون موضوعاً ولا محمولاً في القضايا المنطقية" (260)، حيث كل قول أو ملفوظ له دور واضح ومشار إليه ضمن استراتيجيات حجاجية عامة.

عمل ديكرو في كتابه (السلام الحجاجية) على الحجاج داخل اللغة، وذلك باستكشاف القواعد الداخلية للخطاب التي تتحكم في ترابط النص وتسلسله واتساقه وانسجامه، وقد اقترح مفهوماً حجاجياً لهذه الروابط والأدوات تزيل ذلك التصور التقليدي لها، وذلك بالبحث عن قيمتها الحجاجية، ومميزاً بين الروابط الحجاجية والعوامل الحجاجية، فالروابط تربط بين قولين أو بين

(258) أبو بكر العزاوي، اللغة والحجاج، ص22-23.

(259) طه عبد الرحمن، اللسان والميزان أو التكوثر العقلي، ص226.

(260) نجم الدين القزويني، الشمسية في القواعد المنطقية، (تح: مهدي فضل الله)، المركز الثقافي العربي، الدار البيضاء، ط1،

ص1998م، ص48.

حجتين أو أكثر، حيث كل قول أو ملفوظ له دور واضح ومشار إليه ضمن استراتيجيات حجاجية عامة⁽²⁶¹⁾، ومن أدواتها: (بل، لكن، حتى، إذا)، أما العامل الحجاجي، فهو غير مرتبط بالمتغير الحجاجي أي الحجة والنتيجة، وإنما تحصر الإمكانية الحجاجية، ومن أدواتها: لرغم، إلا، سوى⁽²⁶²⁾، ويعني هذا المفهوم أنه إذا كان قول ما يمكن إنشاء فعل حجاجي، فإن القيمة الحجاجية لهذا القول يتم تحديدها بواسطة الاتجاه الحجاجي، وهذا الأخير قد يكون صريحاً أو مضمراً، فإذا كان القول أو الخطاب معلماً، أي: مشتقاً على بعض الروابط والعوامل الحجاجية، فإن هذه الأدوات والروابط تكون متضمنة لمجموعة من الإشارات والتعليمات التي تتعلق بالطريقة التي يتم بها توجيه القول أو الخطاب، أما في حالة كون القول غير معلم، فإن التعليمات المحددة للاتجاه الحجاجي تستنتج آنذاك من الألفاظ والمفردات، بالإضافة إلى السياق التداولي والخطابي العام⁽²⁶³⁾.

هناك الروابط تربط بين قولين، أو بين حجتين على الأصح (أو أكثر)، وتساعد لكل قول دوراً معيناً داخل الاستراتيجية الحجاجية العامة، ويمكن التمثيل للروابط بالأدوات التالية: (بل، لكن، حتى، لا سيما، إذن، لأن، بما أن، إذ)، أما العوامل الحجاجية فهي لا تربط بين متغيرات حجاجية أي بين حجة ونتيجة أو بين مجموعة حجج، ولكنها تقوم بحصر وتقييد الإمكانيات الحجاجية التي تكون لقول ما وتضم مقولة العوامل أدوات من قبيل: ربما، تقريباً، كاد، قليلاً، كثيراً، ما-إلا، وجل أدوات القصر، وقد وجه هذا البيت لأطفال الصف السابع، إذ يقول الشاعر أحمد شوقي⁽²⁶⁴⁾.

فَمُ لِلْمَعْلَمِ وَقْفُهُ التَّبْجِيلَا كَادَ الْمَعْلَمُ أَنْ يَكُونَ رَسُولًا

فالعامل الحجاجي كاد هنا لم يربط بين متغيرات حجاجية أي بين حجة ونتيجة، ولكنه قام بحصر وتقييد الإمكانيات الحجاجية التي تكون لقول ما وتضم مقولة. أما الروابط الحجاجية أمثال: (حروف العطف، والظروف) فهي تربط بين وحدتين دلالتين (أو أكثر)، في إطار استراتيجية حجاجية واحدة، وهذا في إطار الصيغة الجديدة للنظرية الحجاجية، ومثال على الرابطة الحجاجية المتمثل في حروف العطف كالواو والفاء والحروف المدرجة للنتائج كالحرف إذا ولقد تجلت أهم العلاقات الحجاجية في هذا النص الموجه لأطفال الصف الثالث الابتدائي، إذ يقول الشاعر⁽²⁶⁵⁾:

لغزة يا أخي هيا نروح لها على عجل
فهاشم قد ثوى فيها به عرفت بلا جدل
وفيها الشافعي ولدا سليل الخير والمثل

إن الروابط الحجاجية أدوات توفرها اللغة للباحث أي المرسل ليربط بين مفصل الكلام؟ فتأسس بذلك العلاقة الحجاجية المنتظرة، علاقة التابع: وتظهر علاقة التابع في الأبيات السابقة عبر الروابط الواو والفاء خاصة، فالشاعر يبني نصه على هذه العلاقة فيصل بين الحدث الرئيس والحدث الفرعي والنتيجة، فالفاء هو المكون والربح حجة، وفي تضعيفها تتحقق النتيجة، ونعرض هنا مثلاً للرابطة الحجاجية في قول الشاعر رشيد سليم خوري وقد وجه البيت لأطفال الصف الثالث الابتدائي، إذ يقول⁽²⁶⁶⁾:

(321) ينظر: أبو بكر العزاوي، اللغة والحجاج، العمدة في الطبع، الدار البيضاء، المغرب، ط1، 2006م، ص 26-27.

(262) أبو بكر العزاوي، اللغة والحجاج، ص 26-27.

(263) أبو بكر العزاوي، اللغة والحجاج، ص 25.

(264) أحمد شوقي، الشوقيات للمدارس، ص 3.

(265) محمد عبد الفتاح غانم، المنهاج الفلسطيني، الصف الثالث الابتدائي، 56/2.

(266) رشيد سليم خوري، المنهاج الفلسطيني، الصف الثالث الابتدائي، 76/1.

ليست الأشغال عاراً إنما العار الكسل
 ينم البيت السابق على المحمول الإخباري أو الإعلامي، وقد اكتسبت الجملة بإضافة (إنّما) قيمة
 حاجيّة مقيدة للمفوض، فعندما نقول العار الكسل فالمسار التأويلي، للمحمول واسع ومفتوح، أي
 يزخر بإمكانات حاجيّة كثيرة، حيث يفهم منه أنّ العمل مهما كانت طبيعته مادام أنه بعيداً عن
 ما حرّمه الله يكن مشرفاً للإنسان والدعوة إليه أهم أو أن الكسول لن يحقق الرخاء الاجتماعي،
 وأنّ العمل أفضل من الكسل، وعندما أدخلنا إنما وهي أداة قصر أخذ المسار التأويلي في الانحصار
 فتقلّصت الإمكانيات الحاجيّة لنصل إلى أنّ العار ملازم للكسل فقط.

• الروابط المدرجة للحجج

ومنها (حتى، بل، لكن، مع ذلك، لأن)، والروابط المدرجة للنتائج (إن، لهذا، وبالتالي)،
 ولتوضيح الصّورة نأخذ الأمثلة التالية: وحروف التّساوق الحجاجي كحرف حتى، فإنّه يربط بين
 وحدتين أو مقولتين أو أكثر في إطار استراتيجيّة قولية واحدة⁽²⁶⁷⁾، توخياً لنجاعة الخطاب، وعن فائدته
 البراغماتية⁽²⁶⁸⁾، وهي من أدوات السلم الحجاجي، وظيفتها ترتيب منزلة العناصر الحجاجي،
 بالإضافة إلى أنّها تعدّ علامة على حد من سلم ترانبي، ونقصد هنا «حتى الجارة» الدالة على
 انتهاء الغاية، ويراعي مستخدمها شروطها مجرورها وهي: "الأول: أن يكون ظاهراً، والثاني:
 أن يكون آخر جزء، أو ملاقي آخر جزء، وأن يكون المجرور بها داخلياً فيما قبلها على الغالب،
 وأن يكون الانتهاء به أو عنده"⁽²⁶⁹⁾، وهذه الروابط أو القيود الاستدلالية التي تلعب دوراً هاماً في
 اتساق النص وربط أجزائه، تساهم في بناء الأقوال غير المصرّح بها بفضل مختلف الاستنتاجات التي
 يقوم بها المتخاطبون أثناء الخطاب⁽²⁷⁰⁾. والتّحديد النحوي.

ولتوضيح مدى إثراء الروابط في توسيع المعنى نلتمس استخدام هذه الآليّة من خلال الأبيات
 التالية للشاعرة فدوى طوقان الموجهة لأطفال الصف السابع، إذ تقول⁽²⁷¹⁾:

سأظنُّ أحفر اسمها حتى أراه

يمتد في وطني ويكبر

ويظنُّ يكبر

ويظنُّ يكبر

حتى يغطي كلُّ شبر في

نراه

فلاحظ استخدام الأداة الحجاجيّة مرتين، إذ جعلت أقصى غاياتها في أعلى السلم الحجاجي، وفي
 هذا استلزام لإقناع المرسل إليه بحجتها _ وهو أنّ كلُّ شبر سيتحرر من أرض وطنها إثباتاً _
 لدعواها، أي النتيجة التي تنتظرها من الاستمرار في حفر اسم الحرّيّة، فكانت هناك غابتين
 ترمي إلى تحقيقهما، الأولى حين رؤية اسم الحرّيّة في وطنها، أمّا الثانية أن تمتد الحرّيّة وتغطي
 كلُّ شبر من أرض وطنها، إذن كانت هناك غابتين ترمي لنتيجة واحد وهي نيل الحرّيّة.

وهذا عرض توضيحي لاستخدامها الأداة الحجاجيّة:

نيل الحرّيّة

⁽²⁶⁷⁾ ينظر: أبو بكر العزاوي، اللغة والحجاج، ص 29-30.

⁽²⁶⁸⁾ ينظر: صابر الحباشة: التداولية والحجاج، صفحات للدراسات والنشر، دمشق، ط 1، 2008م، ص 61.

⁽²⁶⁹⁾ الحسن بن قاسم المرادي، الجنّي الداني في حروف المعاني، (تح: الدكتور فخر الدين قباوه ومحمد نديم فاضل)، دار الكتب

العلمية، بيروت، الطبعة الأولى، 1413 هـ/ 1992م، ص 543-544.

⁽³³⁰⁾ عمر بلخير: معالم للدراسة تداولية وحجاجية الخطاب الصحافي الجزائري، رسالة دكتوراة، جامعة الجزائر، 2005-2006م،

ص 191.

⁽²⁷¹⁾ فدوى طوقان، الأعمال الشعرية الكاملة، ص 428.

(نهاية الغاية- ذروة الحجة) _____ يغطي كلُّ شبر في ثراه
 حتى
 (الغاية- الحجة الأولى) أراه يمتد في وطني ويكبر ويظل يكبر
 حتى
 (إنجاز الفعل اللُّغوي) سأظل أحفر اسمها

• الروابط المدرجة للنتائج

(لو، إذن، لهذا، وبالتالي، بناء عليه): ويشير عبد الله صولة في هذا الإطار إلى أن السلم الحجاجي بتركيزه على مبدأ التدرج في توجيه الحجج، يبين أن المحاجة اللغوية ليست رهينة المحتوى و لا رهينة إحالة هذا المحتوى على مرجع محدد، بل هي رهينة القوة و الضعف و رهينة الخصوصية و الذاتية، و بالتالي فهي لا تخضع لمنطق الصدق والكذب، علاقة الاقتضاء في هذه العلاقة تجعل الحجة تقتضي النتيجة، وهذا التلازم مصطنع⁽²⁷²⁾ والرباط الأكثر توظيفاً في هذه العلاقة هو أداة الشرط التي تضمن علاقة الاقتضاء. ويظهر هذا الرباط في قول الشاعر محمود درويش الموجه لأطفال الصف السادس الابتدائي، إذ يقول⁽²⁷³⁾:

لو يذكر الزيتون غارسه لصار الزيت دمعاً
 يا حكمة الأجداد لو من لحمنا نعطيك درعاً

يستنتج الشاعر حكماً عبر الترتيب الشرطي للإقرار بما قاله سابقاً، فالجملة الشرطية غير الجازمة مؤلفة من جملة الشرط لو يذكر الزيتون، وجواب الشرط لصار الزيت دمعاً جسدت علاقة الاقتضاء بين السبب والنتيجة، فأدت بذلك وظيفتها الحجاجية في الأبيات السابقة.

• الروابط التي تدرج حججاً قوية: (حتى، بل، لكن، لاسيما)

بل: وهي من أدوات العطف التي يشيع استعمالها في الكتابة العربية، عرّفها الحسن بن قاسم المرادي أنها: "حرف إضراب، وله حالان: الأول يقع بعده جملة، والثاني: أن يقع بعده مفرد، فإن وقع بعده جملة كان إضراباً عما قبلها، إمّا على جهة الإبطال [...]، وإمّا على جهة الترك للانتقال من غير إبطال [...]، فإن كانت بعد نفي [...]، فهي لتقرير حكم الأول، وجعل ضده لما بعدها"⁽²⁷⁴⁾، وبالتالي تؤدي "بل" وظائف تتفرد ببعضها، وعلى رأسها الإضراب عما قبلها وإثبات الحكم لما بعدها ونصّ على هذه الوظيفة أكثر النحويين، وتأتي كذلك لتأدية وظيفتي الاستئناف والاستدراك ثم تؤدي وظيفة التدرج إذا تكرّر ورودها في التركيب، وتكمن حجاجية «بل» في أنّ المرسل يرتّب بها الحجج في السلم، بما يمكن تسميته بالحجج المتعاكسة، وذلك بأن بعضها منفي وبعضها مثبت، ويستوقفنا مثالين ذُكرت فيهم هذه الأداة، وذلك في المثالين التاليين:

* إنكم سرُّ الزمن بل وإكسير الحياه⁽²⁷⁵⁾
 * العلم بات غذاءً للروح لا وبل دواء⁽²⁷⁶⁾

من الواضح أنّ الدور الأساسي التي تلعبه "بل" هو الإضراب أي إبطال ما قبلها، بيد أنّ لها مهام أخرى، وهي الانتقال من درجة دنيا في الحجاج إلى درجة أعلى، كما في المثال الأول، إذ

⁽²⁷²⁾ ينظر: سامية الدريدي، الحجاج في الشعر العربي القديم بنيته وأساليبه، عالم الكتب الحديث، إربد، ط2، 1432هـ-2011م، ص335.

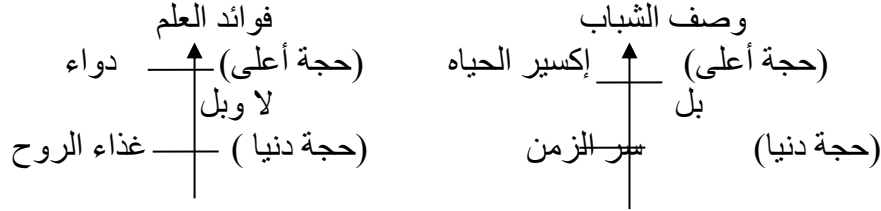
⁽²⁷³⁾ محمود درويش، الأعمال الأولى 1، ص83.

⁽²⁷⁴⁾ الحسن بن قاسم المرادي، الجنى الداني في حروف المعاني، ص235-236.

⁽²⁷⁵⁾ عصام حماد، من مخطوطة للشاعر.

⁽²⁷⁶⁾ إسكندر الخوري البيتجالي، إسكندر الخوري البيتجالي حياته وأدبه، ص56.

أبطل الشاعر صفة (أنتم سر الحياة)، ثم انتقل إلى درجة أعلى وهي (أنتم إكسير الحياة)، كذلك الحال في المثال الثاني في ابتداء الشاعر من الدرجة الدنيا لحجته وهي أن العلم (غذاء للروح) ثم انتقل إلى درجة أعلى وأقوى في حجته وهي أن العلم (دواء)، وكما هو واضح أن الشاعر أنجز فعلين لغويين بطريقة انتقالية مرتبة من الدرجة الدنيا إلى الأعلى باستعمال الأداة ذات الخاصية اللغوية "بل"، ونستطيع توضيح الآلية من خلال الشكل التالي:

• الروابط التي تدرج حججا ضعيفة

(فيمكن، ربما)، وهي كثيراً ما تأتي في النصوص النثرية، وإن استعمالها في النصوص الشعرية قليل نادر.

• روابط التعارض الحجاجي

(بل، لكن، مع ذلك) ننتهي إلى القول إن الوقوف عند الحجاج و التقنيات التي يفعلها بهدف خلق الإقناع و الاقتناع تستوجب التوليف بين دراسة البنية اللغوية و البنى المعرفية و الأوضاع التواصلية. إن هذا التوليف هو الذي يمكن من تقديم مقارنة وافية لتقنيات التأثير و أشكاله الظاهرة و الخفية، و ذلك لا يتأتى إلا في إطار مقارنة تشابكية تسعى إلى الإلمام بهذه الظاهرة في كل جوانبها العديدة و المتشعبة

• لكن: وهي أداة من الأدوات التي توظف كرابط حجاجي، وهو: "حرف استدراك، ومعنى الاستدراك أن تنسب حكماً لأسمها، يخالف المحكوم عليه قبلها، كأنك لما أخبرت عن الأول بخبر، خفت أن يتوهم من الثاني مثل ذلك، فتداركت خبره، إن سلباً وإن إيجاباً، ولذلك لا يكون إلا بعد كلام، ملفوظ به، أو مقدر [...]، ولا تقع لكن إلا بين متنافيين، بوجه ما [...]، قال الزمخشري: لكن للاستدراك، توسطها بين كلاميين متغايرين، نفيًا وإيجاباً، فتستدرك بها النفي بالإيجاب، والإيجاب بالنفي [...] والتغاير في المعنى بمنزلته في اللفظ" (277)، وتعدُّ لكن من أدوات تنسيق الخطاب إلا أن وظيفتها التداولية تنصب في جعل الوحدة "التي تليها فعلاً مضاداً؛ ولأن هذا الدور مؤسس على معناها المضاد، فإن مدى استعمالها الذهني أضيق من مدى الواو [...] إذ لا تنسق إلا إذا كان هناك بعضاً من العلاقات المتضادة في محتواها الذهني أو التفاعلي" (278)، وتوضيح أهمية «لكن» في عملية الإقناع نعرض المثال التالي الموجه إلى أطفال الصف السادس الابتدائي في قول الشاعر محمود درويش (279):

يا حكمة الأجداد

لو من لحمنا نعطيك درعا!

لكنَّ سهل الريح لا

يعطي عبيد الريح زرعاً!

وهنا عمد الشاعر بالشروع بالإيجاب وهو (نريد أن نمحك الحريرة)، ثم أتبعه بالنفي وهو (المحتل يرفض منحك إياها)، وذلك ظناً من الشاعر أن تقديم الإيجاب على النفي يجعل الموقف

(277) أحمد زكي صفوت، جمهرة رسائل العرب، المكتبة العلمية، بيروت - لبنان، ط1، 1993م، 382/3-383.

(278) الشهري، استراتيجيات الخطاب، ص389.

(279) محمود درويش، الأعمال الأولى، ص48.

4.2.3.2.2. Sigat-ül Mübalağa

وهي من الآليات التي تستعمل في السلم الحجاجي لإثبات حجة ما، ومكانها أعلى السلم، إذ يمكن استعمال صيغ المبالغة حجاجاً باعتبارها أوصافاً تستلزم فعلاً معيناً ذا درجات سلمية، و"تفيد من الكثرة والمبالغة الصريحة في معنى فعلها الثلاثي الأصلي ما لا تفيدُه إفادة صريحة صيغة: فاعل [...]"، وأشهر أوزانها خمسة قياسية؛ هي: فعّال، ومفعال، وفعول، وفعيل، وفعل، وهناك بعض صيغ قليلة مقصورة على السماع عند القدماء؛ أشهرها من الفعل الماضي الثلاثي: فعّيل⁽²⁸²⁾، ومثال ذلك نراه في قول نجيب الريس الموجه لأطفال الصف الخامس الابتدائي، إذ يقول⁽²⁸³⁾:

لستُ والله نسيّاً
فاشهدن يا نجم إني

إذ استعمل الشاعر صيغة المبالغة (نسيّاً) منفيةً، وهذا ليسوغ الاهتمام المبالغ فيه لوطنه ومقدار الحب الذي سكن فؤاده، فالمعاناة التي تمر بها بلاده هو أيضاً يشعر بها ويئنُّ لأنين وطنه، والغرض من صيغة المبالغة إقناع المخاطب بحبه لوطنه.

4.2.3.2.3. Gizli Kıyas

وهو من الآليات التي استخدمت في السلم الحجاجي، ورغم أن استخدامه الأكثر جاء في الحديث والفقهاء إلا أنه يستخدم في الشعر والمقالات النثرية، ونلاحظ استعمال الشاعر لهذا الآلية في قول الشاعر أبي تمام الموجه لأطفال الصف السابع، إذ يقول⁽²⁸⁴⁾:

إذا لم تخش عاقبة الليالي
ولم تستح فاصنع ما تشاء

يتضمن البيت الشعري على مقدمتين: مقدمة كبرى مضمرة، وهي (الخوف من العذاب والحياء من الإيمان)، ومقدمة صغرى مذكورة (الخوف والحياء يمنعان المعاصي)، وكذلك يتضمن على نتيجة مضمرة وهي: المؤمن يجتنب عمل المعاصي، ويمكن فهم ذلك من خلال الشكل التوضيحي التالي:

مقدمة كبرى - مضمرة: ← (الخوف من العذاب والحياء من الإيمان)
مقدمة صغرى - مذكورة: ← (الخوف والحياء يمنعان المعاصي)
النتيجة: ← (المؤمن يتجنب عمل المعاصي)

4.2.3.2.4. Tekrar

تعدُّ ظاهرة التكرار من الظواهر اللغوية الأسلوبية التي عرفتْها العربية في نصوصها قبل نزول القرآن وبعد نزوله، وكان لها حضورها عند البلاغيين العرب القدامى أمثال: «الجاحظ والقيرواني وابن الأثير والسجلماسي»، وهي ظاهرة حيوية مازالت متداولة إلى الآن، ورغم وجود التكرار في النصوص العربية القديمة لاسيما الشعر الجاهلي إلا أنه يعتبر أسلوباً من الأساليب الحديثة، وذلك بسبب بروزه وقيمه في نتاج الشعر الحديث، إذ "يتميز التكرار في

(282) عباس حسن، النحو الوافي، 257/3-259.

(283) نجيب الريس، مجلة العودة شهرية تعني بشؤون اللاجئين الفلسطينيين وحقوق العودة، مجلة فلسطينية شهرية - العدد الثاني

والسبعون - السنة السادسة أيلول (سبتمبر) 2013م - ذو القعدة 1434هـ.

(284) أبو تمام، ديوان أبي تمام، 342/4.

الشعر الحديث عن مثيله في الشعر التراثي بكونه يهدف بصورة عامة على اكتشاف المشاعر الدفينة، وإلى الإبانة عن دلالات داخلية فيما يشبه البث الإيحائي، وإن كان التكرار التراثي يهدف إلى إيقاع خطابي متوجّه إلى الخارج، فإن التكرار الحديث ينزع إلى إبراز إيقاع دراسي⁽²⁸⁵⁾، فهو بذلك نسقاً تعبيرياً مهماً في بنية القصيدة العربية الحديثة، وذلك لما أحدثه من دلالات فنيّة ونفسية، ويقول عبد الحميد جيدة مؤيداً هاته النظرة إنّ "التكرار له دلالات فنيّة ونفسية، يدلّ على الاهتمام بموضوع ما يشغل البال سلباً كان أم إيجاباً، خيراً أو شراً، جميلاً أو قبيحاً، ويستحوذ هذا الاهتمام حواس الإنسان وملكاته، والتكرار يصوّر مدى هيمنة المكرر وقيمه وقدرته"⁽²⁸⁶⁾، ثم إنّ الداعي لوجود التكرار في الشعر بعكس النثر، إذ إنّ الشاعر يتوجّه به "إلى قلب القارئ، ولا يتوجّه إلى عقله، ولذلك فمن مميزات النصّ الشعري التكرار، فالتكرار منكر في النثر، بينما هو القاعدة في الكتابة الشعرية، فالتكرار لا يخبر بل يعبر، ويزيد في حدة التعبير، فهو لذلك لغة الوجدان فأنت تقول الشيء وتعيده ولا ترمي من ذلك التجديد، بل ترمي إلى السمو بالكلمة وتحسينها"⁽²⁸⁷⁾، إلا أنّ نازك الملائكة ترى أنّ الاستخدام المبالغ به للتكرار يقلل من قيمته، إذ قالت: "جاءتنا الفترة التي أعبقت الحرب العالمية الثانية بتطور ملحوظ في أساليب التعبير الشعري، وكان التكرار يتكئ عليه اتكاء يبلغ أحياناً حدوداً متطرّفة لا تنم عن اتزان"⁽²⁸⁸⁾، وبالرغم من أنّ استخدامات التكرار واضحة إلا أنّه له أغراض متنوعة في الشعر الحديث، فهو يستخدم لتجلية للمعنى وتزكية له، أو رغبة من الشاعر في التوكيد والتفضيل ومن ثم تنمية المعنى وبلورته، ثم أنّه له الأثر الكبير في التركيز على كلمات محددة للفت الانتباه إليها فيبرزها الشاعر ويعطيها أهمية أكبر من طريقه، ويفيد أيضاً الناقد في الكشف عن المعاني والدلالات الباهتة أو المتخفية، فيكون بذلك إحدى الوسائل الهامة للقبض عليها، كما أنّه يؤدي إلى عملية تكثيف على المستويين الصوتي والدلالي وهو يلتقي مع الجناس في ذلك، فهذه الأساسيات دلالي لأنّ "تصاعد التكرير يقود إلي تصاعد التنوع الدلالي"⁽²⁸⁹⁾، أمّا الدوافع الفنيّة للتكرار فأثمة إجماعاً على أنّه يحقق توازناً موسيقياً، فيصبح النغم الأكثر قدرة على استثارة المتلقي والتأثير في نفسه⁽²⁹⁰⁾.

وقد تعددت أنماط التكرار وتشكيلاته التي استخدمت في الشعر الموجّه إلى الأطفال، ويقول عدنان حسين في ذلك إنّ التكرار: "بتشكيلاته المختلفة ثمرة من ثمرات قانون الاختيار والتأليف، ومن حيث توزيع الكلمات وترتيبها، بحيث تقيم تلك الأنساق المتكررة علاقات مع عناصر النصّ الأخرى"⁽²⁹¹⁾، وقد جاءت أشكال التكرار في الشعر الموجّه إلى الأطفال على النحو التالي:

• تكرار الكلمة

وهو "تكرار كلمة تستغرق المقطع أو القصيدة"⁽²⁹²⁾، ويعدّ تكرار الكلمة من أبسط ألون التكرار وأكثر أشكاله شيوعاً في الشعر، وهو ما وقف عليه القدماء، وأفاضوا في الحديث عنه والذي أسموه التكرار اللفظي، وهو عندهم ثلاثة أقسام: "فأكثرها ما يقع التكرار في الألفاظ دون المعاني، وهو في المعاني دون الألفاظ أقل، فإذا تكرر اللفظ والمعنى جميعاً فذلك الخذلان

(285) رجاء عبيد، لغة الشعر قراءة في الشعر العربي الحديث، منشأة المعارف، الإسكندرية، دط، ص 60.

(286) عبد الحميد جيدة، الاتجاهات الجديدة في الشعر العربي المعاصر، ط1، 1980م، ص 67.

(287) الهادي الجطلابي، مدخل إلى الأسلوبية تنظيراً وتطبيقاً، عيون، الدار البيضاء، 1999م، ص 80.

(288) نازك الملائكة، قضايا الشعر المعاصر، دار العلم للملايين، بيروت، ط7، ص 276.

(289) محمد بنيس، الشعر العربي الحديث وبنياته وابدالاتها، دار تويقال للنشر، الدار البيضاء، ط3، ص 152.

(290) عدنان حسين قاسم، الاتجاه الأسلوبية البنوي في نقد الشعر العربي، الدار العربية للنشر والتوزيع، مصر، دط، ص 218.

(291) عدنان حسين قاسم، الاتجاه الأسلوبية البنوي في نقد الشعر العربي، ص 219.

(292) حسن الغرفي، حركية الإيقاع في الشعر العربي المعاصر، أفريقيا الشرق، المغرب، ط1، 2001م، ص 82.

بعينه"⁽²⁹³⁾، ومن الأمثلة على تكرار المعنى دون اللفظ نجده في قول الشاعر عبد الرحيم محمود الموجه إلى أطفال الصف السابع، إذ يقول⁽²⁹⁴⁾:

لعمرك هذا ممامتُ الرجال
ومن رامَ موتاً شريفاً فذا
ففرى أنَّ الشاعر قد كرر المعنى دون تكرار اللفظ مؤكِّداً على شرف خاتمة الإنسان وذلك بنيل الشهادة فداء الوطن، وقد لعب تكرار المعنى دون اللفظ دوراً في الإقناع، بالإضافة إلى التوكيد على رسالته الموجهة للمرسل إليه.

● تكرار العبارة

إذا جاء هذا النمط في بداية القصيدة ونهايتها فإنه يساعد على تقوية الإحساس بوحدها، لأنه يعمل على الرجوع إلى النقطة التي بدأ منها، يقول محمد لطفي اليوسفي في أهمية تكرار العبارة: "إنَّها تمكِّن القصيدة من العودة إلى لحظة البدء، أي لحظة الولادة"⁽²⁹⁵⁾، وذلك لأنَّ العبارة المكررة تؤدي إلى "رفع مستوى الشعور في القصيدة إلى درجة غير عادية، تُغني الشاعر عن الإفصاح المباشر، وتُصلِّ القارئ بمدى كثافة الذروة العاطفية عنده"⁽²⁹⁶⁾، ونجد هذا النوع في قصيدة بطاقة هويّة الموجهة لأطفال الصف السادس الابتدائي، إذ يقول محمود درويش⁽²⁹⁷⁾:

سجّل
أنا عربي
ورقم بطاقتي خمسون ألف
وأطفالي ثمانية
وتاسعهم سيأتي بعد صيف
فهل تغضب؟
سجّل
أنا عربي

نلاحظ في المثال السابق تكرار عبارة "سجّل أنا عربي"، وقد تكررت في بداية كلّ مقطع من مقاطع القصيدة، وإنَّ مثل هذا التكرار لم يستخدم بطريقة عشوائية، فقد استخدم الشاعر التكرار مؤكِّداً على حالته النفسية للمخاطب صارخاً بوجه موضحاً له من هو وما أصله، فجاء تكرار العبارة مقصوداً لإثبات ذاته وأحقّيته في العيش بنعيم على ترابه، وإلى جانب الدلالة البلاغية والفنية والنفسية، فقد كان للتكرار وظيفة إيقاعية، وذلك من خلال النغمة الصوتية الخارجية التي خلقتها موسيقاه الصاخبة المججلة الموحية بالشدّة والقوة، محدثاً في ذلك تناسقاً وتماسكاً بين الشكل والمضمون.

● تكرار التجاور

ويكون عند تجاور الألفاظ المكررة، بحيث يتلازم النطق فيها مع حركة الفكر في أهدافه التوكيدية أو الفكرية، ونلمس ذلك في قصيدة إرادة الحياة للشاعر أبو قاسم الشابي الموجهة إلى لأطفال الصف السادس الابتدائي، إذ يقول⁽²⁹⁸⁾:

⁽²⁹³⁾ القبرواني، العمدة، ص73-74.
⁽²⁹⁴⁾ عبد الرحيم محمود، الأعمال الكاملة للشهيد عبد الرحيم محمود (القصائد-المقالات)، ص32.
⁽²⁹⁵⁾ محمد لطفي اليوسفي، تجليات في بنية الشعر العربي المعاصر، ار سراس للنشر، تونس، دت، 1985م، ص148.
⁽²⁹⁶⁾ عز الدين غني السيد، التكرير بين المثير والتأثير، دار الطباعة المحمدية، القاهرة، ط2، 1978م، ص298.
⁽²⁹⁷⁾ محمود درويش، الأعمال الأولى1، ص81.
⁽²⁹⁸⁾ أبو القاسم الشابي، ديوان أبي القاسم الشابي ورسائله، قدم له وشرحه مجيد طراد، دار الكتاب العربي، بيروت، الطبعة الثانية، 1415هـ/1994م، ص90.

إذا الشعب يوماً أراد الحياة
فلا بد أن يستجيب القدر
ولا بد لليل أن ينجلي
ولا بد للقيد أن ينكسر

لقد عمد الشاعر إلى تكرار كلمة "لا بد" ثلاث مرات فقد جاءت في عجز البيت الأول، ثم كررها في صدر البيت الثاني، وكررها مرة أخرى في عجز البيت الثاني، مما اكسب مفرداتها قوة، بالإضافة إلى أنه أضيف جواً موسيقياً متوازناً، مؤثراً على إدراكنا بما يقصده ويؤكد عليه.

• تكرار البداية

وهو تكرار الشاعر للفظة أو العبارة في بداية كل سطر من أسطر القصيدة، ونلاحظ التكرار أيضاً في قصيدة سنعود الموجهة لأطفال الصف السابع للشاعر عبد الكريم الكرمي، إذ يقول (299):

تناديني السفوح
مخضبات

تناديني الشواطئ باكيات
وفي سمع الزمان صدى انتحاب

تناديني الجداول شاردات
تسير غريبة دون اغتراب

من الملاحظ أن تكرار كلمة "تناديني" في صدر كل بيت أوجد نوعاً من التناغم اللفظي، وبالرغم من أن التكرار له غرضه بلاغي ليدل على مشاعر الحنين والحب للوطن، وكم الشوق الهائل الذي أسر قلب الشاعر إلا أن هناك غرض إقناعي تأثيري يهدف إليه الشاعر، وهو حق نظره المسلوب لرؤية تلك الطبيعة المخفية خلف حدود من اليأس القاهر في استحالة رؤية تلك الطبيعة الخلابة، ورغم ذلك إلا أنه يحمل الأمل في العودة وحضن ذلك التراب الطاهر، ونرى الشاعر شحذ ذهن السامع لاستقبال النغم الحزين الهادئ، رغم ما تحمله المفردات خامدة إلا أن قلبها يشتعل بنار وحرقة الاشتياق للعودة، وهذا التكرار ولد تناغم موسيقي بديع وإيقاع جميل فيه تأثير وإقناع.

4.3. Maksatlar

من الخطأ أن نعتقد أن الشخص مستقل بنفسه، إنما يدخل في حساباته أنه عضو في جماعة كلامية معينة، وأن نشاطه يتجلى في الإطار الاجتماعي، إذ إن اللغة هي الجهاز الرئيس الذي يستخدمه الناس من أجل التخاطب بين بعضهم البعض، فهي مظهر من مظاهر السلوك العام، لاسيما إذا كان التواصل وسيلة وظيفية مهمة للوصول إلى الاستدلال واكتشاف مقاصد الكلام، وذلك من خلال ربط القصد بالغرض ومن ثم ربط الغرض بالهدف الذي ينتجه ويصل إليه التعبير اللغوي، وهذا ما قصد إليه ابن جني عندما عرف اللغة بأنها: "أصوات يعبر بها كل قوم عن أغراضهم"⁽³⁰⁰⁾، حيث إن الأغراض هي المعاني والدلالات التي يراد نقلها من متكلم إلى مستمع باستخدام الأصوات، وقد احتج صاحب المغني على ذلك بقوله: "بحيث يكون دليلاً على مقصود المتكلم وعلى أن المتكلم أراد أن يبلغ مراده بمقصوده"⁽³⁰¹⁾، وبالتالي تعد المقاصد من أهم العوامل التي تؤثر في استعمال اللغة وتأويلها، وكما تؤثر بدورها في توجيه المرسل إلى اختيار استراتيجية الخطاب، وكذلك تؤثر في التعبير عن معاني ومقاصد المرسل من خلال مراعاة العناصر السياقية التي ينتجها في ظروف الخطاب "فالكلمات والدلالات ترتبط على نحو وثيق

(299) عبد الكريم الكرمي، ديوان أبي سلمى، ص 172.

(300) ابن جني، الخصائص، 33/1.

(301) الشهري، استراتيجيات الخطاب، ص 182.

بالسياق وعلاقته فهو الذي يعطي الإضاءة للغرض والقصد⁽³⁰²⁾، إلى جانب كون القصد ووضوحه شرطاً من شروط نجاح الرسالة والتفاعل والتواصل بين أطراف الخطاب، بيد أن مقاصد المتحدث ونمط بناء أسلوبه يتغاير وفق التوجيهات المقامية الفارقة بينه وبين المخاطب، فتكون وظيفة السياق هنا ربط اللّغة بالوظيفة التي تؤديها من جانب وبالبيئة الاجتماعية وتضافر العناصر "فالسّياق وحده هو القادر على أن يمنح اللفظة المفردة دلالتها المحددة [...]، فالذي يحدد قيمة الكلمة المفردة هو السّياق الذي ترد فيه"⁽³⁰³⁾، إذن تتضح المقاصد بمعرفة عناصر السّياق فهي ركيزة أساسية لتجسيد معنى المرسل في الخطاب، سواء كانت تلك المقاصد مباشرة أو ضمنية، بالإضافة إلى أنها تساعد في إفهام المرسل إليه: "إذ حد الخطاب أنه كل منطوق به موجّه إلى الغير بغرض إفهامه مقصوداً مخصوصاً"⁽³⁰⁴⁾، ثمّ إنّها تعمل على إيجاد العلاقة الدلالية في العلامات ومن ثمّ استعمالها في الخطاب لاحقاً.

والحق أنّ هذه النظرية تعددت مفاهيمها في مختلف الدراسات النظرية في الصعيد العربي منها والغربي، ويمكن أن نشير إليها كما أوردها الشهري بحيث قسمها إلى ثلاثة أقسام: القصد بمفهوم الإرادة والقصد بمفهوم المعنى، والقصد هدف الخطاب.

أما القصد بمفهوم الإرادة: تنبني عليه عملية الفهم والإفهام؛ لأنّ الخطاب عملية تتم بين طرفين هما المرسل والمتلقي، وعلى هذا فهناك من يرى ضرورة حصول قصد المرسل في الخطاب بمفهوم الإرادة لينبني عليه الإفهام والفهم ولينأسس عليه حقيقة، وقد عالج بعض الباحثين القدماء والمحدثين القصد من زاوية أنّ القصد يؤثر بمعنى إرادة فعل الشيء في الحكم على الفعل نفسه، فتصبح الأفعال تابعة للمقاصد الباطنة لدى فاعلها لا لشكلها الظاهري، فهناك بعض النحاة الذين اشتراطوا ورود القصد في الكلام، وذلك عند تعريفهم له فتساءلوا "وهل يشترط في الكلام القصد؟، هناك قولان، أحدهما: نعم، وجزم به ابن مالك وخالق، فلا يسمّى ما ينطق بها النائم والساهي كلاماً، وعلى هذا يزداد في الحد: (مقصود). والثاني: لا، وصححه أبو حيان"⁽³⁰⁵⁾، فالركيزة في إنتاج الخطاب هي تعمد المرسل بأن يتلفظ بخطابه بدءاً عالماً بغاياتها، وأنّ فعله الخطابي لم يأت غفلاً وإلا اعتبرت أصواتاً دون إرادة لا تدل على خطاب أو إرادة إنجاز فعل لغوي.

وقد اشتقّ طه عبد الرحمن في كتابه «اللسان والميزان» مبدأ تداولياً من التراث العربي الإسلامي، سمّاه مبدأ التصديق وقد صاغه: «لا تقل لغيرك قولاً لا يصدقه ففعلك»⁽³⁰⁶⁾، إذ جعل قاعدة القصد من القواعد التي تفرّعت عنه، وهي: "لنتفقد قصدك في كلّ قول تلقّي به إلى الغير، ويترتب على هذه القاعدة أمران أساسيان: أحدهما وصل المستوى التبليغي بالمستوى التهذيبي للمخاطبة؛ والآخر، إمكان الخروج عن الدلالة الظاهرة للقول"⁽³⁰⁷⁾، والخروج عن الدلالة الظاهرة للقول هي تلك المقاصد الكامنة أو الإجمالية في الخطاب.

ونجد طه عبد الرحمن قد وافق مبدأ أوستين فالتلفظ عند أوستين غير المقصود يوازي الفعل التعبيري، إذ قد ينطق المرسل أصواتاً مركبة من مفردات صحيحة منتظمة في مستوياتها اللغوية وذات دلالة في ذاتها إلا أنّها لا تنجز فعلاً دون قصد المرسل، لذلك يكمن إنجاز الفعل اللغوي من وجهة نظره حين تتمثل "مقاصد المتكلم لإحداث الأصوات التي تعمل وفق هذه الأعراف بطريقة معينة أعني قصد المتكلم إحداث سلسلة من الأصوات تعد جملة في اللّغة،

(302) فايز الداية، علم الدلالة العربي (النظرية والتطبيق)، دار الفكر، دمشق، ط5، 1405/هـ، 1985م، ص195.

(303) محمد كريم الكواز، النقد والبلاغة، المصطلح والنشأة والتجديد، مؤسسة الانتشار، بيروت، ط1، 2006م، ص322.

(304) طه عبد الرحمن، اللسان والميزان أو التكوثر العقلي، ص215.

(305) جلال الدين السيوطي، همع الهوامع في شرح جمع الجوامع، (تح: عبد السلام محمد هارون- عبد العال سالم مكرم)، مؤسسة

الرسالة، بيروت، 1413/هـ، 1992م، 43/1.

(306) طه عبد الرحمن، اللسان والميزان، ص250.

(307) طه عبد الرحمن، اللسان والميزان، ص250.

وربما نقول -إذن- إنَّ الفعل الصوتي المعين يكونُ الفعل الصرفي التركيبي في حالة واحدة وهي:

- أن يقصد المتكلم إحداث سلسلة من الأصوات وفقاً لأعراف لغوية معينة.
- أن يحدث سلسلة من الأصوات تعمل بالفعل وفقاً للنحو المشار إليه، ولحد أدنى معين⁽³⁰⁸⁾.
وعليه لا يقتصر المرسل في قصده على التلفظ بالخطاب وإرادة إفهام الغير، بل يلزم القصد فعل التلفظ أيضاً، لأنه لا عبرة بقصد المرسل بعد أن يتلفظ باللغة، فإنَّ الخطاب لا يكون مستقلاً، بل يكون خطاباً مركباً فقد يرتبط حصول فعل ما بترك فعل آخر أو العكس مثلاً عندما يكون أحدهما هو المقصود أصالة والآخر هو المقصود تبعاً، ولهذا يذهب الشاطبي إلى الاعتداد بالمعنى التبعي في الحكم لأنه ثبت "أنَّ للكلام من حيث دلالاته على المعنى اعتبارين: من جهة دلالاته على المعنى الأصلي، ومن جهة دلالاته على المعنى التبعي الذي هو خادم للأصل، كان من الواجب أن ينظر في الوجه الذي تستفاد منه الأحكام، وهل يختصُّ بجهة المعنى الأصلي؟ أو يعمُّ الجهتين معاً؟"⁽³⁰⁹⁾، وهنا تتعدد مقاصد المرسل في ظاهر الخطاب؛ فهناك قصد أول وقصد آخر، ولا يصح الآخر إلا بالنظر إلى القصد الأول بوصفه تابع له.
وأما القصد بمفهوم المعنى فتعتني التداولية عناية قصوى بالشروط غير اللغوية في الخطاب، وذلك مثل الأغراض المتعلقة بالسياق والمقام وأحوال المتكلمين ومقاصدهم وكفاءة المتلقين في استيعاب الخطاب وفهمه وتحليله وتيسره، وللمقاصد دور في معرفة المعنى، وهذا ما اشتهر عند بعض علماء الأصول، وقد اشتهر منهم فريقان حسب طه عبد الرحمن، هما: القسم الحنفي والقسم الشافعي (ت: 204هـ) "ويضبط هذا التقسيم بما يمكن أن نسميه بمبدأ القصدية، ومقتضاه أنه لا كلام إلا مع وجود القصد، وصيغته هي: الأصل في الكلام القصد؛ ومعلوم أنَّ القصد من القول هو الذي يورث استلزاماته الصبغة السياقية أو المقامية"⁽³¹⁰⁾، ويرى الشهري أنَّ هناك من يعتبر أنَّ المقاصد هي المعاني نفسها أو المعاني هي المقصودة، ومنها "أن يكون الاعتناء بالمعاني المبنوثة في الخطاب هو المقصود الأعظم بناء على أنَّ العرب عند أهل العربية، فالتلفظ إنما هو الوسيلة إلى تحصيل المعنى المراد، والمعنى هو المقصود"⁽³¹¹⁾، ولذلك فهناك من يعتبر أنَّ المقاصد هي المعاني نفسها مثل الشاطبي الذي عقد فصلاً بعنوان "المعاني هي المقصودة [...]"، ومنها: أن يكون الاعتناء بالمعاني المبنوثة في الخطاب هو المقصود الأعظم بناء على أنَّ العرب إنما كانت عنايتها بالمعاني، وإنما أصلحت الألفاظ من أجلها، وهذا الأصل معلوم عند أهل العربية؛ فالتلفظ إنما هو وسيلة إلى تحصيل المعنى المراد، والمعنى هو المقصود"⁽³¹²⁾، وتتفاوت المعاني من حيث علاقة القصد بدلالة الخطاب الحرفية، فبالرغم من قدرة المرسل على التعبير عن مقاصده في أي مستوى من مستويات اللغة المعروفة؛ بيد أنَّ السياق ينصبُّ حول ما يعني إليه المرسل، إذ "ليس القصد معرفة قواعد النحو وحدها، ولكن ما تحدثه هذه القواعد وما سيتبعه من معنى وما يتولد عن النظم من مدلول"⁽³¹³⁾، وفي ذلك يفصل ابن قيم الجوزية رحمه الله الكلام في علاقة الملفوظ بالقصد بقوله: "الألفاظ بالنسبة إلى مقاصد المتكلمين ونياتهم وإراداتهم لمعانيها ثلاثة أقسام"⁽³¹⁴⁾.

(308) صلاح إسماعيل عبد الحق، التحليل اللغوي عند مدرسة أكسفورد، ص 188.

(111) إبراهيم بن موسى اللخمي الشاطبي، الموافقات في أصول الشريعة، دار المعرفة، بيروت، ط 3، 1417/1997م، 403/1.

(310) طه عبد الرحمن، اللسان والميزان، ص 103.

(311) الشهري، استراتيجيات الخطاب، ص 195.

(312) الشاطبي، الموافقات في أصول الشريعة، 396/2.

(313) أبو محمد السجلماسي، المنزغ البديع في تجنيس أساليب البديع، (تح: علاء الغازي، مكتبة المعارف، الرباط، ط 1،

1401/1980م، ص 188.

(116) ابن قيم الجوزية، إعلام الموقعين عن رب العالمين، (تح: محمد محيي الدين عبد الحميد)، بيروت، دار الفكر، دبط، 119/3-

1. أن تظهر مطابقة القصد للفظ، وللظهور مراتب تنتهي إلى اليقين والقطع بمراد المتكلم بحسب الكلام في نفسه، وما يقترن به من القرائن الحالية واللفظية وحال المتكلم به وغير ذلك.

2. ما يظهر بأن المتكلم لم يرد معناه، وقد ينتهي هذا الظهور إلى حد اليقين، بحيث لا يشك السامع فيه، وهذا القسم نوعان؛ أحدهما: لا يكون مريداً لمقتضاه ولا لغيره كالمكره والنائم والمجنون ومن اشتد به الغضب والسكران، والثاني: أن يكون مريداً لمعنى يخالفه كالمعرض والمورّي والملغز والمتأول.

3. ما هو ظاهر في معناه ويحتمل إرادة المتكلم له ويحتمل إرادته غيره، ولا دلالة على واحد من الأمرين، واللفظ دال على المعنى الموضوع له، وقد أتى به اختياراً.

وعليه يمكن القول يجب حمل كلام المخاطب على الظاهر، ولذلك فإنه لا بد أن يكون قصد المرسل حاضراً في خطابه لأن معرفة قصد المرسل هو الفيصل في بيان معناه، لأن المعنى هو المطلوب، ولا يتم التوصل إليه إلا عن طريق السياق، بالتالي فلا يمكن للغة وحدها أن تبين القصد الحقيقي للمرسل داخل الخطاب، وتستوفقنا "قاعدة هامة في التواصل اللغوي، وهي أن المعاني لا تكمن في الأدوات اللغوية المستعملة، بل لدى المتكلم الذي يستعمل تلك الأدوات ويوظفها بشتى السبل لتحقيق مقاصده ونواياه"⁽³¹⁵⁾، وهذا تبعاً لما قاله الأمدى (ت: 631هـ) بأن دلالات الألفاظ ليست لذواتها، بل هي تابعة لفظ المتكلم وإرادته، إذ تكمن أهمية السياق في ربط القول بغرض مقصود على القصد الأول"⁽³¹⁶⁾، أي ربط القول بغرض مقصود أولي وأوضح من القصد الأول وهذا يعني أن الخطاب يحمل قصديين أحدهما أولى من الآخر لارتباطه بالسياق، وبالتالي "يكتسب كل ملفوظ سمة تمثل دلالاته: إن عبارتين مختلفتين تصبحان متميزتين على صعيد الدلالة، ويتحدد مفهوم الدلالة من خلال عملية تجريد تأثيرات المعنى المحتملة والناجمة عن اختلاف الأشكال"⁽³¹⁷⁾، وكان للجاحظ دور أيضاً في هذا الفكر، إذ ركز اهتمامه على الأحوال والمقاصد، فنجده يقول: "إذ ينبغي للمتكلم أن يعرف أقدار المعاني، ويوازن بينها وبين المستمعين وبين أقدار الحالات [...] حتى يقسم أقدار الكلام على أقدار المعاني، ويقسم أقدار المعاني على أقدار المقامات وأقدار المستمعين على أقدار تلك الحالات"⁽³¹⁸⁾.

ولعنا لا نبالغ إذا قلنا أن القصد كان من أبرز اهتمامات الجرجاني لاسيما في نظرية النظم، إذ أكد الجرجاني أن استعمال الآيات معينة في الخطاب لا يكون إلا من أجل تحقيق مقاصد معينة وذلك من خلال المعاني وأشار إلى هذه النقطة قائلاً: "لا يريد المعنى الظاهر في حد ذاته، وإنما يجعله سلماً يرقى به إلى المعنى غير الظاهر أو بعبارة أخرى لا يريد المعنى الذي يحدده الوضع اللغوي، بل المعنى الذي يقصده المتكلم"، ولهذا عقد الجرجاني فصلاً "في اللفظ الذي يطلق ويراد به غير ظاهره"⁽³¹⁹⁾، بيد أنه ينظر إلى القصد في بعض المواضع على أنه يتجاوز المعنى إلى طريق إبانته وتقريره، فإنه يرى أن المزايا في النظم هي بحسب المعاني والأغراض التي تؤم، ويتضح ذلك بقوله: "وإذا عرفت أن مدار امر النظم على معاني النحو، وعلى الوجوه والفروق التي من شأنها أن تكون فيه، فاعلم أن الفروق والوجوه كثيرة ليس لها غاية تقف عندها، ونهاية لا تجد لها ازدياداً بعدها، ثم أن المزية ليست بواجبة لها في أنفسها، ومن حيث هي على الإطلاق، ولكن تعرض بسبب المعاني والأغراض التي يوضع لها الكلام، ثم بحسب موقع بعضها من بعض، واستعمال بعضها مع بعض"⁽³²⁰⁾.

(315) براون ويول، تحليل الخطاب، (تر: محمد لطفي الزليطني)، دار الفجر للنشر والتوزيع، ص9.

(316) علي آيت أوشان، السياق والنص الشعري من البنية إلى القراءة، ص115.

(317) بيار أشار، سوسولوجيا اللغة، منشورات عويدات، بيروت، ط1، 1996م، ص90.

(120) الجاحظ، البيان والتبيين، (تر: عبد السلام محمد هارون)، مطبعة المدني، مصر، ط7، 1418هـ/1998م، 138/1-139.

(319) عبد القاهر الجرجاني، دلائل الإعجاز، ص66.

(320) عبد القاهر الجرجاني، دلائل الإعجاز، ص87.

وهنا يمكن القول إنَّ النظر إلى التعبير عن القصد من لدن المرسل هو ما يمكن أن يكون الركيزة الرئيسة لتقسيم استراتيجيَّة الخطاب من حيث دلالة لغة الخطاب عليه إلى استراتيجيَّة مباشرة وأخرى تلميحيَّة، وعليه فواجب أن يكون هناك حرص على إفهام هذا القصد وفهمه؛ لأنَّ إنتاج الخطاب بين طرفين مرهون بفهم مقاصد المرسل من قبل المرسل إليه وعدم فهم القصد سينبني على إنتاج خطابات لا تتناسب مع السياق وما يعود بنا إلى علاقة اللُّغة والسياس بالخطاب، لذلك يستدل المرسل إليه بلغة الخطاب الظاهرة ليفهم الخطاب في قصده الباطن، أو المضمّر، وقد تجلّى ذلك واضحاً عند تقسيم بعض الباحثين للأفعال اللُّغويَّة إلى أفعال لغويَّة مباشرة وأخرى غير مباشرة مثلما فعل سيرل، وكما تجلّى عند جريس في خرق أي من قواعد مبدأ التعاون الأربع، فلا يكون هذا الخرق إلا لقصد معين، مع أنَّه يظلّ محكوماً بمبدأ التعاون. وهو ما يحتكم إليه المرسل إليه لفهم قصد المرسل من خلال الاستلزام الحواري.

ويسهم قصد المرسل أيضاً في تعدد معنى الخطاب الواحد، وفي تعدد أفعاله الإنجازيَّة فإنَّه قد ينتج خطاباً يقبل أكبر من تأويل في السياق الواحد، وبهذا فإنَّ ما ورد على أنَّه استنتاج من الخطاب فقط، لم يكن معتمداً على منطق اللُّغة البحث، دون النظر إلى قصد المرسل الذي يوظف ذلك في إنتاج خطابه، وهذا يؤكد التلازم بين الاستنتاج والافتراضات مما يجعلنا نؤكد أنَّ هذا داخل ضمن إطار التداول لأنَّه آليَّة مهمة في إنتاج بعض أنواع الخطابات مل خطابات القوانين والتوجيهات التي يستعمل المرسل فيها استراتيجيَّات التلميح والتوجيه والتضامنيَّة والإقناع، فلكل خطاب شكله اللُّغوي الخاص به، ولاشك أنَّ هناك علاقة بين شكله اللُّغوي ومعناه، لذا يجب الربط بي قصد المرسل الذي يريد التعبير عنه في خطابه وشكل اللُّغة الدال عليه، وذلك من خلال النظر إلى سياق التلفظ بالخطاب، لكن وفي غالب الأحيان فإنَّ ما يمليه شكل الخطاب اللُّغوي الظاهر قد لا يدل على قصد المرسل، ومنه فإنَّ هذا القصد لا يأتي متطابقاً مع دلالة الوضع اللُّغوي، بحيث إنَّ المعنى المقصود لا يكون هو المعنى الحرفي، لذلك يجب على المرسل إليه فهم القصد الحقيقي الذي يسكن وراء دلالة الوضع اللُّغوي، لأنَّه إذا لم يجرم بأن معنى المرسل المقصود لا يطابق المعنى الحرفي للخطاب فإنَّ عمليَّة الاتصال لا تتم خاصة في حالة عدم اعتبار بعض العناصر السياقيَّة.

ويتضح لنا مما سبق أنَّه لإدراك معنى الخطاب يتوجب بوجه عام الوصول إلى فحوى العبارة ذاتها من جهة وإلى قصد المرسل من جهة أخرى، أمَّا عمليَّة التأويل فتتم بشكل ناجح عندما تحصل المماثلة بين فهم المتلقي دلالة العبارة وقصد المتكلم نتيين أنَّ امتلاك الكفاءة اللُّغويَّة لا تكفي وحدها لإبلاغ المقاصد، بل يتم نقل القصد إلى المرسل إليه باستثمار جيد للغة والتحكم في توظيفها داخل الخطاب، وإنَّ اختيار استراتيجيَّة الخطاب لا يفيداً جنس الخطاب، أي سواء أكان نظماً أم نثراً، مادام أنَّه يستوفي شروط الخطاب من وجود مرسل ومرسل إليه وعناصر سياقيَّة أخرى، وبالتالي يتضح أنَّ جنس الخطاب ليس عائقاً دون اختيار نوع الاستراتيجيَّة المناسبة للسياق وبما أنَّه يعوض بعض الخطابات البعض الأخر، بالرغم من التباين في أشكالها ودلالاتها اللُّغويَّة فإنَّ نموذج القصد هو ما يسوغ هو التعويض أو التبادلات الخطابية، إذ يتعلق القصد بمعنى الخطاب في السياق.

4.3.1. Maksatların Çeşitleri

تتنوع مقاصد الخطاب في شعر الأطفال حسب حيثيَّات واعتبارات مختلفة، وتنقسم المقاصد باعتبار أغراضها إلى مقاصد مباشرة صريحة ومقاصد غير مباشرة متضمنة حسب السياق التي وردت فيه.

1. المقاصد الموضوعية: وهي الأغراض المباشرة مثل المعاني والأفكار التي تتجلى بوضوح في النص، وبأسلوب مباشر يتطابق فيها المعنى الحرفي للغة مع قصد المرسل مثل الأمر بالصلاة والحث على فعل الخير، وتتجلى المقاصد المباشرة بشكل واضح في القصيدة الوطنية عموماً والنشيد بوجه خاص، وذلك يرجع إلى استعمال الأسلوب المباشر خاصة الأمر والنهي والنداء والذي يتوافق مع الطابع الحماسي التي تتسم به القصيدة الوطنية، فيسعى فيه المرسل إلى تبليغ معلومات عن وقائع تتصل بالتاريخ والوطن من جهة، ويسعى إلى إيجاد علاقة بينه وبين المرسل إليه من خلال ما يصوره من تقارب بينهما في الحالة الاجتماعية والخصائص المشتركة داعياً بذلك إلى تجسيد العلاقات الاجتماعية والتواصل، ومن الأمثلة على استخدام المقاصد الموضوعية:

• تحدّي الاستعمار في عدم الهجرة: إنّ هذا الموضوع غلب على أشعار الفلسطينيين، سواء في الشعر الموجّه إلى الأطفال أم إلى الكبار، وما الشعر الموجّه إلى الأطفال إلا نماذج أو مقتبسات وجّهت قديماً إلى الشباب للتحريض على العدو، نجد هذا الغرض متمثلاً في الأبيات التالية الموجهة لأطفال الصف الخامس الابتدائي، إذ يقول الشاعر⁽³²¹⁾:

هنا باقون

كأننا عشرون مستحيل

في اللد، والرملة، والجليل!!

هنا على صدوركم باقون كالجدار

وفي حلوقكم

كقطعة الزجاج كالصبار

وفي عيونكم

زوبعة من نار

هنا على صدوركم باقون كالجدار

تترجم هذه الأبيات من قصيدة (هنا باقون) للشاعر توفيق زياد عن عزم وتحديّ الشعب لكل السلطات القمعية والمواقف الاستسلامية، والخيانات المتوالية في بقائه فوق أرضه إذ تنم عن لسان رصين من حديد وفيها نوع من التهديد، وتشير هذه الأبيات إلى مقصد مباشر وصريح.

• الدعوة إلى الجهاد: ثمة ضرورة في واقع الشعب الفلسطيني وهي ضرورة الدعوة إلى الجهاد، فاقد باتت ذات أهمية كبرى في سبيل نصره فكرتها، والتلويح بأهميتها القصوى بأسلوب حضاري، ونستعرض هنا مثلاً موجهاً لأطفال الصف الرابع الابتدائي، إذ يقول الشاعر:

هَبُوا استعدوا للغلب

وأروهم عزم العرب

اشحذوا قعس الهمم

بلغوا الشرق مناه

هذه دعوة صريحة ومباشرة للوقوف وانهاء أي طغيان، ودعوة لمدّ السواعد لتجديد مجد وفخر الأرض، وفي نبرتها المجللة حث للاستعداد والعمل من أجل الوطن، ودلّ ذلك من خلال استخدام الشاعر لفعل الأمر في: (انفضوا، استميتوا، هَبُوا، استعدّوا، خذوا، سيروا، أروهم، اشحذوا، بلغوا)، فكلها أفعال مقاصدها الحث على الجهاد.

⁽³²¹⁾ توفيق زياد، أشد على أيديكم، ص127-130.

⁽³²²⁾ حسن البحيري، ديوان الأصائل والأسرار، نادي أنصار الفضيلة، حيفا، 1943م، ص123.

• تصغير الغاصب المحتل: أيضاً من المواضيع التي أخذت بعين الاعتبار، إذ بها تقوى عزيمتهم وتنصر كلمتها ولا يخشون سطوة ظالم، وتتمثل في هذه الأبيات الموجهة لأطفال الصف الرابع الابتدائي، يقول فيها الشاعر⁽³²³⁾:

إن تسلّ يا غرب عنّا
فلنا الحرب وإنّا
في الوغى أولاً تسل
لم نكن فيها نمل
نحن ضد المحن مذ كان الوجود
في فلسطين وفي كلّ بلد

إنّ الكلمة القاسية الموجّهة إلى الغير تكسره، هكذا يُعلّم الشعراء أطفالهم منذ إنبتاهم يربونهم على استصغار الخصم باصطفاء مفردات تبعد كلّ البعد عن الهزل، بالإضافة إلى الافتخار أمام العدو بقدرته على المقاومة والمواصله حتى النصر، فتكبير الأطفال وتزهر أوراق أغصانهم حاملين معهم مبادئ نُشّوا عليها لحماية الوطن وأخذ حقوقهم، فشير هذه الأبيات إلى رسالة ذات مقاصد مباشرة تتمثل في مقولة ما أخذ بالقوة لا يسترد إلا بقوة.

• الافتخار بالشباب: يلعب الشباب دوراً ليس هيناً في بناء المجتمعات، حيث إنّ المجتمع الشاب هو أقوى المجتمعات؛ لأنه يعتمد على طاقة هائلة تحركه، فتكمن أهمية الشباب في تحريك المجتمع وتنميته، بحيث يتم التعاون على تنفيذ أنشطة تعود بالفائدة على شرائح معينة، وهذا ما أفادته الأبيات الموجهة لأطفال الصف الثالث الابتدائي، إذ يقول الشاعر⁽³²⁴⁾:

أنت يا زين الشباب
كن بشوشاً في الصعاب

كن رقيقاً بالصحاب
وأثر في كلّ باب مشغل الأخلاق

اهتمّ الشعراء في الكتابة عن الشباب وإبراز أهميتهم، تتمثل في الأبيات السابقة أنّ الطفل سيصبح في يومٍ ما شاباً، وهذا الشاب لا بدّ أن تكون لمبادئه جذور يتعلّمها منذ طفولته، وأنّ المستقبل مرهون به، فمقاصد التشديد السابقة واضحة مباشرة حسنة اللفظ.

• النظافة: حرصت المنهاج الفلسطينية على نظافة الأطفال وتشجيعهم على المحافظة على صحة الأجسام والاعتناء بجمالها ونضارتها، واعتبرها من صميم رسالته؛ وذلك لأن أثرها عميق في تركية النفس وتمكين الإنسان من النهوض بأعباء الحياة، وهذا ما أورده المنهاج في الأبيات التالية الموجهة للصف الأول الابتدائي، إذ يقول الشاعر⁽³²⁵⁾:

أنظف دائماً جسمي
لأحميه من السّقم
أنظف أعيني دوماً
من الأمراض كي تُحمي
أنظف كلّ أسناني
بفرشاة ومعجون
أنظفها صباح مساء
فتبقى دائماً بيضاء

فلم يتوقف مجال الشعر الموجّه إلى الأطفال على موضوع الوطن، بل تعدّاه إلى مقاصد شتى والنظافة من المواضيع التي اعارت اهتمام الشعراء، ونرى مثلما أشارت الأبيات السابقة استخدام المقاصد المباشرة والتي كان الغرض منها المواظبة على النظافة.

⁽³²³⁾ سليم أبو الإقبال البيهقي، وقائع الأناشيد الوطنية والقومية، جريدة فلسطين، يافا، العدد 194، السنة الرابعة عشرة، 1930/11/1، ص3.

⁽³²⁴⁾ وهيب البيطار، ديوان أنة المعلم، دار الكرمل للنشر والتوزيع، عمان، ط1، 1986م، ص32.

⁽³²⁵⁾ وجيه سالم، أغاني الطفولة ديوان شعر للأطفال، ص13.

• العلم: حنّت المنهاج الفلسطينية طلابها الأطفال على العلم سواء في نصوصها الشعرية أم النثرية، وحضت على نشره والاستزادة منه، وهذا ما نراه في الأبيات التالية الموجهة لأطفال الصف الخامس الابتدائي، إذ يقول الشاعر فيها⁽³²⁶⁾:

وانشروا العلم فللعلم شؤون
وانشروا العلم فللعلم شؤون
وانشروا العلم فللعلم شؤون
وانشروا العلم فللعلم شؤون
وانشروا العلم فللعلم شؤون
وانشروا العلم فللعلم شؤون

المقاصد المباشرة تبدو جلية في الأبيات السابقة، فقد استخدم الشاعر فعل الأمر في كل بيت ثم أتبع الفعل التوجيهي بتعقيب أو نتيجة، وكما نرى في (انشروا العلم) وحجته في ذلك أن (بنشر العلم ينال الأمل)، ثم وجه الفعل (ابتنوا اللغة الفصحى الحصون) وأتبعه بنصيحة منبهاً فيها قبل فوات الأوان، ثم وجه فعل الأمر (اعضوا) الشرق، أتبعها بحجة أن الشرق يحقق كل رجاء، والواضح أن جميع الأفعال كانت موجهة لصالح المرسل إليه.

يمكننا القول إن الشاعر استخدم مقاصده المباشرة في مجالات الحياة التي ترعى الطفل تتلخص في المجالات الوطنية والاجتماعية والتعليمية، وتهدف هذه المقاصد المباشرة في الأغلب إلى الحث على الفعل أو تركه.

2. المقاصد الإجمالية: وهي أفعال الكلام غير المباشرة، أي هي الكيفية التي يعتمد عليها المرسل ليقول شيئاً في وقت يقصد فيه شيئاً آخر. يتمثل الخطاب في ظاهره فعل لغوي مباشر ويحيل بدوره إلى فعل لغوي غير مباشر.

وأشار طه عبد الرحمن في كتاب «اللسان والميزان» إلى شروط أداء الفعل اللغوي التي استخرجها سورل، يتعلق الأمر بتلك الشروط التمهيدية التي ينبغي أن يستوفها الفعل الكلامي حتى يكون موفقاً وهي أربعة⁽³²⁷⁾:

1. شروط مضمون القضية: وهي تحدد أوصاف المضمون المعبر عنه بقول مخصوص.
2. الشروط الجوهرية: وتعين هذه الشروط الغرض التواصلية من الفعل التكملي هذا الغرض الذي يلزم المتكلم بواجبات معينة.
3. شروط الصدق: وهي تحدد الحال الاعتقادي الذي ينبغي أن يقوم به المتكلم المؤدي لهذا الفعل التكملي.

4. الشروط التمهيدية: وتتعلق هذه الشروط بما يعرفه المتكلم عن قدرات واعتقادات وإرادات المستمع وعن طبيعة العلاقات القائمة بينهما، "ذلك لأن فهم القصد التواصلية للمتكلم لا يعتمد فقط على الدلالة اللسانية للقول، بل ينطلق منها ويتجاوزها بتشغيل كل أنواع المقدمات والمؤشرات والقرائن السياقية، ويجند لذلك قدراته الاستدلالية والاستنتاجية التي تدخل في اعتبارها وفي حسابها أية معلومة [...]، سواء ذات علاقة بالعلامة اللسانية أو بالسياق التداولي"⁽³²⁸⁾، ونستعرض هنا مثلاً على المقاصد الإجمالية وجهت كخطاب شعري لأطفال الصف السابع الإعدادي، إذ يقول الشاعر⁽³²⁹⁾:

يعيش المرء ما استحيا بخير
ويبقى العود ما بقي للحاء
فلا والله ما في العيش خير
ولا الدنيا إذا ذهب الحياء

(128) سليم أبو الإقبال البعقوبي، وقائع الأناشيد الوطنية والقومية، ص3.

(129) طه عبد الرحمن، اللسان والميزان، ص261.

(130) عبد السلام عشير، عندما نتواصل نغيّر (مقاربة تداولية معرفية لأليات التواصل والحجاج)، إفريقيا الشرق، المغرب، 2006م،

ص54.

(329) أبو تمام، ديوان أبي تمام، 342/4.

تتلخص المقاصد الاجتماعية في البيت السابق في تلميح الشاعر وإشارته إلى الدعوة إلى الجهاد وإلى ثورة تعلي كلمة الحق، كما أنه لمحت في البيتين الثالث والرابع للدعوة إلى الأخلاق. ويمكننا القول أن المخاطب كلما سمحت له كفاءته اللغوية من ألفاظ وعبارات للدلالة على الرغبة في إيجاد علاقة بالمرسل إليه مستعملاً في ذلك عدة مؤشرات لغوية تجسد غرضه وتساعد على توجيه المقاصد في العملية التواصلية.

SONUÇ

Çalışma, Filistinli çocuklara yönelik şiirlerin bazı örneklerini ele almaya çalışmıştır. Şiirin yazıldığı formüllerden bahsedip bu formüllerin belâgatını ve delaletini beyan etmiştir.

Çalışma görgül bir dilsel yöntem çerçevesinde cereyan etmiştir. Çalışma üç bölümden oluşmuştur. Dilsel tedavül konusu araştırmanın en büyük bölümünü oluşturmuştur. Bu bölüm gönderen kişiyle gönderilen kişi arasında gerçekleştirilen iletişim sürecinin ne kadar doğru bir şekilde gerçekleştiğiyle ilgilenip gönderilen mesajın alıcı üzerindeki etkisini incelemiştir.

Analiz, inceleme ve araştırmadan sonra çalışma bu sonuçlara ulaşmıştır:

Tedavül yöntemi şiir metinlerini inceleme sadece dilin temel yapılarını ve şekillerini betimlemek üzerine değil, alanını genişletip edebi hitabın analizini de kapsamıştır. Bunun yanında, tedavül yöntemi toplum içindeki ilişkilerde kullanılan dili analiz edip özellikle şiirin içinde yer alan dilsel fiillerin önemini incelemiştir.

Hitab eden kişinin iletişim sürecinde hangi dilsel strateji türünü kullanacağı, konunun üretiminde kullanılan dilsel fiillerin ve kelimelerin kalitesini yükselten tedavül yöntemi tarafından belirlenmektedir.

Dilsel fiiller teorisi, dilsel çalışmaları yeni bir ufka taşıyıp, araştırmacıları yeni teori ve yöntem üretmeye teşvik etmiştir. Araştırmacılar yeni teorileri ortaya atarken eski tarihe ait bahaneçilik işlevleri ve kuralları gözönünde bulundurmışlardır. Tedavül yöntemi doğrudan dilsel fiillerin her türüsüne dayanan hitapların analizini yapmakta kullanılan birçok mekanizmaya sahiptir. Bu da araştırmacılara yeni ufuk açmıştır.

Çocuklara yönelik şiirlerin çoğu siyasi bir yaklaşımla ortaya çıkmıştır. Şairlerin özgürlük için başlatılan savaşıardan ve bu savaşların içinde doğan siyasi olaylardan etkilenerek şiirlerini yazmışlardır. Bu nedenle Filistinli şairlerin şiiri yaşanan olaylardan beslenen akıcılık, güç ve çeşitlilikten etkilenmiştir.

Dayanışma stratejisi muhatap kişiyi, kendisiyle gönderen kişi arasındaki dayanışma yollarını gösterip dilsel fiilleri ve faal mekanizmaların yoluyla cezbeder. Bu stratejiyle gönderen kişi göndermek istediği metnin kalitesini artırır.

Etkili resme dayanan bahanecilik ve ima mekanizmaları ve belâgat çeşitleri çocuklara yönelik şiirde açık bir şekilde ortaya çıkmıştır. Bu konuyla ilgili işaret edilmesi gereken nokta çocuklara yönelik şiirlerin genelinde bahanecilik, meyillendirme ve ikna yöntemlerinin bulunmasıdır. Bahanecilik hitap faaliyetini artırıp şiir beyitlerinin muhataba göre kurulmasını sağlar. Bu özellikler çalışmada verilen örneklerde görülmüştür.

Tavsiye ve Öneriler:

Hitap stratejilerine bütün bilimsel seviyelerde yenilik ve ikna ruhunu diriltiren bir bilim ve faal bir ikna mekanizması olarak önem verilmesini tavsiye ederiz.

Çocuklara yönelik şiir metinlerini değerlendirip çocukların hayalleri ve sosyal yaşamlarıyla uyumlu fikir ve değer kapsayan şiirin yazılması gerektiğini düşünürüz. Bu görev, çocuk şiiri ve çocuk edebiyatı uzmanlarının istişaresiyle gerçekleştirilebilir.

Folklor ve sanat konularını toplayıp analiz edip ondan faydalanarak çocuklara özel yerlerde bulunulmasını tavsiye ederiz. Ayrıca, bu alanla ilgilenen araştırmacı ve şairlere uygun zemin sağlandığı zaman bu alan zenginleşecektir.

KAYNAKÇA

- Abbâs, Fadil Hassân, *el-Belâgetül-Arabiyye Funûnuhâ ve afnânuhâ*, el-Furkân, Irbid 2005.
- Arabiyye, Kazablanka 2000.
- Abdurrahmân Taha, *el-Lisân ve el-Mîzân Yada et-Tekavsür el-Aklî*, Merkez el-Kutubi'l-Arabiyye, Kazablanka-Beyrut, 1998
- ALî Fâdel, *Lih Ya Dünya*, Hayfa, Arap Çocuk Edebiyatı Merkezi, 1996.
- el-Hamadânî, Ebû Fîrâs el-Hâris, *Dîvân Ebî Fîrâsî'l-hamdânî*, Dârû'l-Kitabi'l-Arabî, Beyrut, 1994.
- el-Cürcânî, Ebû Bâkır Abdulkahir, *Delâilü'l-İ'câz, Mektebetü'l-Hâncî*, Kahire, 1401.
- Aristo Talis, *Fennü'ş-Şi'r*, (Thk. Vadirasat şukri Muhammed), el-Hayyat el-Misriyye Lilkitab, 1993.
- Asfür, cebir, *es'Sura el-Fenniyye Fît-Turasun-Nakdî ve el-Belağa ind'el-Arab*, Merkezü'l-Kütübi'l-Arabiyye, Beyrut, 1992.
- eş-Şebbî, Ebul-Kasim, *Divânu Ebu'l Kâsim eş'Şebbi ve Rasailuh. Dârû'l-kitabil-Arabi*, Beyrut, II. Baskı, 1415/1994.
- at-Tâî, Habîb b. Evs b. el-Hâris, *Divân Ebi Temmem. (Thk. Muhammed Abdulazzâm)*, Kahire, y.y..
- ez-Zemahşerî, Ebû'l-Kâsim Carullah Mahmud b. Ömer b. Muhammed, *Keşşâf an Hakaiki Gavamizi't-tenzil ve Uyuni'l-Ekavil fi Vucuhit-te'vil*, Dârû'l-Marife, Beyrut, 2009.
- Bulhayîr Ömar, *et-Tanâvulut-Tedâvılı Lil'Hitabıl-Edebî*, Mecelletül-Kıssah, N2, Mecelletus-Sekafe, Cezayir, 1999.
- Dervîş, Mahmûd, *el-A'mâl el-ülâl*, Riyâş er-Rîs, Beyrut,2005.
- Ebû Jâmûs, Abdulhakîm, *Dîvân Farâşatun Fî Samâ' Râifa*, Ramallah, 2001.
- el-Evdat, Yakûb, *Min Alâmi'l-fikri ve'l-Edâb Fî Filstin*, Dârû'l-İsrâ, Kudüs, 1992.
- el-Âmidî, Ali, *el-İhkâm Fî Usûlil-Ahkâm*, Dârûs'Smîi, Riyad, 2003.
- el-Enbârî, Ebû Bakr Muhammed, *ez-Zâhir Fî Meânî Kelimâtin-nâs*, (Thk. Hatem Salîh el-Dukturud-Damin), Dârû'l-İlim, Beyrut, 1992.
- el-Betcalî, İskender Sâlim el-Hurî, *Dîvân İskender Sâlim el-hurî Hayatutuh ve Ededbuhu*, Dârûd-Dıfaa, Kudüs, 1981.

- , Divân Dakkat el-kalbi. Beyt el-Makadis Basım, Kudüs 1932.
- el-Beytarî, Vehib, *Divân Annatü'l-Mu'allim*, Matbatı'l-Karmil, Uman 1986.
- Fahrü'd-Din Muhammed b. Amr Râziî, *et-Tefsîrül-Kebîr*, Dârû'l-Fikir, Beyrut, 2003.
- el-GURAFI, Husn, *Harkiat el-iikae Fi el-shshier el-earabi el-muasir*. 'afrikia el-shrk, Mağrib, I. Baskı, 2001.
- el-Haffâcî, İbn Sinan, *Sirri'l-fesahati*, Dârû'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1982.
- el-Hürî, Qaysar, *Divân ez-Zikrayeti*, el-Ttijari, Kudüs, 1945.
- el-kasım, Samîh, *Şiir Risalatün İle Guzzat La Yakra'un" el-İntifadati Şiir'inde Adil Ebu Amşe*. Ittihad el-kuttab filistinliler, Kudüs, 1991.
- el-KARMÎ, Abdül kerim, *Divânu Abu Salma*. el-Avdat Basım, Beyrut, I. Baskı, 1978.
- el-Kefevî, Ebû Eyyûb, *el-Kulliyet*, Mu'essesetü'l-Rrisele, Beyrut, 1998.
- el-Kızvını, Najamu'd-Din, *el-Şamsiye Fi el-kavaid el-Mantakiye*. (Thk. Mahdi Fadolu Allah), el-Markaz as'Sakafi el-Arabi, el-Bayada Yayın, I. Baskı, 1998.
- el-Qi'î, Muhammed Abdülmunim, *el-Aslân Fi Ulûmi'l-kurân* 1996.
- Râzi, Ebû Abdullah Muhammed b. Ömar b. el-Hüsein Ebû'l-Fahr, *et-Ttafsîrül-Kebîr*, Dârû'l-Fikri, Beyrut, 1981.
- el-Seid, İzud-din Gany, *et-Takrir Bayın el-Musir ve et'Tasir*. el-Muhmadiya Baskı, Kahire 1978.
- el-Yusufî, Muhammed Lutfy, *Tajel-liyat Fi Bunyet el-şiiir el-Arabı el-Muasir*. Siras Yayın, Tunus 1985.
- Riyad 1985.
- en-neysâbûrî, Nızamul Din Hassan, *Tefsîr Garayib el-kurân*. Dârû'l-Kütubi'l-İlmiyye, Beyrut 1996.
- es-Sekakini, Halıl, *Kıda Ana Ya Dünya* et'Tijariya Baskın, Kudüs 1955.
- es-Sekkâkî, Ebû Yakûb Yusuf ibn Ebî Bekır Muhammed, *Miftâhu'l-Ulûm*, Dârûl-Kütubi'l-İlmiyye, Beyrut 1983.
- es-Surân, Mahmûd *el-Lûge ve'l-Muctema'*, Dârû'l-Maârif, İskenderiye 1963.
- eş-Şehrî, Abdülhâdi, *İstiratıcıyyetu'l-Hitâb*, Dârû'l-Kitâb, Beyrut, 2004, Beyrut 2004.
- Gazâlî, Ebû Hamid Muhammed, *el-Mustasfa Min İlîmil-Usûl*, (Thk. Muhammed Abdulsalam Abdulşafi), Dârû'l- Kütubi'l-ilmiiyyet, Beyrut 1993.

- Guneyîm, Saliha Reşit Guneyîm, *el-Lehacetü Fi'l-kitab*, el-Madani, Cidde, 1985.
- Hassân Abbâs, *en'Nahvu'l-Vâfi*, Dârû'l-Mârîf, Kahire, y.y..
- Haşimi, Ahmet, *Cevahir el-Belgâti Fi'l Maani ve el-Baeyan ve el-Badi*. Mektebetu'l-Asriye, Sayda.
- el-Fârâbî, Muhammed b. Muhammed b. uzalq, *el-Hurûf*, Dârû'l-Meşrik, Beyrut, 1990.
- Ferdinan Di Suser, *İlmü'l-Lughati'l-Âm*, (Çev. Yusuf Aziz), Dârû Âfâk el-Arabiyye, Bağdat, 1985.
- İbn Abbâd, el-Mu'tamid, *Dîvânü'l-Mu'tamid bin Abbâd*, (Thk. Ahmad Ahmad Bedavî ve Hamîd Abdulmajid), Kahire, 1951.
- İbn Haldûn, Abdurrahmân bin Muhammed, *Mukaddimât Ebn-ı Haldûn*, (Thk. Abdullah Muhammed Derviş), Dârû'l-Fikir, Beyrut, 2001.
- İbn Cinnî, Osmân, *el-Hasâis*, (Thk. Muhammed Ali an'Neccer), Dârû'l-Kutubi'l-Mısriyye, Kahire 1952.
- İbn er-Rûmî, Ali, *Dîvânü İbnü'l-Rûmî*, Dârû'l-kutubi'l-İlmiyye, Beyrut İbn Teymiyye, Ebûl-Abbâs Takıyyuddîn, *Derudü'l-Aklı ve'n-Nakli*, (Thk. Muhamed Raşad Salem), İdaretü's-Sekâfe, Riyad, 1991.
- İbnü'l-Arabî, Ebû Bekir Muhammed b. Abdullah, *Ahkam el-Kûrân*, (Thk. Muhammed Abdülkadir Atâ), Dârû'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2003.
- İbn eş-Şerecî, Hibatülalh, *Amalî İbnuş-Şerecî*, Mektebetü'l-Hâncî, Kahire, 1992.
- İid, Racâ, *Lugâtül-Şiir Kırra'tan Fi'l Şiir el-Arabî el-Hadîs*. el-Marif Kurum, İskenderiye.
- John Kuinn, *en-Nezriyetü'l-Şiriyye*, (Çev. Ahmed Derviş), Dârû'l-Garib, Kahire 2000.
- Muhammed Karîm, *el-Muktazab Fi Lehacâti'l-Arap*, Tanta 1996.
- Mişel Fuku, *Hefriyyetü'l-Merifatı*, (çev. Salim Yefut), Merkez el-Kutubi'l-Arabiyye, Beyrut 1987.
- Muhammed b. Ali as-Samil, *Belâget Esâlib at-Tahiyye Fil Şiiri'l-Arabi*, mecelletü'l-Arabiyye, y.y..
- Mahmûd abdulerrahim, *el-Amâl el-Kâmile*, (Thk. Ezzedin Vlmanasira), Şam 1988.
- Mahmud Hüseyin, *aş'Şair Hasan el-Buhayri*. el-Başair, Şam 1992.
- Murtâd, Abdul Celil, *el-Lûgetü ve at-Tevasül*, Hivmat yayınlar, Cezayir 2000.

- Nehla, Mahmûd Ahmed, *Áfâk Cedîde Fî'l-Bahsil-Lugâvîl-Muasîr*, Dârû'l-Marifeti'l-Câmiyye, Mısır, 2002.
- Nehir, Hâdî, *el-Keyfiyat at-Tavâsuliyye ve el-İttisâliyye*, Dârû'l-Fikir, Ammân, 2003.
- Râdî, Abdülhâdî ve aharûn, *ar'Ravdatü Lilssafû'l-Rabi el-İbtidâ'î*, Mektebetu'l-Endelüs, Kudüs, 1945.
- Rurut Şulz, *as'Simya' ve at'Tavil*. Çeviri, Arap Araştırm el-arı Derneği Ve Yayıncılık, Beyrut 1994.
- Sehravi, Mesüt, *et'Tedavuliye İnde'l-ulama el-Arab*. Dârû't-Tel-i, Beyrut 2005.
- Sefvat, Ahmad Zaki, *Jamharit Rasaili'l-Arab*. Dârû'l-kutubil-Arabiyye, Beyrut 1357.
- Sulah Abdullah, *Ehemü Nazariyyet el-Hicâc Fi-t Takâlîd el-Garbiyye Min Arsto İle el-Yeûm, küliyyetü'l-funûnı*, Tunus, 1998.
- Süleymân, Ahmed Devud, *Nazriyyetül İstiratîjiyye el-Askeriye el-Hadîseti*, Dârû'l-Hürriyeti, Bağdat, 1988.
- Şafî, Muhammed, *Dîvânu İmamîş-Şafî*, Mektebetü İbnü Sinâ, Kahire.
- Şevkî, Ahmad, *eş-Şevkiyyetu lil'Medâris*. el-marif Basım, Mısır 1972.
- Taha el-Mutevakkil, *el-Kunuz*, Dârû'l-Esvâr, Akkâ, 1998.
- et-Tehânevî, Muhammed b. Ali, *Keşşâfî'l-İstilâhati'l-Funûn ve'l-Ulûm*, (Thk. Corci Zînânî), Dârû'l-cîl, Beyrut, 1996.
- Trus, Muhammed, *en'Nazriyyatul-Hicâciyye Min Hilâl ad'Dirset el-Belâgiyye ve el-Mantakiyye ve el-Llisâniyye*, Dârûs-Sakâfati, ad'Darül-bayda, 2005.
- Tûqân, Fedvâ, *el-Amâl el-Şiiriyye el-kâmila*, Mu'essesetü'l-Arap, Beyrut 1933.
- Yakûbî, *Selim Ebû'l-İkbâl, Vakâî el-Aneşidü'l-Vataniyye*, Filstîn Gazetesi, Yafa, sayı,194, IV. Yılı, 1/11/1930.
- Ziyad, Tavfik, *Eşiddu Alâ Ayâdiykum*, Merkezü'l-İttihad, Hayfa, 1966.

ÖZ GEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler :

Adı ve Soyadı : Ghada J. D. EWAIDA

Doğum Yeri ve Yılı : Khan Younis – 1990

Medeni Hali : Bekar

Eğitim Durumu :

Lisans Öğrenimi : Al-Aqsa Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Arapça Öğretmenliği

Yabancı Diller :

Türkçe

Arapça

İngilizce

İş Denevimi :

Biledunnahrain Ortaöğretim okulu, Arapça Öğretmenliği.